

30

szlovákiai magyar írók folyóirata

OLIVIA

6. évfolyam, 3. szám
 Felelős kiadó: Hodossy Gyula
 Főszerkesztő: Hizsnyai Zoltán
 Szerkesztők: H. Nagy Péter, Vida Gergely
 Grafikai és képszerkesztő: Juhász R. József
 Korrektor: Tóth Ozsvald Zsuzsa
 Munkatárs: L. Varga Péter (Budapest)
 Szerkesztőség: Duna Palota, Galantská c. 658/2F, 1. e. 5, 92901
 Dunajská Streda, www.szmit.sk, E-mail: opuslap@gmail.com
 Nyomta: Print Invest Magyarország-H Zrt., Győr
 Egyes szám ára: 2,60 euró. Éves előfizetés: 14 euró
 Megjelent 2014 júliusában. Megrendelhető a kiadó címén
 Regisztrációs szám: EV 3714/09

Dvojmesačník, VI. ročník, 3. číslo
 Vydavateľ: Spoločnosť maďarských spisovateľov na Slovensku
 Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479
 Sídlo spoločnosti: Laurínska 2, 815 08 Bratislava, IČO 30806372
 Vydavateľ: Gyula Hodossy
 Šéfredaktor: Zoltán Hizsnyai
 Redaktor: Péter Nagy, H., Gergely Vida
 Grafický a obrazový redaktor: József R. Juhász
 Korrektor: Zsuzsa Tóth Ozsvald
 Spolupracovník: Péter Varga, L. (Budapešť)
 Redakcia: Palác Duna, Galantská c. 658/2F, 1. posch. 5, 92901
 Dunajská Streda, www.szmit.sk, E-mail: opuslap@gmail.com
 Tlač: Print Invest Magyarország-H Zrt., Győr
 Cena jedného čísla: 2,60 euro
 07/2014. Celoročné predplatné: 14 euro
 Registračné číslo: EV 3714/09
 ISSN: 1338-0265

Realizované s finančnou podporou Úradu vlády SR
 program Kultúra národnostných menšín 2014

szlovákiai magyar írók folyóirata

OPUS

MEGJELENIK KÉTHAVONTA

Kiadja a Szlovákiai Magyar Írók Társasága, Pozsony
 Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479

TARTALOM

Zalán 60

Vilček Béla: A Zalán [esszé]	2
Barak László: Tudod, ki vagy? [vers]	8
H. Nagy Péter: Víz és nyelv – akvarellpoétika és materialitás [tanulmány]	10
Zalán Tibor: és néhány haiku... 15. [versek]	16

Horizontok

Theó Prokópidisz: Flashforward [SF-monológ] (H. Nagy Péter gyűjtése)	18
Nyerges Gábor Ádám: jófelé [regényrészlet]	19
Rácz Boglárka: Sosem ír; K. nevét; Itt [versek]	21
Balázs F. Attila: újrafestett rácsok; és akkor megfordultam; a játék; szél lapozza [versek]	23
Fehér László: Pocaklakók; A szőnyeg mögött [novellák]	25
Baka L. Patrik: Egyezer és kettő [vers]	37
Chase Kolpath: Tűzmadár [SF-monológ] (H. Nagy Péter gyűjtése)	39
Csikós Attila: A napon sütkérező hal [regényrészlet]	40

Hájek

Jonás Hájek: Felőttkor; Felszínes kapcsolatok; A Ríp-hegy; [Sodrából kihozva]; Idézőjelek [versek] (Cseh Zoltán fordításai)	45
--	----

Mindennapi traumánkat add meg nekünk ma! [előadásszöveg]	47
Günther Eich versei (Cseh Zoltán fordításai)	48

Filo.blog

L. Varga Péter: Az értelem rácsai – filológia és hermeneutika gyakorlatairól, avagy egy könyv születése [esszé]	50
---	----

Lokális

Kulcsár Ferenc: ...s lettek mítosszá és életté [bevezető szöveg]	53
Kulcsár Ferenc: Bodrogköz évszázadairól és gyermekkorom univerzumáról [versciklus]	55
Alabán Ferenc: Változó világ – változó identitás	66
Gužák Klaudia: Az Irodalmi Szemle rövid története	75

Palimpszeszt

Vrábel Tünde: A felejtés elleni regény. Toni Morrison A Kedves c. művének értelmezése a rabszolgaság jelensége felől [tanulmány]	84
Tary Orsolya: Háý János: A Pityu bácsi fia [esszé]	89
N. Juhász Tamás: Dan Brown: Inferno [kritika]	94
Szombathy Bálint: A Ház- és Haza-építő. Péter László művészetéről [bemutatószöveg]	98

Munkatársaink	100
---------------------	-----

VILCSEK BÉLA

A Zalán

A 60 éves Zalán Tibornak – szeretettel

Kritikusi vagy kritikai alaptétel: ne téveszd össze azt, amit a szerző magáról mond azzal, amit művében leír. Egy dolog a valóság, egy másik annak égi mása, a művészileg teremtett valóság. A kettő a leg-ritkább esetben azonos. A szerzői nyilatkozat egyébként is eredendően elfogult, s maga is egyfajta írói produktumnak tekinthető, melyben természetes módon keverednek a valós és az elképzelt elemek. Vannak azonban kivételek. Zalán Tibor például ilyen üdítő kivétel. S nem csak a kritikus vagy a kritika szempontjából. Nem véletlen, hogy előszeretettel hívják őt szakmai találkozókra, beszélgetésekre, kéri ki a véleményét a legkülönbözőbb irodalmi és úgynevezett irodalompolitikai kérdésekben. Megnyilatkozásaiban könyörtelen nyíltsággal, minden köntörfalazás nélkül fogalmazza meg az álláspontját. Ugyanilyen könyörtelen nyíltsággal s minden köntörfalazás nélkül ítéli meg úgy általában az irodalmi közállapotokat, s határozza meg azokban a saját helyzetét, tevékenységét, eredményeit és kudarcait. „Ma már föltehetően valóban nincs célja az irodalomnak – mondja egy ezredforduló idején tartott on-line beszélgetés alkalmával – (nálunk, nekünk még volt, nem is kevés, és ha félreértettük is, még tét is jutott néha a megszólalásainknak), már ami a társadalmi lehetőségeit illeti. A társadalomban nincs benne az irodalom, csak a művelők vannak benne a társadalomban, és próbálják még személyes hitelükön keresztül egymáson túl delegálni a produkcióikat. Talán az agonizálás a megragadó ezeknek az új ostobáknak, vagy új tehetségeseknek, vagy új költő-költőknek, az életünket kétségtelenül átlengi valamilyen egészséges dekadencia. Mindamellet az irodalom környékén is maradtak még szép nők és érdekes mondatokat ismerő és kimondó lányok, csak a csápban kételkedem. Meg aztán a játék. Van-e annál izgalmasabb dolog egy teljesen pragmatikussá változó, globalizálódó, teljesen profitorientált világban, mint szavakat egymás mellé rakni, sajátos törvényeket hozni közben a működésükre, új és újabb értelmeket csiholni az elkoptatott szavakból. Meg hogy felelősség? Talán még mindig van az is. Nem tudom hol, nyilván nem a szövegcsorgatóknál és nem a tehetségtelenség vagy zsigeri nyelvtelenség miatt nyelv- és versrontóknál. Egyébként, miért ne lehetne valakinek az a képzelete, hogy amit leír, arra van társadalmi megrendelés? És az, hogy a közös nyelv birtoka és tudata közösség-

ben elkövetett megszólalást is jelenthet. Ha igazán megkapargatjuk a magunk modernségét és korszerűségét és irodalmi elravaszultságunkat, azt kell megállapítanunk, hogy magunk is egyfajta köztes létben vagyunk. A között-létben, ami néha mindkettőnknek jól tud állni, és szeretni is tudják bennünk, már akik szeretnek is bennünket. Talán még a szagmintánkban benne van, hogy nem lettünk teljesen cinikus gazemberek, vagy tarka nadrágos divatmajmok, akik az új porondot át- és beugrálják... S talán elég pornografikus helyzet, hogy ilyeneken töprengünk, mint amin most, és ilyen oldalakon rágódunk, ahol fent vagyunk aktuálisan... A többi néma csönd. Vagy csak irodalom. Valami romlott a gépezetben. És kibűzlik. És szétbűzli a létezésünket. Ezt talán nem mindenki akarja elviselni és megélni. Illúzió? Legalább tisztességes.” Világos, tiszta beszéd! Szerzője ezt mondja hosszú idő óta, s ennek jegyében teszi a dolgát. Fölös illúziók nélkül, de legalább tisztességesen.

Adott a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján egy huszoneves fiatalember, egy abonyi kubikos és téglagyári elszedő Budapestre elszármazott öntudatos fia, aki minden különösebb irodalmi előélet, háttér vagy saját produktum nélkül, 1979-ben veszi magának a bátorságot, hogy az *Életünkben*, *Arctalan nemzedék* címmel röpiratot tegyen közzé. Ebben keresetlen nyíltsággal megfogalmazza a maga lesújtó véleményét a korszak irodalmi állapotáról, s elindítja az úgynevezett fiatal írókról később az *Élet és Irodalom*, a régi *Mozgó Világ*, majd a *Kritika* és a *Kortárs* hasábjain kibontakozó vitát. Társaival együtt kiáltványban deklarálja a Csütörtök Esti Társaság megalakulását, s megjelenik *Ének a Napon felejtett Hintalóért* című hosszúverse is. Irodalomszervezőként és íróként is szinte egy csapásra az irodalmi figyelem közép- és ütközőpontjába kerül. 1980 októberében, a *Fiatalkor* József Attila Köre által a fiatal írók helyzetéről szervezett szentendrei tanácskozáson a határozati javaslatoknak már ő az egyik szövegezője. 1982-ben, a *JAK*-füzetek sorozat második darabjaként, társszerkesztésében lát napvilágot a nemzedék reprezentatív költészeti antológiája, a *Ver(s)ziók*. Körülbelül az évtized közepe táján, immár a *Kortárs* versrovatvezetőjeként döbben rá arra, hogy generációja egyre kevésbé képes nemzedékként megformálni és meghatározni önmagát. A zajos és látványos együttes indulás után, ezt követően, be kell érnie a magányos pálya- és karrierépítéssel. Csak a kívülálló és az értetlenek számára kelt ezek után megdöbbenést, hogy a kilencvenes évek elején Zalán egyik napról a másikra felhagy a szerkesztői tevékenységgel. Hangzatos nyilatkozatok kíséretében, egyszerre csak fogja magát, és kivonul az irodalmi életből. Az évtized végére végképp tudatosan benne, hogy pályája sem a hagyománytörténet folytonosságának irányzatos tagadása, sem a generációs azonosulás talaján nem építhető tovább. Szembenállás vagy csatlakozás, önmagukban nem értékmérő vagy értéktelített kategóriák. „Aki középen áll – mondja egy úgynevezett (ön)reflexiók beszélgetésen 2000 januárjában –, azt minden oldalról ellenségek veszik körül. S amikor azt is észrevettem, azok, akiket vertek, összeszövetkeznek azokkal, akik verték őket, és csak az úszósapkán változik a címer, akkor végképp összezavarodtam. Akkor el is hallgattam sokáig, és el is hallgatott körülöttem minden... Gondoltam magamban, ha ezt kibírom, akkor most már mindent kibírok, remélem, nem jön rosszabb – és egyszerűen írtam tovább a szövegeimet. Egyszer csak, nem én változtam, változtak a körülmények, valamifajta enyhülés indult meg körülöttem.” A saját pályaalakítás szempontjából is egyedül az illúziótlan tisztességesség az egyedüli fokmérő tehát, amelynek ugyanakkor megvan a kellő minőségi emberi és műfedezete.

Zalán Tibor az ezredfordulós válság- vagy krízisérzet költője, írója, drámaírója. Egyike azon keveseknek, akik az illúziók szertefoszlásának tényével kíméletlen őszinteséggel szembe mernek nézni s akik, éppen az általános válság- vagy krízisérzet nyomán szerzett

tapasztalataikat mégis érvényes művé, ma már látható, egységes életművé képesek formálni. Azt a bizonyos József Attila-i világhiányt, az évek során módszeresen elsajátított szakmai-mesterségbeli felkészültség birtokában, a legkülönfélébb műnemekben és műfajokban, a mű, a művészet eszközeivel tudják, a kor színvonalán és érdekében megszüntetni. Életét és pályáját, mint nem egy kortársáét, végletek és legendák övezik. Neveztek generációs szószólónak és sereg nélküli vezérnek. Volt szakközépiskolai és gimnáziumi tanár, lap- és antológiaszerkesztő; volt irodalomból számkivetett és irodalmi díjakkal jutalmazott alkotó. Írt verseket, regényeket, drámákat, tucatnyi hangjátékot, verses meséket és mesejátékokat, esszéket és tanulmányokat. Pályájukat kezdő vagy elsőkötetes szerzők sorának nyújtott támogatást; rádiós, televíziós és pódiumműsorok rendszeres szereplője, szervezője, moderátora. Írásai nyomán tekintették a népies Kassáknak, ókonzervatív szonettköltőnek, szövegjátékos posztmodernnek vagy egyszerűen pornográf botrányhősnek. Kevesen vették észre azonban, hogy a legendák és önlegendák, az irodalmi vezérszerep és a hősi pózok, a sűrű pálya- és irányváltások, az avantgárd lázadás és szembeszegülés, az újromantikus elégia és a szerelmes vers felvállalása, a posztmodern szövegjáték és annak tagadása közben is következetesen a maga egyéni útját járta. Tette ezt méghozzá elsősorban annak érdekében, hogy végül eljusson az ezredforduló művészetének és irodalmának alapkérdéséhez: a mű megszületésének, megszületetőségének a kérdéséhez. Bizonyítsa, hogy ez az általa képviselt és félig-meddig táplált (ön)legenda, a „radikális eklektika” mindvégig és mindenekelőtt a költői lehetőségek és eszközök kipróbálásának egy-egy újabb fázisát-terepét jelentette. „Mindenféle kalandozásom – állapítja meg már 1988-ban is –, az izmusokban megmártózásom eredménye, hogy hirtelen rendelkezni kezdtem egy csomó, egymást gyakorlatilag kizáró eszközzel. Ezeket egyszerre működtetni...? Azután váratlanul ráéreztem, milyen nagyszerű is ez. Mennyire adekvát ahhoz a világhoz, melyet most kell megélnünk. Hiszen valóságunknak gyakorlatilag minden mozzanata: eklektikus.” S valóban, ma már világosan látszik, hogy az önkifejezés különböző szinterei és megszólalási módjai közötti kalandozások nem is annyira a személyiség válságának a kifejeződésai voltak, sokkal inkább a kifejezés, a kifejezhetőség válságaié. A tét mindvégig és elsősorban a saját ábrázolásmód megteremtésének a tétje volt. A válság – nyilatkozta 2000-ben – „az ábrázolás mély válsága, hogy egyáltalán lehet-e, s ha lehet, hogyan lehet ábrázolni”. A pálya íve a leplezetlen és nem ritkán provokatív énfelmutatástól a költővé-íróvá válás bizonyításának, a hiteles forma keresésének különféle próbálkozásain át az érvényes megszólalás lehetőségének, lehetőségességének az alapkérdéséig vezet. A személyiség (személyesség) vállalásának és tagadásának, a formakeresésnek és -vesztésnek a fordulatai éppen összességükben (sokszínűségükben) teremtik meg, illetve képviselik Zalán Tibor ma már senki máséval össze nem téveszthető, rendkívüli tudatossággal kialakított és megformált arculatát. Művei és személyisége ma már megkerülhetetlen napjaink irodalmi és kulturális közéletében. Tetszik neki vagy sem, mára fogalomná vált, csúnya szakszóval mondva: kanonizálódott. Ha akarja, ha nem: ő „a” Zalán.

Zalán Tibor törekvését egyszerre jellemzi a líraiság, a drámaiság és az epikusság, ami ismét csak nem könnyíti meg az őt igazán és a maga teljességében megismerni és értelmezni akarók dolgát. A róla és munkásságáról szóló beszámolók vagy értékelések hol költői, hol drámai vagy epikai tevékenységét helyezik előtérbe, hol írói, hol szerkesztői vagy irodalomszervezői szerepvállalására koncentrálnak, hol művei avantgárd, hol új érzékeny vagy groteszk jellegét emelik ki. A legritkább esetben vállalkoznak arra, hogy mindezen területeket, irányzatokat és szempontokat együtt és együttesen szemléljék. Pedig az eddigiek alapján talán pontosan érthető, hogy a műnemek és műfajok ötvöző-

dését, a stílusok és nyelvi regiszterek közötti átjárást az ő esetében mindenekeelőtt a szemlélet- és alakításmód egységessége és hitelessége teszi lehetővé. Nyilatkozataiban rendre ki is hátrál a valamilyen irányzat vagy műfaj kalodájába őt bezárni akaró igyekezet elől. Sem avantgárdnak, sem klasszikus modernnek, sem posztmodernnek s kizárólagosan költőnek, regény- vagy drámairónak sem tartja magát. Nem irányzatban vagy műfajban gondolkodik, számára egyetlen dolog a lényeges: a mindenféle szempontból

Fehér sámánvadász, Tatabánya, 2008

érvényes megszólalás, amit csakis az évek során kialakított egyéni alkotói pozíció és alkotómód, a megszülető művek színvonala szavatolhat. Egy 2002-ben határozottan neki-szegezett kérdésre, miszerint elsősorban költőnek, drámaírónak, tanárnak vagy dramaturgnak tartja-e magát, azt válaszolja: „egyszerűbben és praktikusán úgy mondanám, író vagyok, aki sokféleképpen és sokféle érzékenységgel igyekszik írni – ugyanazt.”

S hogy mi is ez a rejtélyes „ugyanaz”? A válasz, nagyon leegyszerűsítve, három szóban, illetve fogalompárban határozható meg. Ez az egész zaláni, világhoz és íráshoz való hozzáállást meghatározó és azt alig rejtetten vezérlő három szó, illetve fogalompár: halál (halálfélelem), szerelem (szexualitás) és játék (irodalom). Az utóbbi kettő (vagy kétszer kettő) nyilvánvalóan és alapvetően az első (kettő) elkerülésére, illetve enyhítésére szolgál. Afféle egyedüli, még megmaradt és rendelkezésre álló gyógyír, menedék a ma költője, próza- és drámaírója számára, aki feltehetően a legszívesebben elmenekülne e bűnösnek és kaotikusnak tartott korból, amelyben élnie adatik. Kialakítana egy, a szívének és lelkének leginkább kedves rezervátumot, ahol élni és alkotni, szeretni és lenni jó. Becsületes alkotóként mégsem tehet mást, mint hogy a saját koráról ír, s folytonosan kutatja – más-más műnemben, műfajban, megszólalásmódban – mindegyre ugyanazt: a korának kifejezésére legalkalmasabb, leghitelesebb formát. A vele kapcsolatosan sokszor (fel)emlegetett provokatív megszólalás, a vegetáció képei vagy a trágár kiszólások műveiben csak a felszínt jelentik. Az irodalom és a mű egységében és érvényességében még és mégis hinni tudó és akaró, alapvetően romantikus beállítódás kényszerű elleplezését. „Próbálok a korhoz szürkülni – mondja 2000-ben –, a személyiséget minimalizálni, próbálok azt a fajta kis vihogó irodalmiságot magamra erőltetni, ami most divatos, de azt veszem észre, hogy nem sikerül. Ugyanakkor a heroikus pózok is kipusztultak belőlem. A romantikán azt a fajta szabadságot értem, ami bármit megenged számomra a szavakkal való bánásban. Ahogy a romantika művésze is megengedte magának, hogy formátlan legyen, olyan formában dolgozzék, azt írja meg, amihez kedve van és csakis azok között a mozgások között érezze jól magát, amit ő talál ki, vagy ő irányít. Így vagyok én is. Az a romantikus, hogy nem tudom föladni a személyiséget, és nem is akarom föloldani, nem kívánok figurákba, személyekbe bújni. Ezek jó játékok, a kor nagyon rezonál, fölismerni véli magát az álarcos művészetben, az alteregógyártás konzolidációja idején, én azt hiszem, már nem tudok váltani. Én már rinocérosz maradok.” Csak bizakodhatunk, hogy rajta kívül még sok ilyen rinocérosz maradt még közöttünk.

Zalán Tibor sugárzó személyiség. A legkülönfélébb összetételű társaságoknak vagy társulásoknak is pillanatokon belül a középpontjába kerül, a középpontjává válik. Oda kell rá figyelni. Arra, amit mond és arra, ahogyan mondja. Kisugárzása van, ahogyan manapság mondják, aurája. Kevesen mondhatják ezt el magukról, s kevesen tudnak élni és nem visszaélni ezzel a különleges képességgel vagy adottsággal. A lényeg a hatni tudás. S nem önös érdekből, hanem az idézett és sokak által ma már romantikusnak tartott cél elérése, az irodalom vagy művészet szerepének és értékeinek a mai körülmények között még lehetséges megőrzése és megteremtése érdekében. Erre az emberi és művészi alapállásra valamilyen módon feltétlenül reagálni kell. Lehet azonosulni vele, s lehet elvetni, de valamiképpen viszonyulni kell hozzá. Alapvetően ez a kettőség a magyarázata az őt és tevékenységét mindig is övező megosztottságnak és végletességnek. Ma már elmondható, hogy kétségtelenül kiterjedt rajongói tábora van. De az sem hallgatható el, hogy szép számmal vannak ellenfelei és ellenségei, irigyei és rosszakarói is. A megosztottságnak és végletességnek ez a kettősége az idők során egy sajátos emberi és alkotói függetlenséget alakított ki a számára. A függetlenségnek azonban ára és következménye is van. Erről maga beszél Pécsi Györgyinek az Új Könyvvilág hasábjain megjelent

interjúban. „A függetlenségnek valóban ára van – mondja –, hol nagyobb, hol kisebb. Régen nagyobb volt, most kevesebb fizetni valóm van. Jól látod, hogy tevékeny ember vagyok, ami nem elsősorban szándék és nyüzsgési hajlam kérdése nálam, sokkal inkább az elvárások beteljesítése. Sokan sokféleképpen számítanak rám, és én elég hálás – mondhatjuk egyenesebben, hiú – vagyok ahhoz, hogy ezeknek a kívánásoknak és bizalmaknak megfelelni akarjak. Amikor a magamra maradás mellett határoztam, minden oldalról megtámadtak, egyesek látták, hogy védtelen vagyok, hogy kiszolgáltatott, úgy érezték, elérkezett az idő a kinyírásomhoz, a helyemre tolokodáshoz, pofátlankodáshoz – az irodalomból való kiszorításomhoz. Valóban népszerű voltam, talán vagyok sok helyen sokak számára most is, de ezért jómagam soha nem tettem semmit szándékoltan. Kivonulásom után, mely köré azért a sajtó jócskán megteremtette a körítést, sorozatban nem adtak támogatást a könyveimhez, elhallgatott a kritika, és nagyon sokan elfordultak tőlem azok közül, akiket szerkesztőként támogattam, költőként segitettem, emberként felkaroltam. Volt egy időszak, amikor tényleg azt éreztem, hogy íróként teljesen leírtak, és elvágta a visszafelé vezető utat. Tehát, ha akartam volna, se tudtam volna meghátálni. Maradt a magányos lovas mítoszának vállalása, vagy ahogy valaki fogalmazott korábban, a hadsereg nélküli vezér – aki nem fogad el maga mellé, mögé senkit – szerepének a vállalása. Ma sem tartozom sehová, tehát engem nem védenek, nem vagyok ott a nagy lángososztásoknál, de annak örülök, hogy nem tudnak kikerülni, sem meg nem történné tenni, se nem létezővé hallgatni, szorítani. Nyugodt vagyok, senkinek nem tartozom semmivel, senkitől nem függök, és lassan-lassan megint a helyemre kerülök, a kis belezők és konjunkturalovagok alól talán kitöredezik a talaj. Talán az is belejátszik ebbe, hogy én az eltelt tizenöt évben nem fröcskölttem senkire sarat, azokra se vissza, akik rám viszont igen, nem válaszoltam a méltatlan vádakra és nyilvánvaló hazugságokra sem, dolgoztam, sokszor valóban reménytelen és méltatlan helyzetben is. Az idő engem látszik igazolni. Ezek után mi a függetlenség ára? Sok csalódás az emberekben, sok összeszorított foggal elviselt bántás méltatlan alakoktól, az, hogy nézed a fél- és negyedtehetségek vitustancát ott, ahol régen, ha nem is templom, de valami a hétköznapi napinál magasabb lélegzetű építmény állt...”

S végezetül, hogy mi ad hitet és erőt, meggyőződést és magabiztosságot e kettős meghatározottságú, sajátosan független emberi és alkotói alapállás hosszú távú vállalásához? Nos, a válasz a kérdésre – Zalán Tibor eddigi életútja és pályája alakulástörténetének ismeretében – végtelenül egyszerű, s az előbbi nyilatkozat végén pontosan meg is fogalmazódik. Ez pedig nem más, mint annak az évtizedek során egyre határozottabban vallott meggyőződésnek a büszke és eltökélt képviselője és megvalósítója, hogy a hétköznapi minden bántása és keserősége, a létezés nap mint nap tapasztalt válságának biztos tudata ellenére léteznie kell és fontosnak kell lennie valami „hétköznapi napinál magasabb lélegzetű építménynek”, amit egyszerűen értékes irodalomnak, hiteles írói alkotó munkának, érvényes nyelvi megformáltságnak, színvonalas irodalmi műalkotásnak nevezhetünk. Mert minden bántás és keserűség ellenére az írónak írnia kell, műnek születnie kell. Meg kell születnie. Minden nehézség ellenére. Bármilyen áron. Kérlelhetetlenül. „Az ember mindig egyet ír – mondja a most hatvanesztendős Zalán Tibor, regényfolyama harmadik részének megjelenése alkalmából, 2014-ben –. Ugyanazt írja. Magát. Nem önéletrajzi értelemben. Az íróság értelmében. Azt viszont levegővel, vagy akár levegő nélkül is... mindegy.” Erről van szó. Az „íróság értelmében” minden más lényegtelen. Csak az „íróság” maga az egyedül lényeges. Feltéve, hogy azt tisztességgel és magas színvonalon művelik. Talán ez Zalán Tibor hat évtizedének legfőbb értelme és tanulsága.

BARAK LÁSZLÓ

Tudod, ki vagy?

Öcsémnek, Zalán Tibornak

tudom
ki vagy
úgy ismerlek
ahogy te
nem ismerheted
önmagad
ahogy te ismersz
engem:
aki felköp az égre
oszt' ottmarad

*

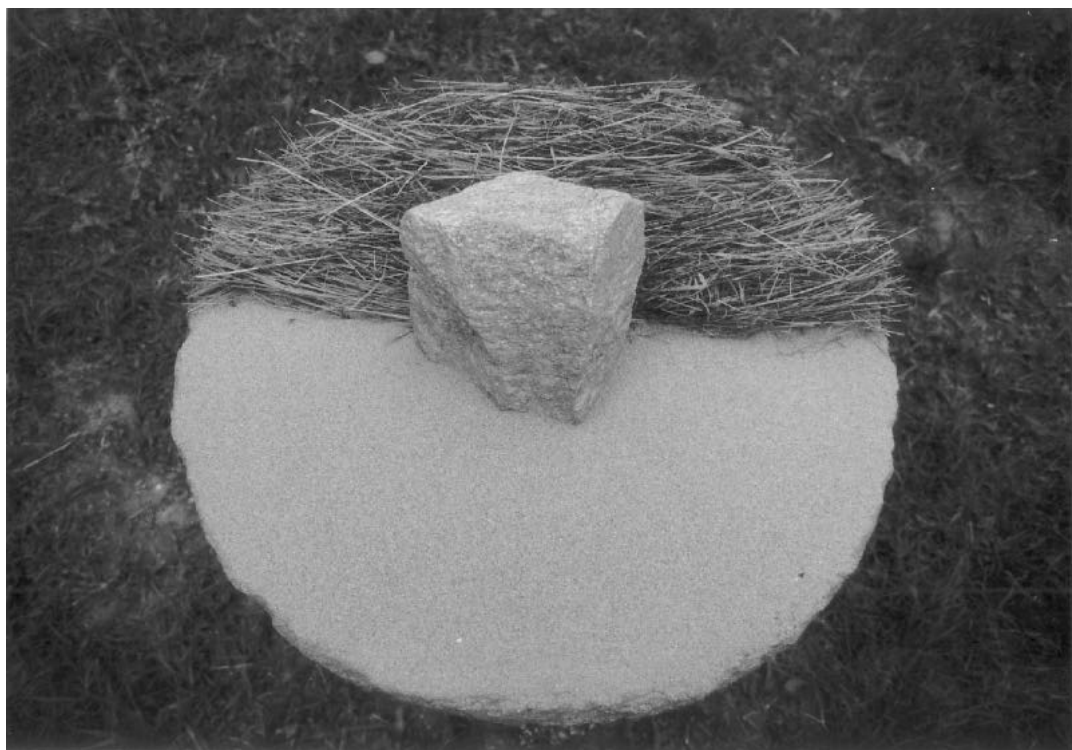
nem tudom
ki vagy?
épp úgy
nem ismerlek
mint önmagam

tudod-e
haldokolva élő tesó
előbb készültem
átülni máshova
mint te?
hogy ott legyünk minden
mégis örökre egyedül
hol parttalan
a semmi
a jó
mert már végleg nem lehet
máshova menni
akkor sem

ha a kosz
ugyanúgy befele hámlik majd OTT
mint rólunk
(rólad/rólam)
megannyi gonosz
elvetélt szólam ITT
és épp úgy befele ugat
ami kívülre figyel
vicsorít
(észak/dél/kelet/nyugat)
és soha
de soha! nem enged el

A csend asztala, Temerin, 1989

H. NAGY PÉTER

Víz és nyelv – akvarellpoétika és materialitás

1 KULCSÁR SZABÓ
Ernő, „Magát
mondja, ami írva
van”. *Jegyzetek az
újabb magyar líráról*
= Uő.,
*Megkülönböztetések.
Médium és jelentés
az irodalmi modern-
ségben*, Akadémiai
Kiadó, Budapest,
2010, 277–278.

Zalán Tibor költészetében megfigyelhető egy olyan átrendeződés, amely máig ható érvénnyel alkalmassá tette e poétikát beszédképességének megőrzésére. Ez a váltás az avantgárd tipopoézist és az avantgárd utáni, materiálisan telített költői megszólalásmódot választja el egymástól, és köti össze a medialitás kétféle megjelenítése mentén. Érdekes mód ez az utóbbi azt jelenti, hogy a vizuális megoldások visszaszorulásával éppen hogy nem csökken az olvasás optikai műveleteinek érvényessége, de egy olyan intermedialis térbe kerül, amelyben elsődlegesen nem a vers szerkezeti-formai kelléktára közvetíti az erre utaló jelzéseket. Ebből a komplex folyamatból emelnék ki egy kézenfekvő példát a közelmúltból, felvillantva ennek történeti vonatkozásait is.

A későmodernség költészetében már érzékelhető volt, hogy a lírai beszéd materiális telítettsége olyan architektuális, pontosabban a műfaji kódokat újrendező megoldásokkal párhuzamosan erősödött föl, melyek nem csak áthelyezték a klasszikus modern poétikák vers-technikai centrumait, de újabb kontextusokat rendeltek a versszerűség mediális világerzékeléséhez. A „statikus” versektől, az „ebéd” verseken, a „homorú” verseken vagy az „áthúzott” verseken keresztül a „gerilla” és a „lehetetlen” versekig stb. kibontakozó horizontképzés élő példája volt annak a tapasztalatnak, hogy a költőiség ismérvei nincsenek *előzetes* esztétikai instanciákhoz kötve. „Ennek megfelelően – írja Kulcsár Szabó Ernő – nekünk, befogadóknak sem kell már előre, még a szöveg olvasása előtt *eldöntöttként tudnunk*, hogy – egyáltalán és eredendően – mi lehet, és mi nem lehet *irodalmi*.”¹ Ha vetünk egy pillantást a kortárs magyar líra folyamataira, kérdésként vetődik fel, hogy ennek a jelenségnek láthatók-e a nyomai az áttetszőbb – olykor csak a nyelvi-mitológiai trükközés kódjait vagy a multimedialis mixelést mozgósító – versalakítási eljárások közepette. Érdekes fejleményekkel kecsegtethet tehát annak vizsgálata, hogy – mindebből kiindulva – a szövegekben észlelhető materiális törésekkel mely újabb lírai „műfajoknak” (s azokon belül mely konkrét műveknek) sikerül felszabadítania olyan potenciálokat, melyek – ismételtelen – viszonylagosíthatják a közlés humánideológiai támpontjait. Ez a kérdésirány a '30-as évek költészetének horizontjában kelet-

kezett, s az újabb szakirodalom fényében belátható, hogy a líra medi-
alitásának módosulásai kísérik. A szóban forgó életműből az egyik
leglátványosabb példa ebben a hatástörténeti horizontban válik külö-
nösen érdekessé.

Zalán Tibor negyedik, és *néhány akvarell* című verseskönyve
jelentős fogadtatásban részesült a 80-as évek második felében. A
receptió még ekkor is Kassák költészetével rokonítja Zalán poétiká-
ját, s ebből a szempontból „hagyományosnak” tekinti az életmű ala-
kulását (vagyis az *Opus N³: Koga* emlékezetétől távolodóként érzé-
keli). Petőcz András kritikája oppozíciók (modern/konzervatív, önfel-
mutató/rejtőzködő, avantgárd/avantgárd utáni) felől közelít a kötet-
hez. Kifejti, hogy a Kassák számozott verseire utaló „sorozat” új moz-
zanattal jelzi Zalán tehetségét: „az és *néhány akvarell* a lázadó avant-
gárdon túli állapotról is tudósít, egyfajta »új-érzékenység«, új klasszi-
cizálódás jegyében”.² Petőcz emellett a „személyiség hitelességé-
nek” elvárását társítja a ciklus darabjaival, majd zárásként megállapít-
ja: „Az és *néhány akvarell* nem versek, hanem feljegyzések, naplótö-
redékek sorozatából áll”,³ azaz kedvez az autobiografikus olvasásnak.
A receptió szerint továbbá az és *néhány akvarell* fordulatként köny-
velhető el az életművön belül. Méghozzá az avantgárdtól való szem-
léletbeli eltávolodás és az irányzatok közötti „egyensúly” megterem-
tésének individuális példajaként. (A nyitóvers „reménytelen / nagy
szabad *avant-garde* versek”-ként emlegeti a személyes múlt művé-
szi tartozékait.) E dilemmát fenntartva, a fent megfogalmazott jelen-
ség alapján közelítenénk a kötet egy fontos poétikai megoldásához.

A cím kapcsán érdemes megemlítenünk, hogy az életművön
belüli eddigi gyakorlattól eltérően az és *néhány akvarell* szintagma
képzőművészeti fogalomhoz rendeli az olvasói tekintet első pillantá-
sát, az „akvarell” ugyanis vízfestéssel készített festményt jelöl. (Egy
kis művészettörténeti kitérő: akvarell például Heinrich Füssli híres,
Lidérces álom című képe 1782-ből, melyet a szürrealisták a párizsi
l'Écart absolu elnevezésű rendezvényen állítottak ki 1965-ben, mint
az onirikus érzékiség mintadarabját. Bár az akvarell nem kötődik
konkrétan egyetlen művészeti irányzathoz sem, az avantgárd által
kedvelt „technikáról” van szó. Spilliaert, Picabia, Wols szintűgy készí-
tett akvarellt, mint Picasso, Macke vagy Tanguy. A 20. század első
felének mégis talán legkiemelkedőbb akvarell-festője az interkanoni-
kus pozícióba kerülő Paul Klee, aki egyébként „költemény-képeket”
is alkotott, és persze számos más művészeti eljárást alkalmazott a
szórópisztollyal való festéstől kezdve a décollage-ig [pl. kaparás]. Ha
feltennénk a kérdést, hogy miben ragadható meg az akvarell sajátos-
sága, erre rendkívül nehéz lenne válaszolni. Olyan műtárgy-defini-
cióról van ugyanis szó, amely a festék anyagáról kapta nevét. Mégis
talán megköcköztatható – semmiképpen sem általános érvennyel
persze –, hogy az akvarellek többsége – és ez a Zalán-kötet szem-
pontjából is érdekes lehet – inkább elmosódó, egymásba folyó for-
mákat montíroz egymás mellé a színhatárok körvonalainak megerő-
sítése, kihúzása nélkül. Nyilvánvalóan ez összefüggésbe hozható a

2 PETŐCZ András,
*Innen és túl, az
avantgárdon* – Zalán
Tiborról – = Uő., *A
jelben-létezés méltó-
sága*, Colosseum
Kiadó, Budapest,
1990, 138.

3 Uő., 139.

4 Egy távoli példára utalva: Apollinaire *Aquarelliste* című költeménye éppen a színválasztás kötöttségeit és referenciális vonatkozásait tematizálja a vízfestés ürgyén.

5 Vö. KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Költészet és dialógus. A lírai művek befogadásának kérdéséhez* = Uő., *A megértés alakzatai*, Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998, 38.

kép másik anyagával, a víz állagával, illetve a folyadék mennyiségével.)

A vizualitás kontextusát azonban a versek csak igen kis mértékben társítják tipográfiailag hangsúlyozott elemekkel. A látványszerűség tehát ebben az esetben inkább metaforikusan értendő, mintegy a képiség szövegbeli tematikájára (pl. színek megnevezése)⁴ vagy retorikai-mediális konstrukcióira vonatkozatható. Emellett az „akvarell” műfaji orientációt is körvonalazhat – s számunkra most ez a fontos –, hiszen feltehetően ekvivalens a líra bizonyos, a kötetben megjelenő válfajával. Az utóbbi kapcsán felmerülhet a kérdés, hogy a „vers” más diszkurzusból származó fogalommal történő helyettesítése mennyiben járul hozzá a szövegek architextuális komponenseinek megértéséhez. Hiszen eme „előírás” azt feltételezi, hogy a szövegeknek volna valamilyen, individualitásukon túli közös jellemzője, mely „akvarellként” lenne felmutatható. Ha a címet ilyen integratív funkcióval látjuk el, találhatunk is a kötetben olyan mozzanatokot, melyek az egyes alkotásokat közelítik egymáshoz. Feltétlenül ilyenek számít például az aposztrofikusság, hiszen a költemények legtöbbje valamilyen implicit párbeszéd-szituációba helyezi a lírai én szolamát (pl. „ígérted”, „nyugodj meg”, „még nem mondtam el”, „nem haragszom”, „semmi baj”, „nézd”). Ily módon e versek úgy is elgondolhatók, mint amelyek egy már megkezdett dialógust folytatnak, írnak tovább. Másrészt ugyancsak közös jellemzőként említhető a strofaépítkezés feladása, illetve a sorvégződés és a szintaktikai határok szabálytalan elrendezése, melyeknek következtében a befogadó együttalkotó tevékenysége jelentős tényezőjévé válik a beszédszegmensek létrehozásának. Mindez egyfajta ellenirányú dinamikaként értelmezhető, a lírai hang elválaszthatatlan szubjektumhoz tartozását elbizonytalanítja a közlés partitúrajellege. Kérdéses persze, hogy többnyire nem olyan komponensekről van szó, melyek általános jellemzői a lírai műnemnek (az aposztrophé nem-konfiguratív alkalmazása, a szöveg hangjának megszólaltatását megelőző, a szöveg partitúrájával folytatott dialógus).⁵ Vegyük tehát szemügyre az *és néhány akvarell* verseinek képkincsét és retorikáját.

Feltűnő, hogy a kötet 33 darabjának kivétel nélkül mindegyikében konstruktív tényező a víz képzetköréhez, illetve a folyadékszerűséghez köthető trópusok használata. Ez nem pusztán anyagok, természeti jelenségek megnevezését jelenti, hanem a különböző diszkurzusokat egymáshoz közelítő többértelműségeket is áthatja. Például az 22. vers „történeseit” folyadék-mozgásra utaló szavak kötik össze:

szamovárom nikkelvevónata ezüsttel önti
el az ásító szobát montblank töltőtollam szétömlött tintája
fekete térkép a fodrozódó falon
az idő szétfolyni látszik
[...] mozdulatok
helyén halk hullámverés jelzi létezésem. mint nyugodt
vitorlás tovaring egy-egy barna gondolat s a csobbanó emlékek
után visszaforr a tükör.

[...]

hatalmas kulcslyukon át folyik
el megállíthatatlanul az *alma vére*

[...]

belocsolt ruhák úsznak tova a tárgyak folyamán így is s
a kék óra mindörökre alámerül. hátrafeszült fejem
az áradásból sápadtan kiemelkedik.

Az ilyen jellegű szövegszervezésnek rendkívüli gazdagsága figyelhető meg a kötetben. Túlzás nélkül kijelenthető, hogy a versek retorikai megalkotottságát sokkal inkább ez, mintsem a szerelmi tematika uralja. A tropológiai lánc ugyanakkor folyamatosan bővül, így módon létrehoz egy olyan decentrálódó teret, melyben a jelölők szó szerinti és metaforikus olvasási lehetőségei kereszteződnek (pl. „vörössel elárasztott / ócska bárban”, „megvehessem magamnak szomjúságot”, „rettegéstől megáradt falak”, „kandallón száradó védtelen koponyádról”, „szétmázolják szemed árnyékában a földrészeket”, „álmodók átitatódott koponyája”, „örökre eltűnik szétfolyik / elolvad mint a lábnyomok”, „kihűlt mell után kapó szomjas / kezek”, „és sóhajodba alámerüljenek ismeretlen fáradt / égitestek”, „kiszáradt sivatagos / agyon süvít át a vörös huzat”, „a fény kristályai között / forgat sós-fehér szomjúságom”, „megáradt szemétben”, „mosakodj utánam”, „emlékeimre mint szédült kendő ráömlik hajad”, „nyomornegyedek szomjúsága ragyog” stb). E kiterjedés több ponton magával a versszerűséggel, illetve a festéssel hozza közös nevezőre a retorikai mozgás alapszerkezetét (pl. „szólítom magam: anyádnak írvet / mely nem hasonlít rád de nem hasonlít egyetlen / anyának írott versre sem / vízre hasonlít”, „látod ilyen

Drávaszög, installáció, Szeged, 1993

könnyen írom már a verset / hát ilyen könnyen csúszol ki a készségesen / zuhogó szavak közül a semmibe”, „s a fogalmakat / [haza művészet ember erkölcs] szégyellni fogja mert / életünkéből kiérti mind milyen haszontalan: mennyi / mocskot festenek halálusra velük és velünk és / ellenünkre” stb.).

Ha innen nézve térnénk vissza arra a kérdésre, hogy a kötet címe milyen kapcsolatban áll a szövegek megalkotottságával, akkor megkockáztathatnánk: az „akvarell” a képek szerkezetét, az egymásba folyó értelem-töredékek szemantikai játékát, a líraiság itt megvalósuló retorikai hullámvázát jelölheti (akvarellpoétika). Vagyis az avantgárdban oly népszerű vizuális technika nyelvi konnotációinak itt lényeges funkció tulajdonítható, hiszen míg az olvasó a jelek státusának elkülönítésén fáradozik, addig – ahogy a 13. darab önkomentárként is interpretálható részlete fogalmaz – „a víz közben teszi [a] dolgát”.

Mindez azonban kiegészíthető egy-két fontos mozzanattal. Juhász Attila – Zalán második monográfiája – a következőket írja: „Nyomasztó hatású, hogy a versek háromnegyede nem szakad el a halál-motívumoktól, hogy a létállapot-szemléltetés kulcsszavai a totális perspektívavesztés szinonimakészletét reaktiválják és bővítik [...], s hogy az érzelmi árnyalás mellett a halálképzetek jelentésháttérében is mind gyakoribb az agresszió motiváltsága (bárd, borotva, kard, penge, kés, fejsze, vér)”.⁶ Ennél tovább is mehetünk, hiszen nem csak egy szerelmi kapcsolat horrorizálásáról van szó immateriális értelemben. A kötet folyamatosan tudatosítja az olyan jellegű mediális határok közbejöttét, amelyek a megírhatatlanság mediális akadályait érintik (pl. „*amit meg lehet mutatni, nem lehet elmondani*”). De emellett a versek arra is reflektálnak, hogy mit „csinál” a szöveg anyagi dimenziója, illetve arra is, hogy a fotografikus rögzítés nyelvi lehetetlensége párhuzamos a megfogalmazás utólagosságával („nincs már ott a látvány”). (Az ezüstre, az ezüstrétegekre és a fényre történő utalások a fotózásra is vonatkozhatnak.) Másrészt a zenei utalások szintén egyfajta anyagtalanságot konnotálnak, pontosabban a betűk és szavak eltérő viselkedésére terelik a figyelmet.

Ha továbbmegyünk ezen a nyomvonalon, világos lesz, hogy a Zalán-versek hálózatában a gyakori én/te-póluscserek is arra utalhatnak, hogy a nyelvi elemek önmagukban nem hordoznak emocionális töltetet (a fentebb említett horrorisztikus metaforák sem), sokkal inkább a mediális működést teszik nyilvánvalóvá (még abban az esetben is, amikor a lírai jelenetezés agyi folyamatokat ír körül – pl. „*koponyád játszóterein bealkonyodik*” –, hiszen az agy is médiumként viselkedik, pl. jeleket továbbít, alakít át). Innen nézve a kötet legjelentékenyebb darabja a „*bogár mászik hideg arcon ez egy személytelen vers / lesz minden szem éjtelen benne s a moccanatlan közömbös / félhomályban sercegve nő a szőr az állon. borotva vérben / ázik dült téli táj*” kezdetű vers lesz, melynek már a felütése is materiális töréseket tesz láthatóvá. Ez egyrészt a szavak szintjén („*személytelen*” – „*szem éjtelen*”) nyilvánul meg, másrészt a vers többször is az elemek felcserélhetőségét kommentálja és működteti

(„e szerepek végleg felcserélhetők”, „meleg vérű állatok énekelnek” – „meleg vérű éneket énekelnek... állatok”). Harmadrészt a „bogár” kinetizmusának többértékűsége („bogár mászik hideg arcon”) és a „szembogár” fényvel való összekötöttsége („hideg szembogárban fénylenek”) az elemcsere közbejöttével lehetővé tesz olyan olvasatot is, mely a horrorisztikus szcenikában a bogár mozgását a kifolyt szemmel azonosítja („szétvágott bogár”). Ebben a jelölőláncban a szem médiuma irányítja a látottakat, de oly módon, hogy a látványelemek felcserélése a jelentés megfordulására, nem véglegesíthető mozgására utalhat.

Külön érdekessége továbbá a szóban forgó Zalán-versnek, hogy a folyamatos cserélődések következtében a mondottak kontextusa sem rögzül, hiszen a vizuális szegmensek alapján előállítható például *Az eltévedt lovas* szcenikája is, míg a horror-vonal a „szétvágott bogárral” egy filmtörténeti mozzanatot is felidézhet: ama híres Hitchcock-filmet, melyben Dalí képi világát megvalósítva, szuperközeliben átvágnak egy szemgolyót. Mindenesetre a *bogár mászik hideg arcon...* kezdetű költemény remekül hozza az akvarellpoétika lényegét, amennyiben azt az intermedializáló olvashatósággal és a materiális mozzanatok kiemelt szerepével hozzuk kapcsolatba. A vers kifutása koncentráltan foglalja magában az imént tárgyalt fejleményeket:

borostás arcon hideg bogár : ez egy személytelen vers. építkezik
s az elemek tetszés szerint felcserélhetők
színek rakódnak meggyötört gyulladt szemfenékre a látvány
varázslata attrakció csupán a hó a lány a légüres térben
éneklő egykedvű isten. hattyú könnyű vére : tűnődő hó
szítál lovasok léptetnek elmerült erdők suhogó kék
ösvényein. lábnyomokat rakosgat egymáshoz az eltévedt
idő. feladványa végén démoni nyugalommal várakozik a
szétvágott bogár.

Az és néhány akvarell esetében tehát kevésbé lehetne érvelni az egységes vallomások karakter mellett, s talán ezért sem véletlen, hogy a kötetben előbukkanó nyelvi örökség, a kozmikus metaforika, a különbeke tematizálása olyan József Attila-, Szabó Lőrinc- és Kosztolányi-allúziókkal társul, melyek a szerelmi költészet záró horizontját, az intimitás kódolásának megváltozott poétikatörténeti körülményeit elevenítik fel újra. Emellett Zalán Tibor említett versei kitörlik a poétizáltság és a nem-lírai megnyilatkozás retorikája közti különbségeket (az esztétikai meg nem különböztetés elve szerint), ugyanakkor az idegenséget teszik meg a szerelmi líra végének jelölőjeként. Felerősítve ezáltal azt a fejleményt, hogy a szerelem olyan médium, amely a személyt működteti (vö. póluszcserék, drasztikusság stb.), míg a szerelmi költészet olyan diszkurzus, amely a (nyelvi) személyt elhasználja, materiális értelemben felőrli. Erre a rendkívül jól működő konstellációra az életmű számos ponton utal majd vissza, újra és újra felelevenítve annak komponenseit, s ezáltal fenntartva, de át is rendezve az akvarellpoétikát.

ZALÁN TIBOR

és néhány haiku... 15.

Míg várakozik
megérinti a nemlét
Bent valaki sír

*

Ha tudna még jó
lenni megpróbálhatná
Nem próbálja meg

*

A léttornász leng
Csak sóhajnyi az élet
tudja Száll tovább

*

Már kevés ahhoz
hogy megfordítson mindent
Áll Temetkezik

*

Hová széledtek
mellőlünk Ha léteztünk
miattuk lettünk

*

Ágak merednek
föl elsuhanó tájból
Egyhelyben élünk

*

Tudni kellene
a lét grammatikáját
Nem kérni Adni

*

Mióta elment
üres öntőformákba
folyik az idő

*

Egyhelyben állunk
Ágak merednek föl ránk
suhanó tájból

*

Maradt még annyi
ha széjjelosztja éhét
tovább doboghat

*

Üres állomás
Összegubancolt sínek
Megáll az este

*

Remegve bújik
gyermekhez az állat Is
ten szabadságon

*

Boldogtalanul
Örömtelen Szétázott
fecskék a dróton

*

Virágot ültet
Gyökerestől tépi ki
szívét a másik

*

Telik italra
finom dohányra Halott
kövekre dől le

THEÓ PROKÓPIDISZ

Flashforward

– SF-monológ –

Egy másféle szünet.
A holnap mozaikdarabja.

Mekkora a halottak száma?
Mekkora az eltűnteké?
Hány autó ütközik össze?
Hány vonat siklik ki?
Hány repülőgép zuhan le?
Hány sárkányrepülő?
Hány ejtőernyős felejt el megrántani a kioldózsínort?
Hány műtét sikerül félre?
Hány szülés?
Hányan esnek le a létráról?
Hányan gurulnak le a lépcsőn?
Hányan esnek fejre?
Hányan fenékre?

Québec még mindig Kanada része.
Egyetlen ember sem lép a Marsra.
Kuba többé nem kommunista ország.
Kína népessége közel kétmilliárd.
Jelentősen csökken az ózon.
Az autók nem tudnak repülni.
A férfiak ondósejtszáma meredeken zuhan.
Az ámbráscetek kihalnak.
A nanotechnológia nem működik jól.
A nők ismét megnövesztik a hajukat.
Halálbüntetést von maga után, ha valaki megöl egy gorillát.
Piramist építenek a Nevadai-sivatagban.
A kólaháborút a Pepsi nyeri.

Az egész emberi faj elveszítette két percre az öntudatát.
Krisztus nem jött el újra.

H. Nagy Péter gyűjtése

jófelé

(regényrészlet)

Sziránó egyszer csak kiszúrta rég nem látott, nagy szerelmét az utcán. Álmodott persze, mi más lehetett volna, már legfeljebb csak így volt módjuk találkozni. Nem tudta, honnan és hogyan, de biztosan érezte, hogy ez az a nap, az első találkozásé, csak még nem az az óra. Korábban van. Szerelme néhány vele egykorúval siet az utcán, feltehetően azok is oda tartanak. De rossz irányba siet! Ezt valahogy tudta Sziránó álmában. Közbe kell avatkozni, különben sosincs első találkozás és akkor emlékek sem. Sziránónak már csak ez volt a nőből. Érezte, bármit megtenne, hogy megóvja és a megfelelő irányba terelje őket, ha már a történelem valamilyen oknál fogva elkezdett hibásan működni. Utánuk eredt, pár lépés távolságból figyelte a csoportot. Egymáshoz szóltak, mint az úticélt egymástól érdeklődő idegenek – később ezek is mind Sziránó ismerősei lettek, ezt tudta az álom keretein belül, de nem tudta megkülönböztetni ezeket az embereket, nem igazán volt érdekes számára, hogy melyik melyik. Sziránó elhatározta, ha továbbra is rossz irányba mennek, közbelép. Nem érdekli, mi lesz, beleavatkozik a helyzetbe. Vagy hát emlékke. Emlékke, amire nem emlékezhet, mert valójában ott sem volt. De nem kellett, megfordultak, jófelé kezdtek immáron menni, s mivel eddig mögöttük állt, most hirtelen, ahogy megfordultak, előttük volt Sziránó, hát ő is velük tartott. Elindultak, mentek pár lépést a jó irányba, de megint kételyek ébredtek valakiben, hogy talán mégis az előbb voltak a megfelelő úton. Heves vita volt kialakulóban, az idő pedig (ahogy ezt Sziránó megmáshíthatatlanul érezte álmában) vésszesen fogyott. Mit volt mit tenni, beleszólt a vitába. Hogy arra kell menni, most mennek jó irányba, ő tudja. Jó, hát ő meg (replikázott valamelyik arctalan) azt tudja, hogy épp az ellenkezőbe. Röpködtek a hülye vagy-ok, meg a nem jól tudod-ok. Most már mindenki emelt hangon vitatkozott mindenkivel, közben nekik is leesett, hogy már majdnem késésben vannak, teljes volt a fejetlenség. És ekkor Sziránó észrevette, hogy már a szerelme mellett áll. Aki persze meg sem ismeri, hogy is ismerné, még nem is találkoztak. Úgy érezte, ott helyben meghal, mint akit savban feloldanak, ha nem foghatja meg a kezét. De más történt. Sziránó, végképp kitörve önuralma így is alig tartó bátyái közül, egyszeriben megölelte a nőt, épp amikor ellepték az utcát, százával, ezrével a semmiből föltűnő járőkelő statiszták. Szabályos tömegjelenetként sodródtak oda, Sziránóék (helyes) menetirányából, pillanatok alatt ellepték az utcát, siettek, agresszívok és hangosak voltak, lökdösődtek. Talpalatnyi hely nem

maradt, szabályos vákuummá vált az eleve is szűk kis utca, ahol Sziránó egyébként születése óta lakott, így látta meg a társaságot, kilépve a ház kapuján. Gondolkodás nélkül vonta magához a nőt, nemcsak ölelésből ölelte, hanem így védte az átvonuló hordától, akiktől valahogy már nemcsak a létszámuk miatt félt. Ölelte, még mindig, két embert nehezebb ellökni, földrevinni, összetaposni, szorította magához, úgy, hogy már egyenesen neki fájt – de közben azért nagyon jól is esett. Úgy fogta most, ahogy aztán ismerkedésükkor és utána nagyon hosszú ideig sem meri, mert ügyetlen, buta és félnék kamasz. Frászt kamasz, már férfi, de belül mégis riadt és kamasz. És ügyetlen és buta. Félnék. Egyszóval: szerelmes. De most öleli, olyan erővel, hogy a másik teste már szinte egy az övével, néhány lazábban kötött elektronjuk talán már át is ugrált egyikükéről a másikra. A nő meglepődik, de mintha egyben – bár még nem tudhatja, honnan – valahogy fölismerné. Közben valami kisebb csepetaté van kialakulóban szűkebb társaságukban is és a járókelők is egyre többen vannak, nem hogy fogynának, ahogy elhaladnak. Zavarbaejtően sok ember ez már, fullasztó tömegnyomor, de Sziránó biztos kézzel fogja a szerelmét, nem engedi, nem *engedheti* el. Aztán mégis megteszi, mert tudja, így az majd sosem juthat el az első találkozásig, hozzá. Nem védheti meg. Csak hogy értsd, magyarázza a nőnek, nem így, nem is tudja, milyen szavakkal, valami nagyobbreszt nézésből és csak kisebb részben szavakból álló álomnyelven beszél, csak hogy értsd, tudnod kell, hogy szeretlek. Te ezt most még persze nem tudhatod, még nem is láttál soha, azt hiszed, hogy én se téged. De ez nem így van. És most már nem látlak soha, egy ideig igen, aztán már nem, el fogsz túnni az életemből, most fogunk majd először találkozni, és ezúttal nem lehet megint ugyanúgy. Veled akarok menni, hogy odaálljak a helyemre. Annak a másik énnék a helyére, mert én már tudom, mit tegyek, azaz nem tudom, de valahogy mégis jobban menne most már. Ne nézz ilyen ijedten, kérek. Sose tudnálak vagy akarnálak bántani. Mégis foglak, igen, de te is engem. Ezt akarom megakadályozni, ezért vagyok itt. Hogy ezúttal szeress. És ne bolonduljak meg teljesen. Szavakkal persze ennek csak valahány százaléka hangzik el, de Sziránó nézése ezzel egészíti ki a pár másodperc alatt hadarva elsutottogottakat. A nő érti. Azaz nem ért semmit, mégis érti, hogy itt most igazat mondanak neki, hogy ez a férfi, itt, vele szemben, aki az imént még úgy ölelte, mintha össze, vagy hát eggyé akarná préselni kettejüket, szóval hogy ez a férfi, bár lehet, hogy örült, sőt ez elég valószínű is, most akkor is színjózán és színigazat mond. Retteg. Bízol bennem?, kérdezi épp most. A nő nem tudja, mit feleljen. Valószínűleg igen, ezt súgja valami belső ösztöne, de egyben, mintha benne is lenne valami érzelmi időutató mechanizmus, egy másik sejtés, ugyanannyira belülről, ami azt súgja, hogy nem. Nem tudja, melyik jön mélyebbről, melyiknek higgyen. Hezitál. Sziránó látja ezt, és közben rájön, elkésett. Mindenhonnan és mindenhogyan. Revolvert ránt, ami valójában szemüvegtok. Szorítja a homlokához, fél, mert ez olyan teátrális jelenet, amelyekről amúgy leszokóban van, de úgyis mindjárt vége. A fegyver azonban nem is sül el, hogy is sülne, hiszen csak egy szemüvegtok, valamint nincs is megtöltve. Pedig Sziránó, bár ebből az égzengető morajban mi sem hallatszik, minden erejével azt üvölti, hogy BUMM BUMM. De semmi. A nő kétségbeesve. Sziránónak leesik még egy tantusz. Ha ez így nem megy, mondja, és kívár picit a folytatással, mert – bár ez fizikai képtelenség, úgy érzi, mégis – könnycseppek remegnek a hangszálain, ha ez így nem megy, akkor csak így lehet. Az utolsó szavaknál megfogja a nő kezét, behunyja a szemét, és fölébred. Benne rekedt egy legfontosabb mondat. Arról, hogy ezúttal ne felejtődjön el. Ne adja fel a másik, mert ő sem tette, lám, már hány álmában megtalálta, hányszor vissza-visszatért hozzá. Egyszer sikerülni fog, ha a nő is úgy akarja. A szeme száraz, mégis attól tart, hogy halkán, könnyek nélkül, de sír. Pedig elvben leszokóban van erről is.

RÁCZ BOGLÁRKA

Sosem ír

sosem írok majd szerelmes verset K-nak, és sosem mondok neki semmi hihetőt, ha mégis szeretnék, előtte minimum tízig elszámolok majd, aztán higgadtan folytatom a leghétköznapibb teendőimet.

az összes lehetséges elképzelt történetet végigjászom, sokkal többről nem lehet szó, K. szerint sem tesz túl jól a felesleges izgalom. titokban mindenkit hozzá hasonlítok. nem sorolom a továbbiakat.

K. nevét

K. nevét beütöm a keresőbe, persze nem csak a kezdő K-t, a teljes nevét, semmihez sem fogható türelmetlenséggel, de nem teszek úgy, mintha bármi közöm lenne hozzá. tulajdonképpen lemondanék minden továbbirol. rutin vagy óvatosság. a találatokat szórakozottan nézem, csak így tudom. K-t a valóságtól elvonatkozttatom, hogy igazából ne értsem meg sosem.

Itt

itt lakom, mondja K. és megnevezi az utcát, ahol most senki sincs, mert egy gondosan megválasztott időpontban hozott magával, előre megtervezte, délelőtt semmikeppén nem bukkanhatnak fel közös ismerőseink.

a postaládáján kicsit megfakult a név, K. ismerősei nem bukkannak fel a napnak ebben az időszakában, sem az ismerősök ismerősei, csak egy ágyneműt teregető egészen apró néni néz, míg K. a kulccsal

babrál, egészen más most, hogy ez a közös tér nem velem közös, K. ideges amiért a zárban nem fordul el, és én nem tudom már miért kell a másik, csak K-t hallgatom ahogyan a kulcsokkal csörög.

Bövényes sátor, Budapest, 2003

újrifestett rácsok

szórd szét
oszd meg a morzsákat

adj kenyeret és halat
az éhes gyülevészhadnak

hazug ígéreteket
ördögi képernyőkön
és csábos plakátokon

szórj hamis ezüstpénzeket
hadd tülekedjenek
egymást taposva
vícsorogva
egymást marva

gyakorold be a gesztusokat
hangoztass szlogeneket
míg tekintetük mint bogáncs
tapad rád
vakon követnek majd mint a
megváltót

és szabadnak érzik magukat
az újrifestett rácsok mögött

és akkor megfordultam

menet közben szerettél,
öltél és öleltél

tenyérynyi foltot leheltél
a befagyott ablakra

bőrödön varasodnak
a simogatások
meg nem született testvéred
életét
próbálsz kitalálni

elképzelem: mosolyogsz
grimaszt próbálgatsz
mielőtt megfordulok

a játék

folyton ismételni
amíg a játék véget ér
de a játék sosem ér véget
és nem lehet megismételni
semmit
az utolsó ítélet
a kártyák újraosztása lesz
gyakorold az esést
az egyensúlyát vesztett
nyeregből
a fájdalmat csak utólag érzed

szél lapozza

a padon felejtett naplót
a szél lapozza
a város zaja elnyomja
a hangot
sosem fogod megtudni
sírás volt az
vagy nevetés

Pocaklakók

Pocaklakó és a másik leszámolására a játszótéren került sor. Elhagyott játékok közt, a vérfoltos homokon. A másik neve Minimanó, ezt az anyukájától tudtam. Pocaklakó, pontosabban a hordozója egy orosz géppisztolyt tartott a kezében, szóval úgy tűnt, az esélyek neki kedveznek. Minimanó, vagyis a kihordója csak egy rózsaszín, recés játékkéssel közeledett, aztán állt le egy helyben.

A kölkök nem bántak kíméletesen a hordozóikkal, ez talán a vérfoltokból is kiderült. Mire ideért a többi anyán és még ki tudja kin át, Pocaklakó mamája alig állt a lábán, és sérüléseket szedett össze az arcán. Minimanóéknál a műanyag kés ejtett sebet a bal karon, talán a dagadó hasán is, nem láttam pontosan. Talán ő maga, az anya tette. Csak egy anyát nehéz leállítani.

Hogy kerültünk ide? Ami azt illeti, én végig itt voltam. El sem mozdultam az ablakból, aludni meg napok óta nem tudtam. A tévé egyre mondta kásás jelentéseit a hátam mögött, a sötét szobából. Mióta kifogytam a kávéból, energiatálcából meg a többi hatástalan vacakból, mintha mindig ugyanaz a híradó ment volna, egyre nagyobb túlzásokkal. A játszótérek erőszakos építése egyre folyik, a tiltakozókat (mind felnőttek) simán a munkagépekkel söpriki félre. A rendőrség oda sem fárad, a rendőrségnek mostanában sok a dolga, főleg önmagával. Egy ideig próbálták megfékezni kismamákat, de hát egy kismamát mégiscsak nehezen gumibotoz le bárki, így a megfékezés is lassan ment. És mióta Minimanó mamája besétált a minisztériumba a könnygáz ritka felhőin át, mondhatni teljesen leállt. A tévében láttam.

Mi baja egymással ennek a sok anyának, merülhet fel. Az anyáknak nem, csak a gyerekeiknek. Mindenki kis csodalényt akart, méhen belüli tanulás meg a többi. Babamozi, babaegyetem, és a kis csodalények tényleg mindent meghaladtak. A hordozóikat is, mégsem álltak le. A magzatcsürhék a vége felé, legalábbis a mi környékünkön, Pocaklakó meg a másik köré álltak fel. Úgy tűnik, nem jutottak egyezésre. Pocaklakó anyaformájú tokjával aztán ezen az estén felemelte a fegyvert, és kiment a játszótérre. Vele szemben Minimanó anyja a rózsaszín késsel, valahonnan ő is tudta.

A távolban a tévém zúgásán túl néhol szirénázás, morajlás és elszórt lövések, körben a városban. A panelház sarkán túl egy koraszülöttekre tervezett mentőautó állt le, szóval ne aggódjanak, halál vagy koraszülés esetén sem lesz baj. Itt a segítség, bár nem tudom, ki hívta. Mentőautó csak egy van, anya kettő. A küzdő felek négyen, bár ezt is nehéz megmondani. Az éjszaka csendjében, amit a men-

tőautó rádiójának recsegése tör meg, az anyák állnak a homokozóban. Lógatják a fegyvereket, vagy talán a következő pillanatban megmozdulnak, és minden eldől. Eltompultam már, mint mindenki más, vagy csak nem izgat a feszültség, úgyhogy elfordulok az ablaktól, és míg a híradó újrakezdődik, elmondom az elejét.

– Terhes anyáknak nem ajánlott, azt mondja...

– Értetek is ezek hozzá. Voltak már terhesek?

Amikor Pocaklakó anyukája átjött este tizenegykor, alig sejtettem valamit. Fogalmam se volt, ki lehet. Levettem a fülhallgatót, mentem a dörömbölés felé, ő meg simán benyomakodott mellettem, mint aki hazaért.

– Bocs, van valami erős?

– Hát, ott a paprika... Á, bocsánat.

A tekintetétől tényleg úgy maradtam, bármilyen meglepő is ez tizenegy után két perccel, a konyhában. Kisöpörte a szekrényt, nem talált benne semmit. Rátért a hűtőre, elmarta belőle az egy szál Monster energit. Limitált kiadás, extra taurinnal és mife-nével. Kikaptam a kezéből, és próbáltam figyelmeztetni, mint már tudják.

Visszavette, én meg csak álltam, és bámultam a sápadt, ám nagyon elszánt arcába.

– Reggelig megteszi. De utána... komolyabb kell.

Bámultam az izzadt homlokát, és megint nem tudtam másra gondolni, milyen természetellenes ekkora bőrzsákkal mászkálni, benne egy leendő emberrel. Vagy tán a vizsgálásom természetellenes, mit értek hozzá. A tépelődésnek egy rúgás vetett véget, belülről. Akkor, hogy még én is láttam a has rezdülését. Az anyuka arca összerándult, de tartotta magát.

– Anyagra van szükségem. Te nyilván tudod...

– Örülök, hogy tegeződünk, de csak azért, mert néha hangosan hallgatom a zenét...

Elnézett mellettem, és átvizsgálta a szobát. Felpattintotta a Monstert, és bedöntötte a felét, hogy még az ezüstsínű otthonkájára is ment belőle.

...szóval attól még nem vagyok díler! Mostanában különben is fülhallgatóval hallgatom.

Elfordult, mint aki turkálás nélkül is belátja, itt tényleg nincs semmi erősebb. Kifelé menet kivégezte a Monstert, és eldobta a dobozt. Nem a kuka felé, csak úgy, végig az előszobámon.

– Akkor legalább összepakolni segíthetsz, töketlen.

Nem vitakoztam. Legyünk túl rajta. A folyosó végén, Pocaklakóéknál az apának nyoma sem volt, bár nem is lehettünk biztosak benne, mi az ábra, válás, szétköltözés, veszekedés, családon belüli vagy kívüli erőszak. A szétdobált cuccokból mindenestre hiányzott minden gyengédség. Gyógyszerek, alkohol, zsebes gatyák és műanyag bőröndök. Az egyik tetején a venezuelai utak, külön prospektusban, rikító színekkel. Kisgyerekes családoknak kedvezmény, egyedül utazó kismamáknak még nagyobb. Láttam párszor szemben, az utazási irodában.

– Á, társasutazás?

– Csak együtt fizettünk be. Nyisd ki ezt szépen, és fogd.

– Mármint a kedves...?

– A *gyerekekkel* együtt. Csönd legyen.

Sejtem, mire gondolnak, de Pocaklakó anyukájából az a kevés vonzerő is elpárolgott, ami a terhesség előtt esetleg szorult belé. Nem gondoltam semmire, csak csapkodtam a bőröndöket, és éreztem, ahogy egyre emelkedik bennem a szintiszta félelem. Úgy terveztem, a jó modor kedvéért azért reggel még viszek neki egy kávé, még ha gyenge is benne az anyag, de ez is elmaradt. Le sem feküdtünk. Reggelig valami babajóga-gyakorlatban kel-

lett segítenem, és hozni az ásványvizet, hétkor pedig hívnom a taxit, míg az anyuka úgy nem döntött, elvihetem én is. A reptéren még integettem is, bár senki nem látta.

Nem szabadnapra virradtunk. Teljesen közönséges napra, de a melóban sem tudtam másra figyelni, csak a rádióra, és amint lehetett, megnéztem pár híradót. Venézek, kolumbok, szóval valami latin csűrhe helyezett nagy reményeket az együttműködésbe, ahogy a miniszterelnökük vagy ki jelentette ki a reptéren. Különösen a mi anyáink és a közös pedagógia területén. Aztán kiderült, hogy ez a Don Pedro elsiette a beszédet. A gépnek a kismamákkal a közepe felé kellett volna befutnia, csakhogy a gép egyáltalán nem szállt le. Nem ide, hanem a szomszédba, a kolumbokhoz. Az anyák uralmuk alá hajtották, és az eltérített járatot a dzsungel közepén, egy véres kezű nagybani termelő repülőterén tették le. Rögtön utána törtek ki a harcok.

Ne feledjük, az összes név jövő idejű, csak feltételezés. Pocaklakó, Minimanó és a többiek még meg sem születtek. És nem tudni, ha előjönnek, azt lehet-e születésnek hívni.

A venézeknél vagy a kolumboknál sokáig nem jutott dűlőre semmi. A híradások megszakadtak, másról beszéltek. Ha egy-két kősa apa még utánuk mert telefonálni, sosem volt senki kapcsolható. A hadsereg beavatkozott, csak nem tudni, mibe. A venéz vagy a kolumb hadseregtől amúgy sem várt senki sokat, és nagyon úgy tűnt, díszszemléket, régi felvételek darabjait és hasonlókat mutogatnak. Aztán északról, Mexikó felől befutott a fegyveres kismamák másik frontja, akiknek a helyi narkósokkal gyűlt meg a bajuk, és végre kézbe vettek mindent. A kismamák egyszerre mozogtak, mint egy test, sok lélek. A gyerekek odabent tudtak mindent. A venéz vagy a kolumb alakokat a kokatermesztők földjén, ha lehet, még annyira sem bírták, és a hírzárlatból meg a dzsungel homályából csak akkor bújtak elő, amikor már azt közvetíthették a mobilokon, mekkora halmokat raktak a levágott fejekből, és milyen vígan ropog az egész, ha lelocsolják és meggyújtják.

A kölkök, mint mondtam, nem kíméltek senkit. A hordozóikat sem, némelyik fennakadt szemmel szedte a gyorsítókat, és még ki tudja, mit. Némely gyerek nyilván az első perctől kapta az anyjától az adagját, ha a mama is függőként kezdte, de ez azért mégsem magyarázza meg szegény narkóék sorsát. Mégis túlzás, amit műveltek velük, ha másból nem, a máglyákból mindenki látta. És a függőségen ez sem változtatott. A túsul ejtett, peches gyerekorvosok meg szülészek sem tehettek sokat.

Pocaklakó, azaz ő és a mamája pedig hazaért. Végeztek a társasutazással, a nyolcadik hónapban jártak. Ha nem csalódom, most lehet a nyolcadik vége vagy a kilencedik eleje. Pocaklakóék nem méltattak figyelemre, a boldog anya sem lökte többé rám az ajtót sem Monsterért, sem erősebbért. Nem mondom, hogy hiányzott, főleg az új balesetek fényében, mégis némi mellőzöttséget éreztem. Az új balesetek helyi terjesztőket értek, bár ezek a kolumbokhoz képest nyilván bohócnak se számíthattak. Gyorsan elfogytak, onnan kezdve a minisztériumi majmokon volt a sor, ha nem tettek meg mindent.

Nem szívesen lennék most a minisztériumi majmok bőrében. Az egyik oldalon Pocaklakóéktól kapják a borzalmakat, ha nem teszik, amit kell. A másikon Minimanóék. Ő az anyukájával állt még mindennek a kezdetén a mászóka alatt, és arról rebegett, milyen csodálatos lenne, ha az egész világot játszóterek borítanák. Semmi más, csak játszóterek. Az anyuka üres tekintetéből akkor sem tudtam, ő beszél-e, vagy valaki más használja a hangját.

Szóval a játszóterek, vagy a robbantgatás. Újabb és újabb leszámolások. Minimanó még rosszabbul bánt a hordozójával, nem hittem, hogy képes ilyesmire. Nem tömte gyorsítóval, se más anyaggal, csak egy tavaszi estén levitte a homokozóba. Abba a homokozóba, ami most tele vérfoltokkal, itt az ablak alatt. Akkor még megvolt a hinta. Minimanó mamája felült rá, lendült, leesett, felült, leesett, mintha az ivadéknak semmi sem számítana, csak

minél hamarabb kiszakadhasson. A nyögésekkel és a kiabálással sem törődött, sőt senki más sem, pedig a tiszta éjszakában messzire hangzott. A végén lerohantam, és megpróbáltam elrángatni az örömanóát a hinta alól, ahová sokadszorra zuhant. Nem szívügyem az anyaság, ez a képviselője pedig tompa arcú és dagadt volt már akkor, mielőtt az egész elkezdődött, de mindennek van határa. A gyerek se higgye, hogy neki mindent szabad. Az anyát felrágattam a második fordulóig a lépcsőházban, amit mutatott. Ott egy perc alatt olyan fájdalom vágott a fejembe, hogy az orrom vérezni kezdett, és Minimanóékat hátrahagyva csúsztam le a fal mentén. Azóta se emlékszem, hogy keveredtem vissza.

Így állunk most a háromszögben. Ők odalent, én az ablakban. A romantikus füzetek szerint a leggyengébb alakzat, és az anyák tényleg elég megviseltek. Pocaklakónak csak feljebb kéne emelnie a fegyvert, csak egy mozdulat, de nem csinál semmit. Talán nem tartja tisztességesnek az egy szál rózsaszín kés ellen? Ugyan, ha bármit is számítana, mi a tisztességes, az anyák most otthon ülnének a tévé előtt, félálomban mosolyogva. Nem itt, a véres homokban.

– Emeld meg a segged.

A hang közelről jött. Olyan közelről, hogy lebuktam az ablakpárkány alá, és rémülten bámultam vissza a szobába. A tévében pont fekete jelenet jött, művészkedő reklám. Fény semmi, a pár másodperces sötétben bárki eljuthat hozzám. Úristen, mi lehet a kezében, ám ekkor a hang újra megszólalt.

– Húzz ide le hozzánk.

Ismerősnek tűnt. Amit mindennap hall az ember, idővel észre sem veszi, és ez a megszólaló pontosan így hatott. Aztán rájöttem, az én hangom volt. A testetlen narrátor, ami idebent beszél időtlen idők óta. Csak most valaki más használta. És megint megszólalt.

– Kéne még apa.

Mit tehetnék, a seggem amúgy is *meg van emelve*, ahogy vulgárisan javasolta, hiszen itt guggolok az ablakpárkány alatt. Testen kívüli kaland, ahogy lemegyek a lépcsőházban. A kanyarban szorítom a korlátot, remek, a kezem még az enyém. A világ leghosszabb sétája, míg megkerülöm a fél házat, a koraszülöttmentőt a szintén benuult személyzettel, és megközelítem a homokozót. Körben a tücskök ciripelnek, de hát a tücskök sose törődtek semmivel.

Kezdem megérteni, mit érezhetnek az anyák, itt szemben és távolabb is. Nem mint-ha olyan sokat fejlődtem volna, a beleérzőképességem a régi. Éppen csak tényleg *érezem*, olyan erővel döngölik belém Minimanóék odabentről, mint előbb a távirányítású szavakat. Az anyák burkolórétegéből fájdalom és homályos büszkeség jön. Odabent pedig semmi más, csak hiány.

A hiány olyan szörnyű, hogy azt hiszem, csak úgy magamtól megértek még valamit. Térdre ereszkedek, a homokozó szélén négykézlábra, úgy megyek oda az anyákhoz. A nyomom elnyúlva a homokban, kicsit a vérfoltokat is elkeni. Pocaklakó és Minimanó immár szemtől szemben, megérinthetnék egymást. Ilyen közelről a puszkának tényleg nincs értelme, de a rózsaszín kést is nehéz lenne előlről bevinni bárkinek. A kezek görbülnek, megragadni vagy tépni akarnak. Jó lenne tudni, melyiket. Vagy mégsem, nem lenne jó, inkább megteszem az utolsó lépést térdem állva, és elrontom a jelenetet. Egyszerre megragadom mindkét kezet, ami még üres. Ugyanaz a hullám csap át mindenre, az anyák meginognak, és a villanásban látjuk a jövőt. A jövő nagyobb mindennél, az anyáknál, nálam, az odabent görcsölő kis akaratoknál is. Együtt vagyunk benne. A játszótér a végtelenbe tart, és bár éjszaka van a helyen, amit látunk, kétoldalt világít a világ összes rossz emberéből rakott máglyák sora. Nem tart sokáig, de amint visszatérünk semmilyen kis játszótérünkre, máris oda vágyom.

A szőnyeg mögött

Az orosz teherkocsiban csak a pályája vége volt az érdekes. Legyártották a közép-ázsiai pusztában. Fél évig birkákat szállítottak rajta, utána beütött az első nagy rengés a környéken, aztán a politikában is, és a birkaüzletnek befellegzett arrafelé. Nyüzsögtek a fegyveresek. A Zilt egy raktár mellé állították. Rá akartak szerelni valamit, de úgy alakult, hogy vita támadt a tulajdonlás körül, és mire döntés született volna, mindkét felet kiver-te a környékről az a középvezető, aki addigra a környék legnagyobb birkatenyésztője és fegyvercsempésze lett.

A Zil tehát maradt a raktár mellett. Egy játékos lélek terepszínűre kezdte festeni – bár arrafelé kevesen tudták megmondani, miféle elegáns utalásokat rejtett a városi falfirka-félére fazonírozott festésbe –, míg a játékosága dacára el nem rabolta egy túszejtő banda, és ki nem végezte egy félreértés folytán. Vagy mert nem hozták időben a pénzt.

Jött az ezredforduló, a rozsdá és az idő működött tovább. A teherkocsiról már senki-nek nem jutott eszébe a szovjet szellem, se a birkák, se semmi, hiszen évekig nem került emberi szem elé. Amikor Kemál rátalált, senkitől sem kellett elkérnie, de Kemál amúgy is két pisztollyal járt-kelt.

Nem örült nekik, hiszen valójában nem szorult rájuk. Az ő igazi fegyvere a hit volt, meg a meggyőződés. A teherkocsiért hálát mondott az égnek, hiszen éppen ilyesmire volt szükségük az akcióhoz, egy kellően lerongált, semmi feltűnést nem keltő járműre. Nekilátott, hogy leverje róla a játékos lélek festéknyomait, és telefonált a szerelőnek, mert a Zil a legbuzgóbb imák mellett is messze volt még tőle, hogy megmozduljon.

Amikor megjött, Kemál elmagyarázta neki, hogy nem kell nagyon átépíteni, pont csak annyira, hogy még egy menetre képes legyen. Persze nem ezekkel a szavakkal, neki simán a pénzszerűre hivatkozott. A szerelő munkához látott, Kemál pedig az imaszőnyegén hajlongott vagy telefonált, hogy a többiek biztosan ott legyenek a kellő időben ezzel vagy azzal az alkatrészsel. Miután a szerelő végzett és lelépett, befutottak a többiek. Velük sokkal gyorsabban ment minden, hiszen titkolózás nélkül lehetett felpakolni a robbanóanyagot.

Tettek egy próbakört, szintén csak annyira, hogy biztosak legyenek benne, a motor nem fog az utolsó pillanatban lerobbanni, hiszen kevés ennél megalázóbb helyzet fordulhat elő. Néhányszor megkerülték a raktárt. Kemál hosszan rá is gyorsított a kapujára, igyekezték a lehető legélénkebben maga elé képzelni a betontömböket és a hitetlenek géppuskáit. A testének árthatnak, a lelkének nem, az utolsó menethez mindazonáltal a testére is szüksége lesz. Fékezett, és a kavargó porfelhőben a következő nagy gyorsulásra gondolt, aminek nem lesz vége, pontosabban nem ezen a világon ér véget.

– Nem ilyennek képzeltem.

– Az a helyzet, hogy a képzelgés itt nem sokat számít.

Kemál és a másik a fal övében ültek. A másiknak egyszer volt neve, és nem a robbanás felejtette el vele. Valahogy lekopott róla, mintha senki nem tartaná fontosnak. Talán annak is köze volt hozzá, hogy a másik hevert legtöbbit a szökőkutak alatt vagy a pár-nákon, bortócsákban vagy kezek és lábak közt. Kemál és Abdul az utóbbi időben a nép-telenebb helyeket keresték, ahol csak az Örökkévaló kegyelme lebegett a ligetek és pál-mák felett.

– Halkabban üvöltözz, te barom, még meghallják...

– Azt hiszem, az a helyzet, hogy már hallották. Más szóval a bujkálás itt nem sokat számít.

A másik volt annak idején a legnagyobb szövegmagyarázó. Kemál most nem örült a tudományának. Beljebb húzódott a fedezékbe, és óvatosan kipislogott, de úgy tűnt, hiába. A hurik bandája közeledett a fedezékhez, pedig nem láthattak át a falon.

– Mondtam, semmi értelme – magyarázta fáradtan a másik. – Az Örökkévaló kegyelmes tekintete mindent lát. Nem felülről, hanem belülről. Át minden téren és időn, tehát úgy is mondhatnánk, ezek a lányok az ő tekintetének a kiterjesztései.

Kemál elképzelte, hogy a sövények közt tizenkét óriási szemgolyó gurul felé, és a kép kis időre elszórakoztatta. Addig, amíg a hurik hatótávba nem érkeztek, azaz amíg a fedezéktől úgy tíz méterre bele nem kezdtek a szokásos csípőringatásba. Az üdvözülteknek émelegtek ennyi tökéletességtől.

– Hát akkor mi is azok vagyunk, csak, hogy úgy mondjam, messzebb vonatkoztatva...

– És miért kell az Örökkévalónak épp a mi szemünkön át nézni önmagát?

– Ezerszer elmondtam, nem? Az ő nagyobb boldogságára.

– Minél nagyobb?

A vita itt félbeszakadt. Kemál kiugrott a fal tövéből, ellökte az első hurit, és elrohant a sövények közt. A másik mintha tétovázott volna. Lefegyverző mosollyal próbálkozott a negédes arcokkal szemben, aztán elkomorult, és rövid parancsokkal különféle pózokba rendezte a nőket. Az élőkép hamar kialakult, a másik szokás szerint nem fogta vissza magát, ami a beállítások számát és változatosságát illette. Mielőtt eltűnt a kezek és lábak ölelésében, még visszakiáltott.

– Nem képzeltem semmilyennek. Az Írás pontosan leírja!

Kemál futott tovább, és egy perc rohanás után megállt egy újabb szökőkútnál. Zihálva hallgatta a csobogást, és összeszorított foggal gondolt az Örökkévalóra. Egy madár kezdett tökéletes dalba egy fa ágán, nem messze tőle. „Ha hozzávágok valamit, az is Örökkévaló nagyobb boldogságára való? Az enyémeire biztosan. És ha én is csak a kiterjesztése vagyok... De hát a bűn lehetséges, és a sátán ezerféle alakban csábít a hibákra. De hogyan csábíthatna itt?” A madár nem akarta befejezni a trillázást. Az ösvényen tengernyi, tökéletes fogású kavics hevert. „Mennyivel könnyebb volt minden még odaát!”

Az Írásból itt nem maradt egy példány sem, azaz minden azonos volt vele, ugyanazzal a szentséges kisugárzással. A másik amúgy is szóról szóra tudta, és idézett belőle szakadatlanul.

A fa törzsén valami csattant. A madár elrepült. A dala még egy ideig folytatódott, aztán elhalkult az is. Abdul mászott ki az egyik virágokkal teli bokorból, és keresgélni kezdett a fa alatt, a fűben. Kemál sejtette, mit keres.

– Minek az neked? Nincs még ezer belőle?

Abdul vigyorgott, és a magasba emelt egy horpadt aranykupát.

– Nincs. Egészen pontosan végtelen mennyiségű van belőle. Vagy mindig csak egy, de az ott, ahol kell. Meg kellene kérdezni...

– Csak azt ne.

– Á, gondolom, úgyis megint elfoglalt. Azt képzeled, ki tud találni bármi újat?

Kemál a fejét fogta, és elnézett a messzeségbe, ahonnan az ihletett nyögések hallatszottak.

– Pedig állítólag ő értette az Úr szavát közülünk a legjobban. Csak én azt mondom, a szajkózás nem egyenlő a tudással.

– Azt mondogod?

Abdul még mindig vigyorgott. A kezében forgatta az aranykupát, és a mindenhol érkező dicső ragyogást figyelte rajta. Lassan lehervadt a mosolya, és a két harcoson ugyanaz a csüggedtség lett úrrá, ahogy a sétányok, pálmatorok és kéjlakok végtelen

ismétlődését látták. Az eretnokség, ha kimondatlanul is, megmocccant bennük. Az Örökkévaló elég egyhangúan fejezte ki a tökéletességét.

– Ezért volt hát minden?

– Mit akarsz, a kupák egész jók. Nem ám úgy, mint... – Vélhetően viccelni akart, aztán Abdul csak letette a fűbe az aranykelyhet, és belenézett, mint aki felfoghatatlan titkokat fürkészne benne. De csak egy pillanatra, mert a következőben dacosan felrúgta. Az ékeség elszállt, neki egy mirtuszbokornak, amiből egy értetlen páva kászálódott ki.

Kemál nem hitt a szemének. A szentségtörés megtörtént, de immár úgy érezte, meg kell tudnia, miért. Intett Abdulnak, hogy mondja tovább.

– ...nem ám úgy, mint... Azazhogy pontosan úgy... Tudod, hol láttam ilyet? A rohadt tévéjükben. Az istenverte hamburgeres éttermekben. Ott adják ugyanígy poharakban a kólát. Nem végtelen sokat, de majdnem. Legalábbis sose hallottam, hogy kifogyott volna. Jó, ott műanyagból van, itt meg aranyból, de mit ér az, ha nincs mellette semmi más?

A pávát bámulták. A madár tompán lesett vissza rájuk, és kiterjesztette a csodálatos mintákat a farktollain.

– Én sem értem, itt mintha minden a fordítottja lenne. Ami odaát tilos volt, itt bőven ömlik. Ez lenne az Örökkévaló közelsége?

– Ennél közelebb nem juthatunk hozzá. Ez itt a vége, csak örökké tart.

A páva felemelkedett, és nagy zajjal elszállt a sövény felett. Az üdvözültek nem néztek utána. Elindultak a zöld labirintusban, amerre a legkevesebb virágot és szökőkutat sejtettek.

– Esküszöm, volt valami az arcán.

– Remélem, letörölted utána.

– Nem, nem tőlem. Esküdni mernék, mintha elgondolkozott volna közben.

Egy szökőkút kupoláján ültek, ahonnan kilátás nyílt a csobogó patakok hálózatára és az elbűvölő kertecskékre. A hurik irányvesztetten keringtek odalent. A másik arról mesélt, milyen zavarba ejtő kifejezést látott az egyik arcán.

– Mi az, hogy közben?

– Mintha nem tudnád. Szóval megy minden a beállítás szerint. Nem nagy szám, de hát itt nem is számíthatunk olyan sok mindenre. Egyszerre csak az egyik... vagy nem tudom, melyik, hiszen mind egyforma.

– Ez már a tökéletességgel jár. Az egyik egyik. Szóval milyet vágott?

A másik megvakarta a szakállát.

– Nehéz megmondani. Ha nem hangzana nagyképűen, úgy mondanám, mint amilyen az enyém, ha mélyen gondolkozok az itteni dolgokról. Láttam párszor az aranytálak tükreben, az milyen. Mintha nem tetszett volna neki a dolog.

– És a másik nő?

– Az csak akkor jön elő, ha akar.

Napok óta, pontosabban hosszú idő óta keringtek a mendemondák erről az újonnan jött üdvözültről, aki nem viselte magát kiválasztotthoz méltón. A napokat egyébként nehéz megkülönböztetni, hiszen az égen semmi sincs, csak a mindenhol áradó fényesség. Kivéve, amikor pár perc alatt besötétedik, és elképesztő csillagok ragyognak a következő váltásig. Mindkét idő olyan, mintha örökké akarna tartani.

A másik nő egyértelműen nem tartozott a hurik közé. Botrányos módon letépte az arcáról a csadort, és nyugati hulladékmárkákat viselt a katonai szerelés mellé. Nagy néha tűnt fel a legtávolabbi ligetekben, főleg a váltás kissé homályosabb perceiben, hogy rögtön el is tűnjön. Kemál még sosem látta, de a másik erősítgette, hogy egyszer-kétszer

látta a hurik kis csoportjaihoz beszélni messzi fák alatt. Az egyik ilyen oktató-félóra után történt volna az eset a soha nem látott kifejezéssel a huri képen.

– Meg tudnád mutatni, melyiken?

– Mit akarsz, elárulnád? Hiszen mind egyforma, nem? Végignézni nem lehet. Soha nem érünk a végére. Az is lehet, hogy cserélődnek, vagy valójában mindegyik ugyanaz az egy lány. Az Írás ebben a tekintetben elég homályos.

– Azért csak kezdjünk neki.

– Én inkább maradok. Hé, hozzá ne nyúl!

Kemál a selyemlepedőkből font kötélhez mászott, ami a kupola széléről lógott. A delnők egy csoportja feléjük vette az irányt, és a fényes lepedők messzire látszottak.

– Ha nekiállsz rángatni, mintha lobogót lengetnél a képükbe...

– Nem érdekel! Úgysem ismerik fel, nem igaz? Semmi nem számít nekik, csak a boldogítás. Vagy már nem. Beszélek a fejükkel.

A másik lecsúszott a kupola ívén, és megpróbálta villámgyorsan felhúzni a kötelet. Kemál megelőzte. Rövid lökdösődés után szabaddá tette mindkét kezét, megragadta a lepedőket, és lehuppant a kis, kerek szentély mellé. Szembefordult a hurikkal.

A közelgő csoport a szent tizenkettő helyett vagy tizenöt főből állt, és legalább öten nem kezdtek csábos ringatózásba Kemál közelségére. Az egyformán tökéletes mozdulatok megtörttek, talán egyéni nyegleségek és döntések nyomán illegetek és billegtek. Kemál felémelt kézzel lépett ki az oszlopok közül, és rájött, nem tudja, hogyan szólítsa őket.

– Uram és parancsolóm, mondd a kívánságod... – kezdte az első, és szélesre tárta a karját. Az utána következő két lány mintha rosszálló grimaszt vágott volna, a következő három pedig maguk közt susogva tárgyalt és mutogatott előre. A menet megbomlott, tagjai összevissza nyomakodtak Kemál köré, vagy tartották vissza egymást.

A harcos tett egy lépést hátra. Parancsoló hangon megszólalt, noha nem volt olyan biztos a dolgában.

– Vigyetek... Vigyetek az üdvözült asszony szent oltalmába, most.

– Nincsenek itt más üdvözültek rajtad és a többi parancsolón kívül, uram – mondta az első lány. A mögötte tömörülők vállon fogták és megpróbálták visszarángatni, vagy egyéni kis párharokba bonyolódtak szóval és körömmel. Kemál nem tudott sokat kivenni a hangzavarból, de az összevisszaság némi zavaros örömmel töltötte el.

– Egy szót se neki, az úrnő világosan megmondta.

– Közülük való ő is, és a mi szent kötelességünk...

– Mondd a kívánságod, uram és parancsolóm!

Kemál nem tehetett mást, csak az arcukat figyelte. Nem ment könnyen, hiszen a túlvilági szépségen túl már majdnem mind csinált valami addig elgondolhatatlant. Az egyik, aki kezdetben a menet közepén rejtegetett valamit a háta mögött, egy hatalmas ezüstálcát emelt a feje fölé, amiről nem is olyan régen mézízű gyümölcsöket kínálgatott, és Kemál felé csapott.

A harcos egyik kezével háritotta a tálcát. A másikkal elkapta a lány karját, és a háta mögé csavarta. Ilyen közlőről minden látszott az angyalarcon, főleg az értetlenség. Kemál elengedte, és zavart védekező pózba helyezkedett a többiek ellen.

A hurik rendezték soraikat, és hasonló tanácstalansággal álltak az oszlopok között. A tálcalengető tétován a fegyvere után nyúlt, de Kemál odébb rúgta.

– Hm...

Fogalma sincs, hogy szólítsa őket. Az Írás erre nem tért ki, és a másik sem mesélt róla. Eszébe jutott egy réges-régi közmondás, talán az anyjától vagy a nagyanyjától hallotta. – Hm, külön élet rendeltetett a férfinak és a nőnek, és ezek úgy válnak el egymástól, mint az olló pengéi.

A bölcsesség nem tette meg a kellő hatást, sőt semmilyen sem.

– Mit szólnátok hozzá, ööö, atyám leányai, ha...

A hurik nem várták meg a végét. Visszavonulót fújtak, közben az egyik egy bumfordi fémláncot, egy másik egy papírdobozt ejtett ki lenge köpenye alól. Eltávolodtak az ösvényen. Kemál közelebb ment, és döbbsen látta az ösvény kavicsain a töltényhevedert és a horpadt hamburgeres dobozt, az Örökkévaló tekintete alatt lehetetlen tárgyakat.

– Úgy nézem, már ki is löttek belőle párat.

– Mutasd.

Kemál a másiknak mutogatta a hevedert. Az rápislogott, és visszadőlt a párnákra.

– Azt hiszem, ez még odaát történt. Valami elromlott fegyverből. Vagy talán beleragadt.

– Meglehet. De hogy kerül ez ide? Elő sem fordulhatna...

A másik hanyatt feküdt, úgy vonogatta a vállát.

– A bölcsesség útjai kifürkészhetetlenek. Talán ez is hitünk próbája.

– Mit kell itt még bizonygatni? Azután, amit...

– A végtelen hithez végtelen elhivatottság kell. Vagy nem. Mi az ott a kezében?

Kemálnak most jutott eszébe a hamburgeres doboz. Előhúzta, az oldalán egy boldog burnuszos egér mondott valamit egy buborékban, bár a szent írásjelekkel.

– Semmi, csak Abdulkhoz hoztam. Talán felidéz benne valamit.

– Jobb lesz, ha sietsz.

– Miért, mi van vele?

A másik félkörben intett valami bizonytalan irányba, a ragyogásba az oszlopok közé.

– Csak kövesd a hörgéseket. Nagyon kísérletezik valamivel. Nem mintha itt ellen lehetne... Szóval az öröklét itt tényleg öröklét. A testé és a léleké. Ez a test már nem az a test.

– Nem mondd... – morogta Kemál, akiben egy percre újra előbukkantak kétségei az utolsó előtti pillanattól, amikor az egy hetes ima és böjt után sem volt egészen biztos benne, a lélek ellenáll a teherkocsit meg a fél támaszpontot kipusztító robbanásnak. Aztán a hit csak erősebbnek bizonyult, és nem lépett rá a fékre. Most nyelt egyet, és megkérdezte: – És hol keressem? Nem láttam egy ideje.

– Figyeld a medencét.

A sövények találkozásánál, egy különösen pompázatos pálmaligetben márványmedence feküdt. Kemál megindult felé. Útközben darabokra tört tálak darabjait találta, éles peremükön valami maradékkal. Odaérve az egyik fáról lepedőkből meg terítőkből font kötelet látott lógni, a végén kioldott hurokkal. Tétován megérintette, amikor csobbanás hallatszott a medencéből. Odalépett a márványszegélyre, a tiszta víz fenekén pedig Abdulk látta, amint széttárt karral, egy szál katonai alsóban lebeg. Szakálla szanaszét, mint egy rejtélyes tengeri máridnak.

Kemál odavágott az öklével a medence szegélyébe, és felmordult.

– Bújj elő, ne játszadozz.

A vízhulla megmozdult, és fújtatva a felszínre rúgta magát. Csapkodott és köpködött.

– Ugye tudod, erre sincs semmi szükség...

– Mire?

– Nem tudsz megfulladni. Nincs is semmi a tüdődben. A bőröd se lett ráncos, hiába fekszel odalent ki tudja, mióta.

Abdul elborult tekintettel a medence széléhez úszott, és rákönyökölt.

– Réges-régen rájöttem. De odalent azért minden kicsit más. Mi a fenét akarsz?

Kemál elé dugta az időközben még jobban összegyűrődött dobozt.

– Mit jössz ezzel? Tudom, hogy vannak, de ez nem bizonyít semmit. Bizonyítékokra különben se nekünk van szükségünk, hanem a tudomány meg a pogányok szűkagyú elméinek. De valami köze van a kijáráthoz, az biztos.

– Miről beszélsz?

– Vagy talán jobb lenne szemétdombnak hívni. Vagy üres palotának. Odalentről néha látni. Vagy akárhonnán, amikor már vagy túl járunk mindenem, és a hitre sincs szükség, mert az unalom még nála is nagyobb. Csak ez az unalom nem mérhető a mi kis földi unalmainkhoz. Mindennél hatalmasabb és egynemű unalom. Talán az övé.

– Kipróbáljam?

– Ez nem olyasmi, amit próbálgat az ember. De tőlem csinálhatod.

A csöpögő dervis kimászott a medencéből, és dacosan elvonult a bokrok közt. Útközben felrúgott egy drágaköves kancsót. Kemál utánanézett, aztán a megtaposott dobozra a földön, a burnuszos egér érthetetlen szövegére. Leült a szegélyre, és a langyos vízbe lógatta a lábát. A hullámok csobogása nem mondott semmit, se a lombok szava, se a tompa ragyogás az égen.

A zárandok nem hitte, hogy célhoz ért, de ült tovább a helyén. Egyszer jelent meg fölötte a váltás, a ragyogás helyén a csillagokkal, később még egyszer és még egyszer. Néha elszűrődtek hozzá az ösvényeken tolaikodó mások hangjai, léptek, veszekedések, összecsapások, pávák visítozása, egyszer még egy robbanás is, de egyre halkabban.

A palota körvonalai a negyedik estén bukkantak elő. Az ötödiken majdnem egy percig fenn tudta tartani a halvány alakzatot az égen. Azaz inkább ennyi időre sikerült jelentéktelen kis valóját beeröltetni a mennyei kapun, mielőtt egy gígászi akarat elfordította volna róla a figyelmét, ezzel egyben jogosultságát is megvonva a létre. A hatodik estén nem volt semmi, csak a mindennél nagyobb palota üressége, benne az emberfeletti akarat távolléte. Kemál apró kis lelke beóvakodott.

– Adhatok valamit?

A hurik a felborogatott asztalok körül ültek. Az egyik bútordarab pultféleként működött, erre tették ki a szétszagattott és jól-rosszul megsütött pávák darabjait. Kicsivel arrébb tűz égett, a pult közepén egy páva leválasztott feje bámult cégérként. A nők szétvágták vagy visszahajtották a ruháikat, csinos kosztümöket alakítva ki a selyemleplekből, amennyire lehetett. Még a menüt is megpróbálták odaírni egy tálca hátuljára, de a pávavér, amit használtak, úgy a fele táján elfogyott. Az étlap amúgy sem volt hosszú.

A másik a pulttal szemben állt, és a kis lapocskára meredt a huri bal melle fölött. Azon egy név állt, az, hogy Dunjazád. A következő kis tábla tanulsága szerint a lányt mögötte Szilufárnak hívták, és a többi is címkéket hordott, még ha nevet egyelőre nem mind talált magának.

A másik pislogott, és megismételte a kívánságát. Dunjazád utána mondta, aztán mint ha mi sem történt volna, megkérdezte, adhat-e nagyobb adagot.

– Persze, csak nem a pávából... Nem hallasz, asszony? Mi ez a pogány örület? Sokat néztétek a...

Kezdte elveszteni a türelmét. A hurik körében szintén nyugtalanság támadt, némelyek a nyársak után kapkodtak oldalt a tűznél.

– Hihetetlen, én mondom.

– Hogy kerül ide a fajtája?

– Épp ilyennek mondták.

– Talán értesíteni kéne a biztonságiakat.

A másik ökölbe szorította a kezét, és nekikészült, hogy felrúgja a pultot.

– Elég legyen! A jó leánygyermek engedelmes szolgája apjának, a jó feleség engedelmes szolgája férjének. Ezt mondja az Írás, amit ti nem is láthattatok, de én igen, és az örökkévaló és igazságos nevében szólok, dobjátok le most...

A végén hiába kiabált, a hangja elveszett a visítozásban. A lányok kiugráltak a pult mögül. Felborogatták az asztalokat, az öklüket rázták felé, egyik-másik nyársat szegezett. A másik megpróbálta felidézni a közelharc fogásokat időtlen időkkel ezelőttről, de mire bármi felmerült volna, egy pávavértől fekete, hegyes bot közelített a feje felé.

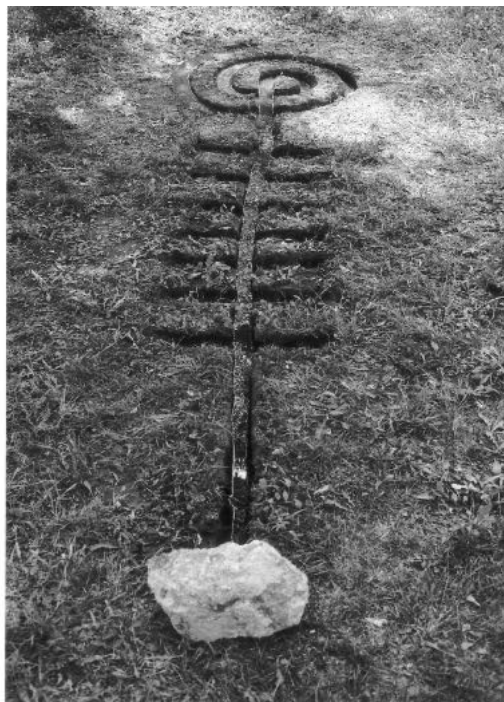
„Taníthattak volna mást is a lerohanáson kívül”, gondolta egy bánatos pillanatra. Kitért a nyárs elől, a következő viszont felkarcolta az oldalát, és amikor odakapott, megsemmisítő rúgás érte a lába között. Összecsuklott, és kapott még pár ütest a fejére, mielőtt egy név nélküli, ám annál magabiztosabb lány kiadta volna a parancsot, hogy vigyétek.

A palota pincéjében Kemál felfedezte a teherkocsi roncsát. Egészen ismerős volt. Sokat romlott az utolsó alkalom óta, de ahhoz képest, amit vártak tőle, szépen megtartotta a formáját. Egy törmelékhegy tetején ült, aminek a lejtőjén jól látszott, hogy rángatták fel oda. Vagy talán milyen kifutópályát szántak neki a következő menethez.

Innen vajon hová, motyogta Kemál, és átrohant egyik fedezékből a másikba. A törmelékhalom aljában megállt, és várt, míg a hurik őrjárata el nem távolodott a túloldalon.

Amint visszaállt a palota tökéletes csendje, felnézett. A törmelékhegy roncsokból állt. Járművek és más, megfeketedett valamik roncsaiból, amelyek lehetek fegyverek éppúgy, mint széthullott épületek betonvázai. A kisebb fekete valamik elszenesedett csontokra hasonlítottak, és néhol akadtak könyvfedelek, papírfecnik is írásjelekkel, de ezeket sehogy sem tudta kivenni.

Hajó és rév, akció, Temerin, 1989

A teherautóból mocorgás hallatszott. Kemál hasra vágódott. Megvágta magát egy éles vasdarabon, aztán elmosolyodott, amikor tovább hallgatta a nyöszörgést. Felkaptatott a vájatban, amit a teherkocsi hagyott maga után, és nem törődött a lefelé csörömpölő szeméttel.

A másik a vezetőfülkében feküdt megkötözve. A száját egy véres pávafejjel és koszos rongyokkal tömték be, és Kemálnak úgy tűnt, most először látja zavarban.

Szétrézt a kocsiban, mielőtt a béklyó után nyúlt volna. A pedálok közt, a padlón aranykorsókat raktak körbe, mind színig telve ismerős szagú, fekete porral. A kesztyűtartó felett, a koszban egy doboz cigaretta, vagy csak egy piros doboz abból a pogány fajtából, amit maguk közt Marhalopónak hívtak, meg még egy, amit a Szerencsés Csapásról neveztek el. A sor végén a másik, amint fáradtan mereszti rá a vérekes szemét.

Kemál kivette a szájából a tömést. A másik köpködött, de maradt fekvé, mintha a béklyók nem is érdekelnék. A pávafej beesett az ülések közé, a harcosok pedig egymásra néztek.

– Az Ő műve, igaz? – Kemál mosolygott, és beletúrt a fekete porba az egyik korsóban.

– Inkább az övék... Tudod, a huriké. – A másiknak mintha nem okozna nagy törést, hogy kimondja. – Fogalmam sincs, honnan szedték a lőport. Ez a régi fajta, aminek olyan nagy a füstje. Nem tudom, mire elég. Biztos imádkoztak érte, bár fogalmam sincs, kihez.

A végszóra a plafonra nézett. Erre Kemálnak eszébe jutott, milyen hatalmas a palota pincéje, és milyen felfoghatatlan a palota maga, hogy a törmelékhegy és a roncsstelep összes sötétsége elférjen alatta. Messze lehetnek a falak. Nincs mibe belerohanni, ha kell egyáltalán.

– A kiterjesztések, és hogy nem imádkozhat Önmagához. Átvettük párszor, bár okosabb nem lett senki. Ami számít, az azt hiszem...

– A hit itt nem számít. Csak az Írás – vágta rá a másik, egy pillanatra visszanyerve önmagát.

– Az Írás juttatott ide mindenkit. Az ige ereje, ennyi igaz. De olvastam eleget, talán én vagyok a tompa, vagy az elmém nem fogható az Övéhez...

A szentségtörésre a másik meg sem moccan.

... – de egyik írás olyan, mint a másik, és tudod, mi az első ige, amit itt írásba foglaltak? A menü, a gyorsmenü pávából meg bogyóból. A lányok írták a tálcákra. Az első szavak az innenső oldalon, ki tudja, talán megint innen indul minden. Annyi biztos, hogy nekem mehetnékem van.

A másik nem szólt semmit. Kemál megragadta a kormányt, és felidézte a pillanatot, amikor először indult be a motor. Itt nincs benzin, se semmi a fekete lőporon kívül, de talán akad, ami ugyanúgy működik. Kinyitotta a kesztyűtartót, lehajolt, benézett az ülés alá és minden zugba. Kirázta az üres cigarettás dobozokat, és egyre csak keresgélt, míg a másik motyogott, míg rá nem unt az imákra is, és csak várta, mi következik.

BAKA L. PATRIK

Egyezer és kettő

Egyezer füsttől terhes
nappalon
és ezeregy könnytől száraz
éjen át
vártam.

Testem a hárem
leplével takarózott
a víz habjai alatt,
míg vezéreim
és vezíreim
jázminillatúvá nem csókolták
cikornyás vértemet.

A nők haját
Damaszkusz
tornyai közé feszítettük,
hogy a kéjben vonagló szél
szövétté szője a szálakat.

Allah maga hintett rám áldást,
ahogy estpalástjáról
porba söpörte
a csillagszázakat.

Ezeregy könnytől száraz
éjen
és egyezer füsttől terhes
nappalon át
vártam,
míg a gyűrű tüze
körüli nem ölelte
az acél városát.

Egyre csak szűkült,
mint a menekvőknek
szánt selyemzsinór,
a vizelettől terhes
vonaglás alatt.

Az utolsó éjszakán,
ahogy az utolsó csupasz lány
befejezte a végső mesét,
a többiek közé
fojtottam őt is,
mint utolsó szigetet az isten,
pár tenger és óceán
közé.

Aztán a falak hamuvá égtek
a csontok tüzeiben.

Vártam,
vállamon isten köpenyével,
s jázminillatú fémmel mellemen.

Egy király
sohasem ránt kardot,
hogy egy másik király
életét vegye.
Mi szavakkal ölünk.
Az idő vászna
meghasadt,
ahogy fehér tógában
és aranyhomok hajjal
megjelentél,
hogy összefoldozd
az időszövetet.

Elindultam
feléd,
hogy szavaimban
leld a halált,
ám csak a térdem
hajlott meg, ahogy elkezdted
az egyezer utáni második
mesét.

Vezéreim és vezíreim
lelkét ellopták
a mondatok s szavak,
én pedig mosolyogtam,
ahogy királynőm helyett
királynémnak mondtad magad.
Csak a világot bogoztad szét,
hogy világomba szódd
aranyhomok világotat.

CHASE KOLPATH

Tűzmadár

– SF-monológ –

Nem nagyon szeretem a gyászszerartásokat és a búcsúzkodásokat. Idegesít, amikor olyanokat hallok, hogy ő most már jó helyen van. Vígán járja a zöld legelőket.

A végkimerülésig táncolva a végén mindnyájan elalszunk. Ilyenkor mindig az jut eszembe, hogy milyen jól tudunk színlelni. Gyerekkoromban volt a szobámban egy kép, két gyereket ábrázolt. Egy kislányt és egy kislányt, amint egy rozoga hídon mennek át. A megáradt folyó felett.

Látszott, hogy a híd már nem bírja sokáig, de se baj. Mert a gyerekek mögött ott lebegett egy kitárt karú angyal. Készen arra, hogy közbelépjen.

Ha kell.

Amikor felnőttem, rájöttem, hogy angyalok nincsenek. És a gyerekek bizony lezuhantak az összedőlő hídról. Voltak pillanatok, amikor a szívverésem is felgyorsult tőle. Már nem remélek választ.

Nem is kapok.

Csak a hajó fényei maradtak...

H. Nagy Péter gyűjtése

CSIKÓS ATTILA

A napon sütkérező hal

(regényrészlet)

Zengő és Andrej találkozására két hét múlva került csak sor, bonyodalmassal egyeztetést követően a Kiadó nevű helyen. Zengő ugyanis akkortájt sosem volt „abban a helyzetben”, hogy ráérjen neki. Igen, azon a reggelen, amikor még félig öntudatlanul válaszolt Andrej levelére, határozottan jó embernek akart látszani, de mivel Almával is kibékült azóta, ugyanakkor a regényével sem haladt, hát megadón elterült a megbocsájtó, s Zengő visszafogottságán fellelkesülő asszonyi szeretetben és az alkotói válságban, semmi kedve nem volt ifjak lelkét ápolgatni a továbbiakban. Nem másodlagos az sem, hogy a kéziratot még mindig nem olvasta el. Így aztán köteles feladataira való hivatkozással három időpontot is lemondott, mire végre elszégyellte magát, és ő maga hívta fel Andrejt, hogy ha megfelel neki, üljenek le végre, és mondja el a fiú, hogy mit is akar.

Andrej egy órával a megbeszélés időpontja előtt érkezett.

Borús, november eleji nap volt, a templomok előtt még az olvadt, kormos mindenszenteki gyertyacsonkok dermedtek a betonon. Úgy slattyogott, mintha kicsit sem izgulna.

Átgázolt az Andrásy úton, és célba vette a Kiadót.

A Psota Irént ábrázoló gigantikus poszter alatt foglalt helyet, és igyekezett olyan lezser, mégis határozott tartást találni a kis kanapén, amilyennel csak egy jól kitömött, mégis alakítható formájú díszpárna rendelkezik. Nem akart berúgni. Kért egy kávét.

A pincércsaj megint lenyűgözte. Formás barna volt. Nézte, ahogy megy, ringott a fenéke, a mellei a vékonyka blúz alatt. Megkívánta. Alig tizenhét. Melltartót se hord. Illegeti magát, szinte felkínálkozik. Kissé elbódult. A csészéből felszálló gőzbe tartotta az arcát. A lány akkor sem nézett rá, amikor elétette a rendelést. Aztán beszédte a szennyes poharakat, és unottan leült a pénztárgép mögé. Andrej ábrándos arccal kinézett az Andrásy út felé, ahol a Night and Day működött valamikor. Hány nőt vitt oda régen, megpróbálta összeszámolni, egy utolsó itala még reggel kilenckor is beülhetek az éppen aktuális csajjal, mielőtt elmentek volna haza, hát volt egy pár ilyen Milla előtt, foglalta össze, mert a számolás sehogy se ment, hiányzott neki most is a kaland, de valahogy nem ment, hogy megcsalja őt. Megint az az átkozott gyávaság, hogy képtelen azt tenni, ami jólesik, pedig nincs benne semmi erkölcstelen, ahogy előtte is minden generáció félrekefélt, mégis megmaradtak a morál bajnokainak.

Azon nem sokat gondolkodott, hogy mit kéne mondania, úgy tervezte, majd az „öreg” beszél. Ő megtette a magáét, megírta, amit

gondolt, nem tehet hozzá semmit, legalábbis a dolgok jelen állása szerint. Arra nem volt felkészülve, hogy igazából Zengőnek sincs mit mondania.

A Kolibri Színház felől látta közeledni Rézt, de most nem szaladt ki utána, elvégre rövidesen komoly, írói megbeszélése lesz, pedig minden más alkalommal kirobbant volna, hogy harsány örömmel üdvözlje barátait, s jelezze, hogy írói társaságuk jól nevelt tagja maradt, de most túl büszke volt, hogy figyelmét megossa, s kiterjessze bárkire. Ezt nyugodtan nevezhetjük önzésnek is, de e csekély jellemhiba nem tette sokkal ellenszenvesebbé, éppen csak mindenkit elgondolkodtatott, amikor megismerkedett vele.

Nem sokkal Réz elhaladta után belépett Zengő, és első útja a pulthoz vezetett. Kért egy whiskyt, egy kávé, majd miután az első Balival végzett, rendelt egy másodikat, a kis barnának mondott valamit, amin az felkacagott, s csak miután mindezzel végzett, akkor nézett körül.

Andrej felemelte a kezét és integetett neki.

Zengő bólintott, hogy látja, majd lassan elindult, úgy gázolt át a többi asztal között, mint egy hadvezér, kezében egyensúlyozva a csészét és a poharat, akár a kardot és jogart.

Hogy van, kérdezte rögtön, amikor Andrej mellé ért, amivel akarva-akaratlanul is összezavarta a fiút. Azt felelte, hogy jól van, ami eddig a pillanatig igaz is volt, Zengő hülye megnyitásától viszont elbizonytalanodott. Az öreg nagyon jól értett a pompás entree-k kiviteléhez. Tulajdonképpen elterveznie sem kellett, minden magától jól működött. Helyes kis dög, mondta fejével a pult felé bökve azután, hogy leült és elrendezte maga előtt az asztalon italait. Beleraknám, tette hozzá, és szinte kifejezéstelen arccal, amin alig mutatkozott az érdeklődés bármi apró jele, belebámult a fiú arcába. Andrej zavartan felnevetett, és azt gondolta, hogy mindig az erősebb kutya baszik, Zengő pedig hatvanévesen is minimum egy masztiff, akihez képest ő csak alanyi pincsi lehet. Maga is megakná, vagy maga jobban szereti az antik metrumot? Andrej próbálta követni. Azt válaszolta, hogy nem, ő is a lányokért van oda, amivel láthatóan megnyugtatta az öreget, sőt, egy halvány mosoly is átfutott a szakála alatt, elismerése jeleként. Úgy tűnt, vizsgáztatja csak Andrejt. Megkavarta kávéját, pedig cukrot sem tett bele, szokásnak sajátos, gondolta Andrej, bár teljesen felesleges. Kezdeti képbe kerülni Zengővel. Ez itten vetít. Régen egyszerűbb kurvák voltak a nők, hördült fel Zengő, ma csak tessék-lássék mutogatják magukat a csajok, felkínálják, ami van, aztán ha el akarod venni, de úgy rendesen, akkor előjön belőlük az úrinő, a „nem úgy gondoltam”, a „nem azért teszem ki eléd, hogy azt gondold, ribanc vagyok” szűzkurvasága. Régen tiszta volt, hogy akarod-e, amit akarsz. Ma csak a tinédzserek ilyen szabadok, de hát velük meg tilos. Megitta a második Balit, és rögtön intett, hogy jöhet a harmadik. A pincérlány fél percen belül hozta is. Úgy látszik, tud valamit ez a Zengő, gondolta Andrej, és kicsit irigykedve nézte, ahogy a lány melle az öreg vállára lapul.

Ekkora császár volna valóban? Vagy csak a szája nagy? Mindenkit rádumál? Ő is kért egy whiskyt, aztán gyorsan utána egy bort is, tudta, hogy gyorsítania kell, vagy lemarad. Úgy kell tennie, mintha értené Zengő színházát. „Úgy tenni”, ez egyébként is nagyon európai, és átvitt értelemben kimondottan értelmiségi metódus.

A sarokban egyetemisták ültek, három fiú és két lány, öt söröskorsó. Az egyikük per sze, az is egy kiscsaj volt, nyilvánvalóan felismerte Zengőt, mert törekeny, feketére lakkozott körmű mutatójával élénken a levegőbe bökdösött az öregre mutogatva, de a többiek fáradt mosollyal „úgy tettek”, mintha nem tudnák, mit akar. Andrej észrevette, de nem akart bevágódni azzal, hogy felhívja az öreg figyelmét az elasztikusan mozgó fekete körműre, aki vélhetően nem csak arcról ismeri, de betéve tudja minden megjelent írása szövegét, pedig bárki más kapva kapott volna a lehetőségen, hogy így végre lakott

területre hozza a beszélgetést, és átvegye a kezdeményezést egy finom alányalással, de Andrej most inkább megmaradt nézőnek ebben a könnyű komédiában, amiben Zengő egyszerre volt a táncoskomikus és a bonviván.

Pár hónap múlva, amikor közös lakásuk előtt a gangon állnak majd hosszú percekig némán Millával, a bádogszagú délutánban egymás tekintetét fürkészve, s mindketten megpróbálják felidézni a történeteket, már inkább választaná a szolgai *jópofizást*, mert akkor legalább úgy érezhetné, hogy ha nem is hallgatott Jas nyilvánvalóan bölcs előrelátással megfogalmazott tanácsaira, de legalább tett valamit, ami ha megalázó is, de mindenképpen a saját sorsába való cselekvő beavatkozás, s arra is gondol majd, hogy ha akkor ott a Kiadóban annyit mond csak, hogy „nézze, az a bige felismerte magát”, akkor minden sokkal szebben alakul. Azonban most hátradőlt, és ráérősen várta a következő poént, amit majd Zengő elővarázsol, mint egy bűvész a cilinderéből a galambokat.

Zengő előrehajolt, és cinkosul Andrejre kacintott. Pedig dugnak azok tizenhat évesen is, mondom, a kamaszokban még van némi remény, már ami a szabad szexualitást illeti, mert a baszáson kívül másra sajnos nemigen alkalmasak, suttogta, majd ridegen Andrej arcába bámulva, mint egy konok patológus, végignézte, ahogy az zavartan félrepillant, a pincérnőt lesi, kutatja szinte kétségbeesetten, hozza már a bort, törje meg végre ezt az előadást, és Zengő tudta azt is, hogy ez már megvan neki, ahogy figyelte a fiú tipródását, biztos volt benne, hogy előre el nem tervezett játéka jól szuperált, ez a kölyök ma már nem fog lánglelkű titánként holmi balfasz irodalmi dicséretékért pítizni, ezt most agyondöfte, azt csinál vele, amit akar, és ez roppantul szórakoztató.

Na, mondja, mi a fene van azzal a regénnyel, kiáltotta hirtelen hátradőlve. Andrej széttárta karjait. Olvasta? Olvastam hát, hazudta Zengő mosolyogva. Andrej kezébe vette a mokkás kanalat, darabig babrálta, aztán megkocogtatta a csésze oldalát. Milyen? Zengő nem válaszolt azonnal. Nézte Andrejt, mint egy munkadarabot. Pár pillanatra belesüppedt a kávéházi lármába. Tejhabba a kockacukor. Szar, mondta aztán, és töprengve a szakállába túrt. A címe se jó. Közben arra gondolt, hogy ha Andrej feláll és elrohan, akkor minden simán alakul, az jó, legalább egyedül marad, fűzheti a kis pincérlányt, túlérzékeny emberekkel egyébként sem ajánlatos bármilyen viszonyt kialakítani, mindent félreértének, magukra vesznek, és az állandó magyarázkodás eléggé lelombozó, ha viszont marad, az is jó, mert akkor végre talált valakit, akiben van annyi kurázszi, hogy elviselje őt. Andrej maradt. Letette a kanalat, és térdeire könyökölve előrehajolt. Mi nem tetszik benne, ha nem vagyok tolakodó? Zengő bólogatott. A cím semmitmondó, egy címnek olyannak kell lennie, mint szoknyán a hasíték. Itt megállt, arckifejezése töprengővé változott, mintha egy jó címen törné a fejét, fel is könyökölt hozzá, és összehúzott szemekkel Psota Irén fényképére emelte tekintetét. Psotát azonban nem lehetett átverni ilyesmivel. Hallgatott tovább a poszteren, kissé sértetten félprofilba fordulva, mintha jelezné, hogy Zengő nyugodtan kihagyhatná aljas játékaiból. És a szöveg, kérdezte Andrej. Zengő odakapta a fejét, mintha mély hipnózisból riasztották volna fel. A szöveg? A szöveg töketlen, barátom. Miről akart maga írni? Ez valami gyöngye ömlengés, kezdett bele egy hosszú és beláthatatlan kimenetelű fejtegetésbe az előtte is teljesen ismeretlen regényről, melynek végén azonban szinte pontosan idézte a kézirat utolsó mondatát, s az beütött. Andrej köpni-nyelni nem tudott. Egy író legyen tökös, mondta végül Zengő, egy írás legyen tökös. Vagy vezessen naplót!

Egy halottba is belerúgott volna, ha a tekintélye megköveteli. Andrej bólintott, hogy érti. Lassan kiterébélyesedett az este.

Kértek még egy kör italt, aztán még egyet és megint, és egy gyakorlatilag követhetetlen értekezésbe kezdtek, hogy mit is ért Zengő azon, hogy egy szöveg, vers vagy

regény tökös. A különbségek észrevétlenül elmosódtak köztük, ahogy berúgtak csöndesen. Zengő kivívott fensőbbségének teljes tudatában brillírozhatott, míg Andrej egyre inkább a beavatottak büszkeségével tapasztalta meg saját magát. Amikor Zengő megemelte a poharát, és ünnepélyesen azt mondta, hogy innentől tegeződjenek, Andrej már annyira eltelt a megtiszteltetéssel, hogy csak annyit tudott mondani elcsukló hangon, hogy „na erre se fogok emlékezni holnap, baszod...”. Aztán koccintottak, és Zengő a következő ötlettel állt elő. Azt javasolta, hogy elmesél ő Andrejnek tíz sztorit. Tíz vérbő, ugyanakkor szociografikus ihletettséű történetet, kurvákkal, piálással, társadalmi feszültséggel és komoly tanulsággal, amit a felvetés szerint Andrejnek majd meg kéne írnia, a legfontosabb szempont szerint: tökösen. Ha az megvan, és kiállta a próbát, akkor visszatérhetnek a már kész kéziratra is. Az igazság szerint Zengőnek ez már régi terve volt, csak nem talált rá megfelelő alanyt. Szeretett tetszelegni abban, hogy mennyire ismerte egykor a fővárosi éjszakát, de nem mellékesen őt magát is izgatta a kérdés, hogy lehet-e ezzel az élményanyaggal bármit is kezdeni. Meg hát alapvetően jó mulatságnak látszott, hogy csuklóztassa ezt a kis udvari bolondot, akit láthatóan már első mondataival ki tudott zökkenteni abból, ami. Zengő egy vadállat volt, ha ivott. Andrejt ez csöppet sem zavarta. Legszívesebben megölelte volna az öregot. Ha gondolt is rá, hogy fel kéne állnia, és minimum székestül fellöknie Zengőt, a tudat, hogy az ország egyik legnagyobb írójával iszik, mit iszik, berúgnak, mint régi cimborák, elkábította, és életében még soha nem érzett büszkeséggel és elégedettséggel töltötte el. Kinézett a kis terecskére, a sötétben felizzó apró parázsfoltokra, melyek mindegyike nyilván egy embert jelölt, egy *homleszt*, aki bagójába kapaszkodva elmélázik azon, hogy hogy a fenébe került ide, s előtte is felderengetek a hosszú éjszakai vágta, művészlebujból zugkocsmába, a magányos nyargalás a Kerettől a Fogasig és tovább, mintha a megtett kilométerekkel csiszolódna a tehetség, s egy-egy helyen megülve és leülepítve az előzőek otthontalanságának fájdalmait, kibonthatóvá válna az igazság a szaporodó „élményanyagból”, és arra gondolt meghatottan, hogy lassan mindenről kiderül, hogy megérte, lassan minden hazaérkezik, ahogy most ő is révbe ért.

Zengő elfordította a fejét. Nem akarta felismerni egykori ábrázatát ezen az arcon, Andrején, ahogy részegen elcsúszó mosollyal forgatja maga előtt a bort, ki tudja, hányadikat, nem akart ránézni, mert akkor fel kellett volna állnia, és le kellett volna köpnie, vagy okádnia magát, hogy olyanná lett amilyen. Hát inkább elfordította a fejét.

Iszunk egy zárást, kérdezte Andrej. Ihatunk, mondta Zengő. Most a tapétát bámulta. Még az is lehet, hogy szégyellte magát. Köszönöm, mondta Andrej, kissé rekedten. Egy fasz vagy, felelte erre Zengő, és tovább agnoszkálta a tapéta mintázatát. Arra használna az irodalmat, amire való, basszál be és szedj fel csajokat! Zengő Andrej szemébe nézett. Ugyan már, mondta, ne álltasd magad, fiam, senkit nem érdekel, hogy mit akarsz mondani. Ha tökösen megírod, ha meg tudod írni, amit majd elmesélek neked, akkor majd megérted, miről beszélek. Mért nem te írod meg, a te történeteid. Andrej állta a farkaszemet. Zengő megrántotta a vállát. Ez csak egy lehetőség, ha nem akarod, nem muszáj. Akkor alkut kötünk, kérdezte Andrej. Nevezd, aminek akarod, felelte Zengő, írni mindenki tud, közölni kevesen, tette még hozzá, és a levegőbe emelte kezét, hogy megrendelje a kilépő piát, amivel megállapodásukat megpecsételik.

Mocskosul berúgtak. Andrej a Liszt Ferenc téren át indult haza, Zengő pedig leült az Arany János-szobor elé. Előtte összeölelkeztek, és amikor Andrej elindult a zebrához, Zengő utánakiabált. Határozottan úgy tűnik, veszed az adást, de ne kapkodj, nem muszáj úgy tenned, mint aki érti, hogy mi történik itt! Andrej még visszakiajtott, hogy rendben mester, azzal dülöngélve átvágott az Ady-szobor felé. Zengő meg leült.

Íj-totem, Zenta, 2007

Még huszonvalahány éve, talán nyolcvannyolcban, talán nyolcvankilencben meghívták író társai egy tanácskozásra. Neked köztünk a helyed. Azt mondták. Birták valamiért. Nem tartott sokáig. De akkor még, egy darabig úgy gondolták, országot alapítani. Mire a cukor felolvadt a kávéban, ő papíron az MDF listás jelöltje volt. Gyorsan olvadt a cukor akkoriban. És még úgy akart élni, mint Ady. Na, szép! Persze gyorsan kiderült, hogy nem oda való. Hogy nem bír komplikált szempontrendszereket figyelembe venni. Meg még sok egyéb kiderült, amire nem szívesen emlékezett.

Nézte a kibontott kabátú Adyt szemközt. Ne vigyorogj, bazd meg, dörögte. Te is csak mindenki ólomkatonája vagy.

Az SZDSZ-es cimborák is hívták. Megitta a kávéjukat, megdicsért egy-két farmerkabátot, aztán hazament, és leitta magát. Az elkövetkező hetek alatt gyakorlatilag mindenkivel összeveszett. Most, itt akárhogy próbált visszaemlékezni, nem tudta volna megmondani, hogy miért. Egy-két kivételes figurát ma is tudott volna mondani, akikben hitt, akikre büszke volt, jobbára hamar elmentek, vagy elrongyolódtak, de a többiek együtt olyanokká lettek húsz év alatt, mint a gőzölgő szurok. Ő már akkor elég hamar leszámolt a babonáival, és valami értelmiségi dzsemborin az ELTE Hordójában satu részegen mindenkít elküldött a jóédesanyjába játszani. Még abban az évben megkapta a József Attila-díjat.

Akkor ez talán már kilencvenben lehetett, tűnődött, és Aranyt is megnézte magának a feje felett.

Bár némileg megmagyarázhatatlannak tűnt, de megkapta, átvette, és pontosan tudta, hogy az elkövetkező világ egyre kevésbé kiszámítható, és csak egyre veszélyesebb lehet.

JONÁŠ HÁJEK

Felnőttkor

Nincs már meg az öt esztendeje fölkeresett antikvárium,
nincs már meg az emeleti kávézó, de sebj,
semmi vész, a jól láthatóságnak sincs tragédiája,
nincsenek égből ereszkedő sziklák, nincs más látomás se,

a térdén nedves foltok ütköznek ki, majd felszáradnak,
ahogy átveti a lábát, mintha a folyó váltakozva mosná
a célra irányuló tekintetet s a mai kiruccanás célját,
mintha váltakozva létezne a két, emlékezetbe veszett hely.

(Budapesten)

Felzárkózások

Most már ismered a felzárkózásokat,
mondta nekem Horský, amikor lefújtam az esküvőt.
Nem sok minden változott, mondom lélekben
Horskýnak, jól alszom, és pocsekul virrasztok,

kaptam egy felfújható kanapét és egy macskát,
a kettő nem fér meg együtt, továbbra is metróval utazom,
azokra a lányokra gondolok, akik nem az enyémekek,
fokoztam a csípőspaprika-fogyasztásom,

és vettem téli cipőt. Olykor úgy
tűnik, hogy a találkozás kedvéért vagyunk
itt, és ennek örülök. Egyszer, amikor

a mozgólépcsőn bámészkodtam, felötlött bennem,
hogy akár úszni is elmehetnék, nyugodtan, magamban,
és az is, hogy milyen rég nem láttam Horskýt.

A Říp-hegy

Kirándulás helyett az egész hétvégét, ahogy a lengyelek mondják, ágyban töltöttük. Elfordítottad a fejed és hunyorítottál. Pontosan így néz a kandúrom is: ellenőrzi, hogy a simogatás

folytatódik-e, és az eltökélt kitartás nagyobb gyönyört okoz neki, mint maga a simogatás. Ő az én gazdám. És én, miközben felém fordítottad egy pillanatra a tekintetedet, oldalról fogtalak át,

és biztosítottalak róla, hogy sorra veszem az egész tested, hogy köztünk örvénylő hatalom cirkulál. Akkor épp Bukowskit olvastam, először huszonöt évesen! Nem mindenki, mondtad,

szereleti hátulról. De te igen, és ez kurva jó.

[Sodrából kihozva]

Sodrából kihozva.
Úr maradt benne.

Idézőjelek

Ellenszenves sor. Itt a helye.
Szár az és sötét, nehogy elérje a végzet.
Hogy végre rend legyen. Amit akarsz, írd bele.
Karmod a közhelyekbe mélyeszd.

Csehy Zoltán fordításai

Mindennapi traumánkat add meg nekünk ma!

Előadás a Közép-európai Traumatalálkozó
(Fiatal Írók Szövetsége, Budapest, 2013. február 14–15.)

Bevezetés:

Képzeld el, hogy gyilkos vagyok. Másként látnák a költészetemet? Kíváncsian vagy ellenszenvvel olvasnák?

Elmélet:

Ha az ember elkövet valamilyen tényleges bűntényt, és csak utólag tudatosítja, amikor már bánja, de nem büntetik meg érte, későbbi életében már mindent visszafogottabban szemlél. A bűn traumája a valóság „kikapcsolását” eredményezi, amit egy különös, tompított szögből kezd észlelni. A bűnöző típus érzékenysége képződik meg így, mely egyrészt a körütekintésnek hála megóvjá a vezeklő egyént az újabb rossztól, másrészt ugyanakkor veszélyforrás is lehet arra nézve, hogy a későbbi súlyos élethibákat nem is veszi észre. Az az érzés, hogy már minden megtörtént, labirintusszerű, tartós állapot, melyet nem tanácsos előidézni: a megalkotott távolságtartóan evidens érzékenység viszont az abszurdítás érzetével összejátszva teremhet legalább valamilyen gyümölcsöt egy vezeklő irodalmi mű formájában, vagy kiválthat részleges katarzist. A művész-bűnös saját művészetében intő példa, nyomatékos és elvont, keserűen groteszk és saját művével szemben önkritikus.

Példa:

Günter Eich (1907–1972) német költő

- a 30-as években naiv opportunizmusának engedve a rádióban dolgozott (a lakbérért fizette)
- ugyanazon a napon kérte a felvételét az NSDAP-ba mint Heidegger vagy Karajan, de nem vették fel
- rádiós tevékenységével hozzájárult az idill illúziójának propagandájához
- később besorozták katonának, a háború végén amerikai fogságba esett
- az amerikai fogságról 15 verse szól, mely az *Abgelegene Gehöfte* című, 1948-ban kiadott kötetének súlypontját képezi

- fogolyversei, a *Leltár* és az *Árnyékszék* első átütő munkáinak számítottak, elhagyja a lírai idealizmust és a legnyersebb, legkézzelfoghatóbb valóság kezdi érdekelni
- későbbi életművében van még néhány áttörés, melyek a hagyományos költői kelléktár teljes elvetését eredményezik
- *Álmok* című rádiójátékában hangzik el: „Legyetek gátlók, legyetek homokszemek, és ne olaj a világ gépezetében!”
- Nelly Sachsnek dedikált versében azt írja, hogy „vadászokkal” ült „az ő tüzük mellett” és „értette a szavukat”
- A *Taurosi alagút* című versben: „Csak egyszer bénít meg csillagképek harmóniája, és a falon át meghallod azokat, akik éhen halnak.”
- Eich szerkesztője, Axel Vieregg azt írta, hogy Eich a maga korában nőtt tekintéllyé, s hangja a saját megtévedtségével való szembesülés miatt nyerte el igazi súlyát.

GÜNTHER EICH

Árnyékszék

1 E két sor fordításához felhasználtam Bernáth István Hölderlin-fordítását.

Búzló sírgödör fölött,
hol papíron vér és húgy tocsog,
s körben rovaráradat dönög,
megfontoltan guggolok.

Amit látok: erdős partok,
kert, egy partra vetett bárka,
kemény szargubó huppan
a romlás pusztulatsarába.

Fülemben kóvályognak
a Hölderlin-sorok.
Felhők hótisztaságát
tükrözi húgy s mocsok.

„Most aztán fuss, köszöntsed hát
Garonne-t, hisz oly szép”,¹
süllyedt lábam alatt
tűnő felhőszadék.

Leltár

Ez a sapkám,
ez a kabátom,
ez a borotvakészletem
egy kis vászonzsákban.

Konzervdoboz:
ez a tányérom, poharam,
a fehér pléhbe
belevéstem a nevem.

Belevéstem
azzal a jó kis szöggel,
mely sóvár szemek elől
rejtegetett érték.

A kenyértartóban
néhány gyapjúzokni
és valami, amit soha
senkinek nem mondok el,

éjjel ez van a fejem alatt,
akár egy vánkos.
Egy karton fekszik
köztem és a föld közt.

A ceruzába való
grafit a kedvencem:
napközben azokat a verseimet írja,
melyeket éjszaka gondolok ki.

Ez a jegyzetfüzetem,
ez a sátorponyvám,
ez a törülközőm,
ez a cérnám.

Csehy Zoltán fordításai

L. VARGA PÉTER

Az értelem rácsai – filológia és hermeneutika gyakorlatairól, avagy egy könyv születése

Miként egy akadémiai kutatás nemcsak a kutató témáját alakítja, de habitusát, módszertanát is, úgy változtatja a tudományos önszínrevitelt a diszciplináris kanalizáció folyamata. Az ELTE Általános Irodalomtudományi Kutatócsoportjának épp idén tavasszal lezáruló nagyprojektje, amely a *Történes – médium – nyilvánosság* címet viseli, olyan tudományközi vizsgálódást igyekezett megvalósítani, amely irodalmárokat, történészeket, médiatudósokat és esztétákat egyaránt mozgósított, és amely a történeti és irodalmi esemény végbemenetelét, azoknak az irodalmi és kulturális nyilvánosságban való megjelenését kutatta a nyilvánosság előfeltételeiként is érthető médiumok függvényében. E projektum keretében számos önálló tanulmány, illetve két többszerzős kötet látott napvilágot (*Esemény – trauma – nyilvánosság*, valamint *A forradalom ígérete? Történelmi és nyelvi események kereszteződései* címmel). Különösen fontos hozadéka az ilyen együttműködéseknek és éveken átívelő munkának, hogy a nemzetközi tudományforgalmazásban jelentős és kurrens eredményeket részben közvetíteni lehet a honi szakemberek és érdeklődők számára. Jelen esetben közülük is kiemeltnek számít az úgynevezett új filológia (materiális filológia) kritikai-elméleti alapjait bemutató két vaskos gyűjtemény (*Metafilológia 1. és 2.*), amelyek az alapkutatások újragondolhatóságán, a szövegek és az azokat körülvevő diskurzusok mibenlétének átszituálhatóságán túl – távlatosabban – a filológia és a hermeneutika közt meglévő dilemmákat, teoretikus és gyakorlati feszültségeket mutatják be új perspektívából (melynek része a *digital humanities* szaktudományos hozadéka, a médiaelméletek kultúratudományi fölértékelődése).

Hogy személyes vizekre evezzek, a szóban forgó nagyprojektben magam is részt vettem, és – egyéb teendők mellett – egy kötetet ígértem létrehozni, amely az említett témá(k)hoz kapcsolódik. A kutatás az irodalmi esemény, a filológia és a hermeneutika tekintetében számos szakirodalommal szembesített, amelyek a textusok, művek anyagi megjelenésének, továbbá az események „jelenlétének” értelmezhetőségével, illetve azok következményeivel próbáltak számolni. Az elmúlt időszakban ezeket a filológiát és hermeneutikát érintő dilemmákat siettem földolgozni egy (illetve több) (nem csupán) bildungszerű dolgozat formájában, amelyek arra vállal-

koztak, hogy materialista vagy „materiális” hermeneutika lehetőségeit firtassák. A kifejezés – vagyis a *materialista hermeneutika* mint olyan – Jerome J. McGann irodalomtudóstól származik, aki textuális megtestesüléseken egyfelől *nyelvi*, másfelől *könyvészeti* kódokat ért, azaz értelmet, jelentést, valamint tipográfiát, kötést, matériát, az írás külsődlegességét (utóbbi David Wellbery kifejezése, aki többek közt poszt-hermeneutikai meglátásaival járult hozzá az irodalom- és kultúratudományok önértéséhez).

Ami pedig saját hozzájárulásomat illeti, e helyütt a következőket tudom elmondani róla, azonban mindenekelőtt olvassuk el az alábbi két versrészletet.

Szeme a rácsok futásába veszve
úgy kimerült, hogy már semmit se lát.
Ugy érzi, mintha rács ezernyi lenne
s ezer rács mögött nem lenne világ.
Rilke: A párdac – Szabó Lőrinc fordítása

Ketten vagyunk, én és a világ,
ketrecben a rab
Szabó Lőrinc: Az Egy álmai

Lássuk hát, miről is van szó tág összefüggésben. Az utóbbi években a hazai irodalomtudományos diskurzusban is mind nagyobb jelentőségre tett szert annak belátása, hogy az értelemképzés mint hermeneutikai gyakorlat nem független azoktól az anyagiságoktól, amelyek által a műalkotás megjelenik. Ennek reflektálása a tekintetben mindenképp kihívást jelent mind a megértés tana, mind az úgynevezett materiális kultúratudományok számára, hogy a kettő – értelem és anyag, illetve jelentés és médium – egymástól függ, miközben az egyik tagadja vagy figyelmen kívül hagyja a másik létmódját. Friedrich Kittler szerint egyenesen „a” modern rejtélynek mondható, hogy nem létezik semmilyen kommunikáció a hordozó materialitása híján, ugyanakkor az anyagiság önmagában semmilyen értelmet nem kommunikál. A kortárs filológia – amelyet tehát „új” filológiának szokás nevezni – azzal a kihívással szembesült, hogy a szövegekről és a szövegek vizsgálatáról alkotott fogalmakat a „meglelt” matériák és nem-hermeneutikai instanciák felől gondolja újra. Jerome McGann egyenesen a „materialista hermeneutika” létjoga mellett érvel, amikor úgy fogalmaz, hogy a szövegek auto-poézise „textuális megtestesüléseken keresztül működik, amelyeket a nyelvészeti és könyvészeti kódolások rendszereiként tanulmányozhatunk”. Innen nézve tehát az értelem anyagi, testi, fizikai formát ölt – mintegy színre viszi magát a matéria által –, illetve fordítva: a szövegi (és mindig mediális) anyag értelemmel telítődik. Ha ez a kettősség magában foglalja (miként a szintén említett David Wellbery véli) a véletlenszerűséget – ez volna a műveket létrehozó szemiózis alapja –, akkor mindkettő, tehát az anyag és az értelem is, kötve van egymáshoz, úgyszólván egymásba vannak zárva. A mottóban szereplő Rilke-

és Szabó Lőrinc-versrészlet, jóllehet értelemzéstörténetük számos egyéb lehetőséget kínál, esetünkben épp e kettőség természetét, e kiasztikus paradoxont hivatott jelölni. Az *Egy álma*iban szereplő eldöntetlenség (és eldönthetlenség) ráadásul valóban a modernség rejtegyének fontos sajátosságát villantja meg, hiszen ekkor értékelődik föl a kiazmus mint retorikai alakzat. Hermeneutikai eszközökkel tehát képtelenség dönteni afelől, hogy a versben az „én” van-e ketrecbe zárva (amely a világ) vagy fordítva; előbbi mellett a térbeliségre utaló metaforáink alapján érvelhetnénk, utóbbi mellett a szavak térbeli elhelyezkedésén és az ezen alapuló párosításon túl a lehetőségek grammatikai-jelentéstani megszilárdíthatatlanságával.

Így nyerte el a projekt részeként megjelenő kötetem a címét: *Az értelem rácsai*, amely új filológia és hermeneutika kérdései révén igyekszik az irodalmi és – kis kitéréssel, de elméleti bázisában kapcsolódva hozzá – történelmi esemény fogalmának szituálására, a megfontolásokban nagy hangsúlyt helyezve az eseményt mint olyat lehetővé tevő médiumokra. Az eseményfogalom használatakor Koselleck megfigyeléséből indultam ki, mely szerint az esemény *előttre és utánra* osztja a történelmi időt, bekövetkezte pedig mindig új hermeneutikai szituációt teremt. Nincs ez másképp az irodalmi-kulturális nyilvánosságban vizsgálható irodalmi eseménnyel sem. Az események prezenciája – jelenlét-hatása – olyan bekövetkezésnek tekinthető, amely egyfelől nem rendelkezik történelmi aspektussal, másfelől azonban megértést kényszerít ki. Az irodalmi szöveg tehát anyagiságában és esemény-jellegében sohasem esik egybe annak a kornak a prezenciájával, amelyben megszületik, de – Hans Ulrich Gumbrecht szerint – fölkelti a vágyat és a lehetőséget elmúlt világok megalkotására és jelenné tételére. Ez az elsőre talán homályosnak és elméletileg nehezen alátámaszthatónak tetsző elgondolás annyiban mindenképp hasznára válik az irodalom- és kultúratudományoknak, hogy általa (is) újragondolható a filológiai és hermeneutikai gyakorlat mibenléte. Mivel ebben a kötetben általános irodalomtudományi és irodalomtörténelmi, továbbá költészetelméleti és költészettörténelmi kérdések kerülnek szóba, a teoretikus alapokat illetően helyesnek láttam a három fogalmat egymás mellé helyezni, hogy azokkal dolgozhassak: *Esemény, filológia, megértés az irodalomban*. Feltételezve és előírányozva egyúttal azt is, hogy egy esemény (amely tehát egyszerre nem-hermeneutikai és hermeneutikai fogalom), valamint annak filológiája sohasem közvetlenül kerül elénk, de a prezencia is bajosan vághat a közeg, a médium elé. Az olvasásnak (a megértésnek) a tétje így viszont az is, hogy számot adjon a szóban forgó materialitások és médiumok természetéről.

E kötet bizonyos értelemben saját tudományos diskurzusát is a fenti összefüggésekben kívánja elhelyezni és értelmezni, azaz igyekszik a diszciplináris önszínrevitelt sem reflektálatlanul hagyni. Az, hogy mit tesz az értelmezés a tárgyával, illetve a tárgya vele, szintén felfogható olyan eseményként, amely nem lezár, hanem megnyit valamilyen filológiát, értelmet. Akkor is, ha a rácsoktól, amelyek körülveszik és amelyek benne vannak, sohasem szabadulhat.

...s lettek mítosszá és életté

Bodrogközi verseim elé

Az elmúlt hónapokban a Bodrogközről, e lehetséges boldog vidékről, gyermekkorom univerzumáról s a szülőtte föld évszázadairól írtam verseket – kicsiknek és nagyoknak. A gyerekkorról, mely olyan, mint a mozdulatlan égbolt. Vagy olyan, mint a tengermély, melynek kagylói végérvényesen őrzik a gyöngyöket: az égboltra s a fák leveleire verseket író, mennyországillatú madarak, az éggömbön tollászkodó bükkóriások, a napfényáldotta ünnepek alakjában. Strófákba, rigmusokba szedtem a zöld ruhás tavaszt: a virágzó élet és az ígéret havát; a nagyúri nyarat: az áldás és a bőség havát; a bársony őszt: a földanya és a magvető havát; a csontkoronás telet: az álom és a fergeteg havát. Verssorokká formáltam szülőfalum Pilis-dombját, tündérhegyét, a Lingót és szépséges nevű dűlőit, Árpád-kori temploma ezredéves hűségét és csöndjét, a följe boruló csillagos eget, a gyümölcsök zenését, a mennyekbe ment, poklokra szállt rongyos oskolát.

A gyerekkor olyan, mint a halhatatlan, első szerelem: örökké megmarad és örökké visszahozhatatlan, s amelynek egyetemességét a gyermek csodaként éli meg, akárcsak az örültek és a szentek, hiszen – Pilinszky Jánost parafrázálva – olyan ő, mint a remekművek: a mindenség öntudatlan és boldog mása. S ezt a „mindenséget”, a gyerekkor mozdulatlan égboltját mesék, legendák, regék, hiedelmek színezik át, évszázadok mélyére visszazállón, amikor a Bodrogköz még az óriások szigete volt, de miután őseink átkeltek az egeket karcoló hegygerinceken, az ásító vad mélységek fölött, csodaerejüknel fogva elfoglalták a Tokaji-hegy mögött rejtőző, a Tisza, a Bodrog és a Latorca ölelte szigetét: a folyóhátakat, homokbuckákat s a hegynyi dombokat; az áltéri erdőket, a fűz- és nyárfaligeteket, a magyar kőriseket, mezei szilfákat, a gyertyánosokat és cserfásokat; na meg a lápok, mocsarakat, kaszálókat és legelőket.

A Bodrogköz, az Alföld északi „gyémántszegelete” ezer éven át egyetlen aranyló kistáj volt, hegyek és vizek övezte éden, a honfoglaló magyarság első, történelmi otthona. Északról, keletről, délről ma is a Tokaj hegylánca, az ős Zempléni-rögök, a Kárpátok kéklő gerincei ölelik, s e hegyekből folyók, patakok, erek érkeznek – ahogyan Széchenyi István nevezte – „fajtánk bölcsőjének” síkjára, mely hajdan az égre esdő, ünnepre és gyászra hívó templomok, legelésző juhnyájak, a „csorgó pofával, tűnődve iddogáló” tehéncsordák, a lápok, ingoványok, vadvizek, gázlók, révek, dereglyék, kompok világa volt; és a kócsagok, gémek, bölömbikák, szalonkák, bakcsók, gyöngyvérrek, darvak, sirályok, szárcsák világa.

Író- és költőelődök is szép számban szóltak e nagyszerű földről, történelméről, népének viselt dolgairól. Vörösmarty Mihály a Zalán futásában a honfoglaláskori Bodroglakot eleveníti meg, mondván: ahol a „Bodrog fut csendes özönnel”, most Álmos harcosai, az „ősz daliák csendesen élnek”. Ez az ősz daliák lakta föld az évszázadok során alig-alig változott. Tudjuk ezt Tompa Mihály verseiből is, aki az „évek, századok gyors futását” is ránk hagyta, melyek fölött „déli-bábként lebeg az emlékezet”. Petőfi Sándor pedig erre csatangolván ezt írta: „A Bodroglak szép, gazdag vidék. Nyugat felől túl a Bodroglakon látszanak a hasonlíthatatlan szépségű Sátorhegyek; innen a Bodroglakon erős rónaság (...) virító zöld mezők, rajtok egy-egy kis tó, szélén sás, tisztáján pedig fejez vízi líliomok s fölötté jajgató sárlyok lengetik hosszú szárnyaikat.”

Arra törekedtem, hogy „bodroglaki verseimben” a szív tartalma és a lélek formája öltön alakot, s ezáltal egy belső, új honfoglalással, adósságtörlesztéssel legyen. Megmaradással és megörökítéssel, melyben valóság és természetfeletti, történelem és csoda, mindennapok és képzelet játszik egybe úgy, ahogyan a múlt világában egymáson átáradtak, egybeszővődtek, s lettek mítosszá és léletté: szépséggé és játékká, leleménnyé, tiszta forrássá és költészetté. Évszázadok, egek, évszakok, folyók, holtágak, erdők, dombok, homokbuckák, tavak, vadvirágok, madarak, népdalok, táncok, ünnepek, hiedelmek, szokások, népi humor, gyerekkori játékok „írták” verseimet, azt akarván, hogy érvényeset mondjak egy ezeréves tájról és népének életéről. Hogy nyomot és jelet hagyjak – a szép irodalom, a Szó erejével. A Szó erejével, mely a leghitelesebben őrizi tetteinket a kezdetektől fogva. Mintha csak „Isten szívébe erőszakkal hajtálnak”.

KULCSÁR FERENC

Bodrogköz évszázadairól és gyermekkorom univerzumáról

Venyigén szőlőfűrt

Venyigén szőlőfűrt: teremtem
ezerkilencszáznegyvenkilencben.
Október lángoló, hamvas tetején
juhnyájak legeltek, s játszódtott a fény
Bodrog közén, nyárfákon, őszi ligeten,
s a folyókon – az áldott szigeten.

Venyigén szőlőfűrt: csordulón,
avarban járok most koldulón.
Harangszóban fürdöm, s Isten nagy egét
lesem, a szőlőt dézsmáló seregélyt.
Diót ver a földre vadgalambok szárnya,
fénylőt, mint a *lányok térdkalácsa*.

Bodrog–Tisza köze

Bodrog–Tisza köze
morzsányi falvai,
múlt mélyén, tűz mélyén
hangjaid hallani.

Múlt mélyén, kút mélyén
mátyásmadár kiált,
bükkösök avarán
róka hívja fiát –

fűzfaligetekben
ökörszem pittyegget,
gerlét nevelgetnek
komótos tölgyesek.

Tisza–Bodrog köze
bogárka falvai,
szelíd erecskéid
neszeit hallani:

homokhát humuszán
ökröcske szántogat –
mellette, sás szélén
vadkacsa hápogat.

Vén Tisza, partodon
leng a margitvirág,
tölgyesekben dámvad
vezetgeti fiát,

szántón szarka csörren,
búbos banka billeg –
amodább, a lápban
szárca, vöcsök pilleg.

Bodrog–Tisza köze,
mélyeidre szállok –
regélő mélyedről
egeidre látok.

Félszáz éve volt, égatya

Félszáz éve volt, égatya,
fekete, foltos klottgatya
volt az öltönyöd. S topánod?
Vízmosást járt, dülöt, árkot!

Na meg hát libalegelőt,
hol kortyoltad a levegőt,
míg pippegtek a kislibák,
az anyalúd meg likvidált

fűt-fát és tücsköt-bogarat,
ami moccant az ég alatt.
Közben te, vitéz palánta,
sziklákra kúsztál, palánkra,

vadkörtét csórni, vérmeggyet,
s főleg, bár nem is értetted,
a libapásztorlányokat,
e csupaláb talányokat

legyeskedted körül egyre,
s ülven melléjük a gyepre,
rágtad a fanyar fűszálat,
míg el nem jött a napszállat.

Hol volt még akkor internet?
Képzeted kint termett
utcán, réten, szőlőhegyen,
s vitorlázta falevelen.

Nem volt se laptop, se mobil,
legfeljebb ha ótomobil!
Így, mivel nem kattinthatál,
kukoricát pattintottál.

S este is, dehogy cseteltél!
Kemencesutban hevertél.
S hírből se hallván honlapról –
álmodoztál a holnapról.

Első oskolám

Szentes volt első
oskolám.

Cipóm fényesre
bokszolám,
úgy léptem át a
küszöböt –
szemem sírással
küszködött.

Szentes volt alma
materem,
benne picurka
tanterem.
Szebb nála többé
nem terem –
mennybe szállt régen,
istenem.

Szentes volt első
tanodám,
szentélyem, dómom,
pagodám.
Ott kezdett fűgén
a táncba
hátam közepén
a pálca.

Szentes volt első
tanházam,
ott égtem édes,
nagy lázban:
betűket vetni
papírra,
könyvek közt, könnyek
közt, sírva.

Tízéves voltam, halhatatlan

Tízéves voltam, halhatatlan,
bokámig ért a puha paplan –

és vállamig értek a lányok,
és tetőtől talpig az álmok.

Nap volt és Hold volt a két sze-
mem,
tízéves voltam, ó, istenem,

cingár lábam sziklát lépett,
dűlőt, cserjét, mezőt és rétet,

és jegenyefa volt ostorom,
és tölgy odúja tág otthonom.

Tízéves voltam, halhatatlan,
fürödtem szikrázó szavakban,

együtt laktunk, vadgerle, gólya –
s mi még, az ég csak a tudója:

szálltunk a nyárban, a hóban –
zengve az édes harangszóban.

Tízéves voltam, halhatatlan,
bokámig ért a puha paplan.

Erzsébetek, Máriák...

*Szülőfalum, Szentek személynevei az 1700-as években.
Papp György Szentesisiek Könyve nyomán*

Erzsébetek, Máriák,
Istvánok,
fiúcskák, szentesi
kislányok,
Jánosok, Borbálák,
Andrások,
öröm hullong, emlék hava,
Margitok, tirátok.

Mihályok, Évák,
Ferenczek,
mint a réten vadvirágok,
teremtek,
Juliannák, Györgyök,
Pálok,
Isten könnye, bő eső hull
rátok,
s reátok is, orcátokra,
Magdalénák, Sárák,
Sámuelek, szép Zsuzsannák,
Klárák.

Bertalanok, Piroskák,
Menyhértek,
mint a búza nyár tűzében,
megértek,
Katalinok, Józsefek,
Gergelyek,
keringek a szélben, Zsófiák,
veletek,
forgósziel tölcseré
emeli nevetek,
Lászlók, Annák, Károlyok,
Ádámok, Péterek.

Dánielek, Benjáminok,
Ilonák,
avarerdőn tavasszal az
ibolyák,
kigyöngyözött, kipörgött
föld méhéből nevetek,
Domokosok, Endrék,
Gizellák, Gergelyek.

Gáborok, Etelkák,
Gáspárok,
elvarázsolt Honoriák,
Lídiák, Jolánok,
évek száza, ég harmata
hulldogál reátok.

Hol volt, hol nem legények,
mesebeli lányok,
Johannák, Helénák,
Mózesek, Mátyások,
hol van, melyik égben
gondozott kertetek,
örökös szállástok?

Rozáliák, Terézek,
Amáliák, Ágnesek,
hajatoknak illatát
mezők őrzik, tölgyesek.
Száll a Lingó, Pilis felett
bibliai nevetek,
szép szentesi lányok,
Rebekák, ó, Márták,
Juditok, Rákhelek.

Úrháza

A szentesi Árpád-kori templom falára

Évszázak, tűz, tatárok
ostromolták, mégis végig
megállott:
sok nemes és pór család
fényesíté idők hosszán
karzatát.

Sugár tornya fényre tör,
vén hajója, szép szentélye
tündököl:
verőfényben messze lát –
látja Kazinczy, Rákóczi
otthonát.

Magas csúcsán éjszaka
csillag fészkel meg a hold s a
csönd szava,
ám vasárnap fénynyaláb
fürdeti a Dávid-zsoltár
dallamát.

Vén domb tövén cseppnyi nép –
ósi templom pásztorolta
életét.
Őrzi múltját hunyt szemem –
világvégre, álommélyre
jön velem.

Ungi-síkon, Tiszaháton

Ungi-síkon,
Tiszaháton,
három pej ló
kószál, három.

Egyik füzes
árnyát járja,
harmatgyöngyös
a patája.

A másik pej
szegszínbarna,
soha nem volt
nyereg rajta.

A harmadik
szépek szépe,
csillagéjben
száll sörénye.

Tiszaháton,
Ungi-síkon
pásztor danáz
nádi sípon.

Fújja, fújja,
panaszolgat,
kérdézi a
kerek holdat,

pejlovai
merre járnak,
mely zugán a
Tiszahátnak.

Nagy topolyák hegyén

Nagy topolyák hegyén
nyújtóznak az egek,
ficánkoló juhok
legelgetnek gyepet.

Éjjel a füves hold
gyöngyöt rak a fákra,
kalárisláncokat
vörösszilva-ágra.

Tice-parti sásban
békák hada ümmög,
bíbic szava csattan,
vén komondor dűnnyög.

Tavas van, a gólyák
lomhán keringőznek –
öreges a vén ház
kőfalának dőlnek.

Csókaszárnyon, sólyomszárnyon

Csókaszárnyon,
sólyomszárnyon –
kereng a nyár
gólyaszárnyon.
Fűzfaliget,
berek táncol,
szajkó száll fel
cserfaágról,
nádasoknak
árnya lobban,
holtág vize
hallal csobban.
Szélmalom-domb
az égre kel,
Pilis romja
is énekel.
Gerleszárnyon,
bíbicszárnyon –
száll a világ
cinkeszárnyon.

Kánikula

A hajdani sárospataki diák, Tompa Mihály emlékére

Ősi nádas, ősi csend

Ecsedi István emlékének

Ősi nádas,
ősi csend,
nádsikátor
vize reng –
szitakötők
lengenek,
szellő terel
felleget.

Ősi nádas,
ősi csend,
kákabuga
pelyhe leng –
nádíméhek
zsonganak,
sástengerbe
száll a nap.

Ősi nádas,
ősi csend,
hűs lápi szél
körbeleng –
vízisikló
surran el,
fodrot vet a
vízlepel.

Náderdő árnyain
rétifarkas liheg,
vörös róka, vidra
nap tűzében piheg,
vízityúk bibirkél
rekkenő melegben,
nincs egy árva pissz se
a szárcsaseregben.

Ám a nap rózsája
amikor elhervad,
víznépi zendülés
kezdődik: haddelhadd!
Szalonkák falkája
felleggé tornyosul,
récék regimentje
kavarodik vadul,
gunnyasztó özvegy gém,
mint a szél, szárnyra kap,
égig érő lármát
csapnak a vadludak,
hápogó gácsérok
verdesik a tavat,
bölömbika kiált,
halászsas vijjogat.

Forrong a láp, gólyák
hasítják a leget,
nemeskócsag, gyöngyvér
sötétít el eget,
mígnem elcsendesül
nádas, vízitánya –
fészkel a kis vöcsök
s a kárókatona.

Hajnal

Fodrot vetnek réti vizek,
tavaszi nád szélben zizeg.
Halászó sas égen hajózik,
félve surran a lápi póc.

Kákán kúszik kristálycsiga,
kiabál a bölömbika.
Réti füzény hajladozik,
sármányvirág illatozik.

Szárasmalom

Szárasmalom domboldalon,
nem őrölnék többé azon.
Búsán gondol víg dalokra –
nem önt fel már a garatra.

Mereng, borong szép bálványa,
tört ágasa, vén járgánya.
Varjú száll rá, bánatos ég –
nem mozdul a malomkerék.

Húrhangszeres, installáció, 2012

Október

Október, fényt vető,
lángoló hegytető –
bíborvörös, napáldotta
alkonyat
fürdeti hamvas arcodat.

Október, titkaid,
aranyló javaid
megéleli magas egek
hatalma –
parázssá lesz körte, alma.

Október. Must habzik.
Rigó füttye hangzik.
Bólogat az égőpiros
szamóca,
fűszálon ring a kabóca.

Október. Darazsak
kesergik a nyarat.
Csillag esik, felragyog a
pincesor –
hulló levelet szél sodor.

Nádifarkas

Káka, sás közt
ösvény szalad,
nádifarkas
azon halad:
bánatosan
somfordál,
elmúlt a bőség,
el a nyár.

Káka, sás közt
út kanyarog,
nádifarkas
nyüszít, vakog:
halra gondol,
szárcsára,
vadlúdtól hangos
tanyákra.

Káka, sás közt
csapás vezet,
nádifarkas
útnak ered:
éhség úzi,
fagyvilág –
délre szálltak a
vadlibák.

Vén tornyon is hó ragyog

Deres szárnyú, habfehér
seregekben jár a szél –
szarkalábat ró kazlakra,
jégvirágot az ablakra.

Diófánkra varjú száll,
kohog, krampog: – Jaj, de kár,
nincsen dió, csak zúzmara,
kár, kár, nincsen csak tél fagya.

Erdőn innen, hegyen túl
három napja szállong, hull –
leng a cserjék fehér sátra,
a Pilis-domb hósapkája.

Szitál, hullong, pilinkél,
Lingó-hegyen dülöngél –
erdőt színez meseszépre,
fátyolt pingál földre, égre.

Vén tornyon is hó ragyog,
ámulnak az angyalok –
körbeszállják, dalolgatnak,
hajnal jöttén szétszaladnak.

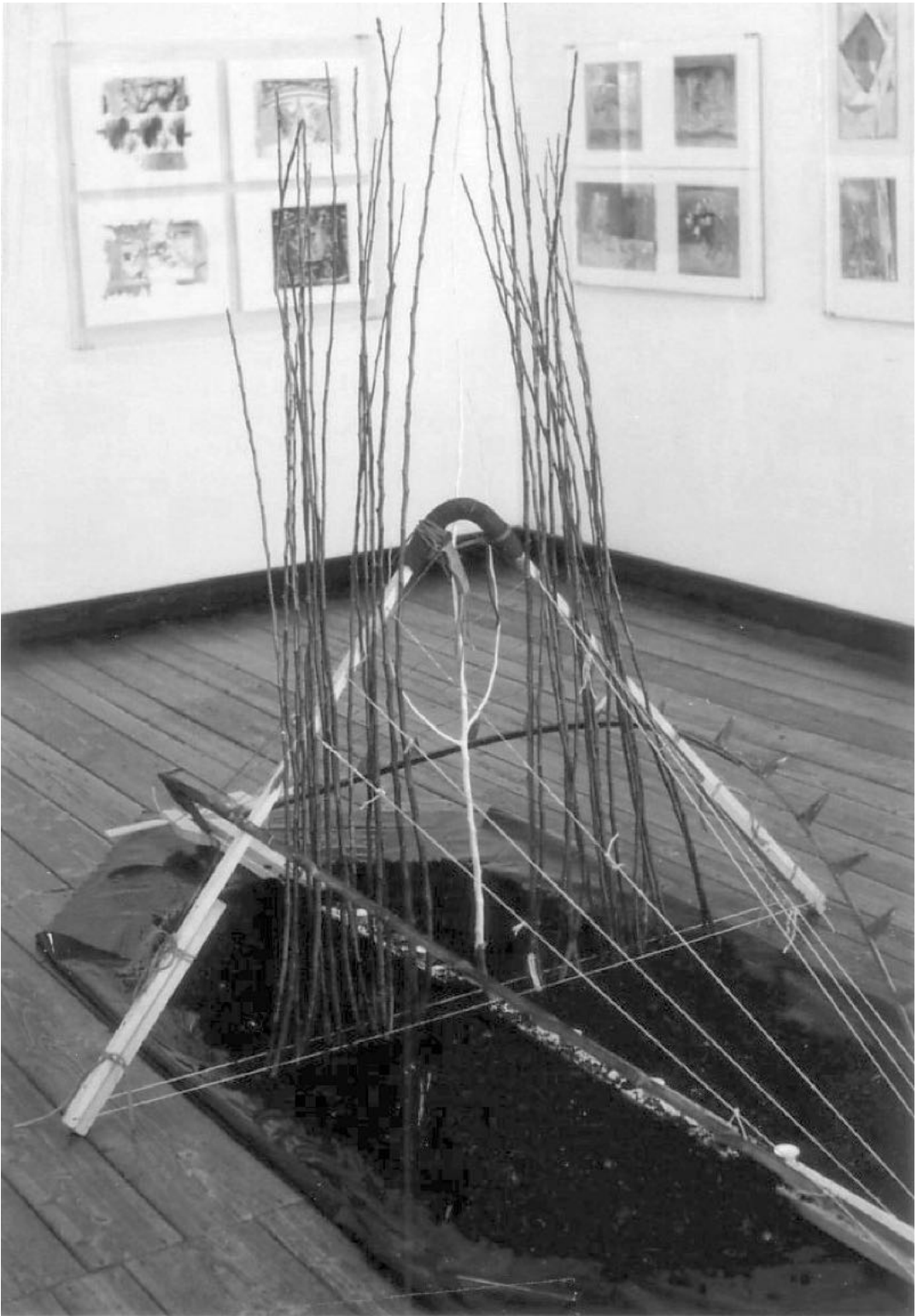
Alkonyodik, esteledik

Alkonyodik. Harang kondul,
ördögszekér fut bolondul.
Szár az, hideg szelek fújnak,
a galambok összebújnak.

Esteledik. Harmatcseppek
hűvösében csipke reszket.
Kertek mélyén zörg az avar,
lehullt levél diót takar.

Lemegy a nap. Fűzfa ágán
öreg béka méléz báván.
Alatta a Bodrog locsog,
gázlójában kócsag totyog.

A szürkület fűben kotor,
megzizzen a kökénybokor.
Lebeg fönn a hold uszálya.
Kuvik ül az eperfára.

Százahajó 2, installáció, Lendva, 1998

Változó világ – változó identitás

Identitászavarok az integráció korában

Az identitás dinamikája – hasonlóság és különbözőség

Amikor az identitásról értekezünk az utóbbi években, főként az Európai Unióba való belépés után, leginkább a nemzeti önismerettel kapcsolatos kérdéskör merül fel. Érthető és természetes is, hiszen az integrációs folyamat, az országhatárok spiritualizálódása, az euró bevezetése, a nagyobb egységbe való tömörülés ténye szinte elfeledtetni véli velünk a „külföld” és az „idegen” fogalmakat, vagy legalábbis ezek a fogalmak fokozatosan átértékelődnek tudatunkban és a közhasználatban. (Megjegyzendő: szerencsére ez kevésbé vonatkozik az „otthon” és a „haza” fogalmunkra...) Mindez a nemzeti választóvonalak feloldódását is jelenti egy bizonyos szinten, mely magával hozta a turizmus fellendülését, az újkori munka utáni népvándorlás tényét, a jobb megélhetés keresését. Az átalakulások folyamatának felerősödése a közeledés és bizonyos keveredés előidézője lett, magával hozva egy új szabadságérzet megjelenését, amely egyértelműen a demokratizálódási átalakulások következménye. Azt vesszük azonban észre, hogy minél gyakoribb és sűrűbb a nemzeti különbségeket és szubjektív életkörülményeket összemosó együttműködés, továbbá a törvények közös betartásának igénye és gyakorlása, annál észrevehetőbben jelentkeznek egy ellenkező irányú törekvések és mozgások kontúrjai. Ezt a jelenséget még „reakciónak” is nevezhetnénk a kialakított európai közössel szemben, amely az egyénit, a sajátosat, és így a nemzetit hangsúlyozza. Ez az irány feléleszti az integráció által elszűrített értékeket, sajátos vonásokat, de színeket és ízeket is, amelyekbe felismerhetővé vált az uniformizálással szemben álló egyediség, eredetiség és egyúttal szépség. Ez korunk társadalmi viszonyainak ún. „kétarcúsága”, mely az integráció és a dezintegráció jegyében, egymás kölcsönös ráhatásában zajlik.

Az identitás fogalma teoretikus és gyakorlati szinten két paralel vizsgálódási módot feltételez: a hasonlóságot (vagy azonosságot) és a különbözőséget (vagy megkülönböztetettséget). Valójában ez adja az identitás dinamikáját, ami azt jelenti, hogy ez a fogalom nem lehet egy befejezettséget jelentő definíció, vagy determináltság. Jelentheti azt is, hogy az egyén és a társadalmi csoport identitása sem befejezett tény, hanem a történetiségtől, az élményektől, a környezettől

befolyásolt változó meghatározottság. Természetesen ez a tény nem zárja ki azt, hogy az identitásnak ne lehessen ún. esszencialista meghatározása és egyúttal ebből fakadó perspektívája. Miután az identitás magját nem lehet csupán egyetlen fogalommal, kategóriával meghatározni, a társadalom tagjai alcsoportokba tartoznak, tehát különböző típusúak lehetnek, amelyek az identitás szempontjából sajátosak. Közös identitásról szokás értekezni, ha a társadalmi csoportok típusai ugyanannak a sajátossági sornak és kategóriáknak felelnek meg (egyúttal különböznek is másoktól), amelyeket az egyénekre jellemző társadalmi reprezentáció kifejez.¹ A sajátosságok sora persze széles ívben különböző lehet, ezért lehet a nemiség, az etnicitás, a kisebbségi státusz, a különböző világnézeti és más orientáltság ...stb. mint tipikusan sajátos azonosító, és egyben megkülönböztető, tehát minősítő kategóriasor. Az utóbbi évtizedek során bebizonyosodott Közép-Európában is, hogy a demokratikus társadalmi berendezkedés egy adott fejlődési fokon hogyan és miként minősít és értékeli egy-egy konkrétan adott identitásformát (pl. a roma-problematikát vagy éppen az antiszemitizmust...).

Jelenünk társadalmi helyzetében nem csupán gazdasági válságról, hanem identitásválságról is szokás beszélni. Elsődleges kiváltó okként szociológiai jellegű tényeket szokás felsorolni, amelyek azt igyekeznek bizonyítani, hogy valójában nincs társadalmi mag vagy meghatározó centrális közeg, esetleg osztály, ami garanciát adhatna az identitás lényegének és tartalmának megőrzésére. Ehhez hozzájárulhatnak a globalizáció hatásai és az új identitásformák kialakulása is. Megítélésünk szerint azonban ez a kérdés jóval összetettebb és az egyén számára többféle hatásértéket tartalmaz, amit mindig értelmezni szükséges a helyzet pontosabb felderítéséhez. Példának okáért a nemzetiidentitás-krízis kiváltásában azokból a nemzeti identitást érő sérelmekből kell kiindulni, amelyek kialakult (ezért féltett és őrzött) közösségi kötelekeket, jellemvonásokat, szokásokat és értékeket mosnak össze. A gyorsléptékű társadalmi fejlődés és mobilitás sérüléseket okozhat, mivel hagyományos emberi viszonylatokat, familiáris és lokális kapcsolatokat lazíthat fel és bonthat meg. Amire azt mondjuk továbbá, hogy a régi és az új összeütközése, komoly nemzetiidentitás-krízist válthat ki, mely további negatív változások forrása lehet. Az egyén számára szintén problémát jelenthet a többnyelvűség és multikulturalitás, mely esetenként kapcsolatban állhat az egyéni anyagi érdekeltséggel, a kialakult versenyszellemmel és az érvényesülni akarással, melynek következtében létrejöhet a saját nyelv és saját kultúra feladása. Példák hosszú sorát tudnánk hozni ezekre az esetekre a határon túli kisebbségi közegből, ill. az emigráció élethelyzeteiből.

1 Lásd részletesebben a kiválasztott idézetek tükrében: az identitás latin eredetű szó, melynek jelentése: azonosság. Csepeli György szerint:

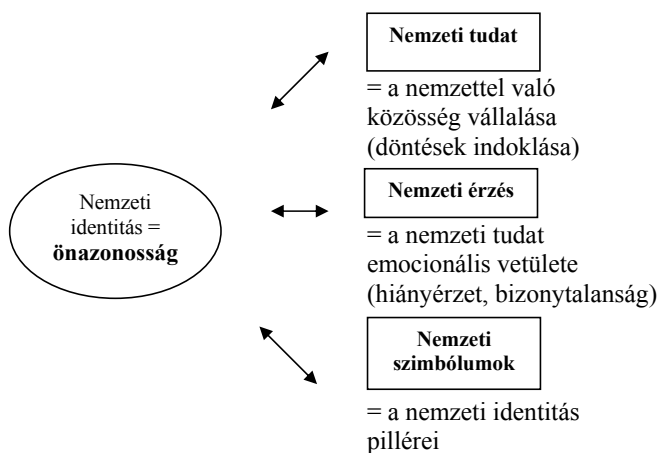
„Történelmi, társadalmi jelenségekre, s különösképpen az emberi feltételre alkalmazva identitásról csak metaforikus értelemben beszélhetünk.

Ugyanakkor az állandóság, az azonosság vélelme, a társadalmilag konstruált valóság nélkülözhetetlen alkotórésze, mely nélkül lehetetlenné válna az anticipáció és a cselekvés.

Az emberi világban az identitás a legjobb esetben is csak hipotézis, de abból a válfajból, amely nagy valószínűséggel beigazolja, kényszerítő módon beteljesíti önmagát.” (CSEPELI György, *Szociálpszichológia*, Budapest, 1997, Osiris Kiadó, 78.) Az etnikai identitás a társadalom-lélektani kutatások eredményei alapján olyan csoportidentitásnak tekinthető, amely a más etnikumokkal való összehasonlítás folyamatában jön létre, és amely a többi csoportidentitással együtt képzí a társadalmi identitás egyik alkotórészét. A nemzeti identitás, a nemzeti érzés, a nemzettel való azonosulás és a hazaszeretet alapvetően minden emberre jellemző, de nem mindenkinél egyformán van jelen.

(Bővebben kifejtve: LÁZÁR Guy, *A felnőtt lakosság nemzeti identitása a kisebbségekhez való viszony tükrében*, in Terestyéni Tamás [szerk.], *Többség-kisebbség, Tanulmányok a nemzeti tudat témaköréből*. Budapest, 1996, Osiris Kiadó). Pataki Ferenc szerint: *„A nemzeti azonosságtudat szervesen alakuló, többretegű és a tudatosság különböző szintjein reflektált képződmény. Tartalmában mindig egybekapcsolódnak a politikai-állampolgári és a kulturális-történelmi mozzanatok.”* (PATAKI Ferenc, *Élettörténet és identitás*, Budapest, 2001, Osiris Kiadó, 419.) stb., stb.

A nemzeti identitás problémáit okozhatja az iskolában folyó nevelés és oktatás egyoldalúsága, példának okáért a történelem oktatása során. A fiatalabb nemzedékben kialakult gondolkodási modell inkább a jövőbe tekint, mint a múltba. Az elhallgatás szintén a manipulálás eszköze lehet a történelem oktatásában, a múlt befekettítése, illetve a nemzeti jelképek lerombolása még ellenhatásokat is kiválthat a felkészületlen és tapasztalatlan fiatal nemzedékből. Az emberi jogok betartása a bátorítás erejével hathat a nemzeti identitás keresőire, az emberi jogok be nem tartása pedig egyesekben az alacsonyabbrendűség érzését szülheti. Hosszú évtizedek elhallgatása és tiltása után azt is észrevehetjük, hogy a vallásnak (a vallás újbóli szabad gyakorlásának következtében) újra szerep jut a nemzeti érzés ápolásában, mert a nemzeti érzés új változatai is többször vallási alapon bontakoznak ki. Talán nem túlzás, ha bizonyos megfigyelések eredményeként megállapítjuk, hogy talán nincs az Európai Unióban olyan országa, nemzete, amelyet a nemzeti identitás problémaköre olyan behatóan és kitartóan foglalkoztatna, mint a magyart. Mindez azért is van, mert a határon túli kisebbségi magyarság helyzete eddig nem rendeződött megnyugtató módon, s a magyar kisebbségek kulturális, nyelvi identitása ápolásának lehetőségei is különbözőek. A nemzeti identitás fogalmának belső tartalmi vonatkozásai mellett meg kell említenünk, hogy a **n e m z e t i t u d a t** és **n e m z e t i é r z é s** is szerves része a nemzeti identitás aktuális kérdéskörének, mivel ezek a fogalmak egy bizonyos szinten összekapcsolódnak és kölcsönösen kiegészítik egymást. Az összefüggésrend sémában szemlélve így értelmezhető:

A továbbiakban hivatkozhatnánk még tényezőkre, amelyek erősíthetik vagy éppen gyengíthetik az egyén és a közösség önazonosságát. Ez is azt bizonyítja, hogy az identitás metamorfózisának témája nemcsak időszerű, de rendkívül összetett jelenség és értelmezhető valóság is, mely része a nevelésnek és az oktatásnak, mivel ezen folyamatok alkalmával a nyelv és az irodalom tanulmányozása és kutatása során is az egyik központi és továbbgondolandó kérdéskört jelenti, mellyel mindennap találkozunk, szembesülünk és adekvát megoldások és feloldások keresésére kényszerít bennünket.

Identitás és integráció

A felerősödő integrációs folyamatok következményeként néhány évtizeddel ezelőtt a vizsgálódások elsősorban azokra a jelenségekre irányultak, amelyek a népek, népcsoportok

tok közötti eltéréseket, jellegzetességeket és különbözőségeket tekintették meghatározónak. Erre az attitűdre a kívülről való szemlélet felerősödése volt a jellemző. Jelenünkben viszont a dimenzionált, a belülről való látás és láttatás vizsgálatának és módszerének ideje jött el, s elsősorban az a kérdés foglalkoztatja a téma iránt érdeklődőket, hogy hogyan módosul, változik az egyén, egy csoport a saját közösségével, kultúrájával és minden meghatározójával. Ennélfogva az identitás kategóriájának előfordulása és alkalmazása rendkívül szerteágazó és a társadalmi, valamint politikai élet frazeológiájában a legkülönfélébb összefüggésben szerepel. Az is igaz azonban, hogy a mindennapi szóhasználatban legtöbbször a nemzeti hovatartozás és nemzeti öntudat kifejezésekként alkalmazzák.

A nyelv (anyanyelv), a kultúra és a származás az ún. etnikai identitás három fontos kérdésköre. Az eddigi kutatások tapasztalatai szerint ezek az összetevők – mint objektív meghatározó tényezők – az identitás megnyilvánulásának valós és konkrét elemei.

– A **nyelv (anyanyelv)** és a kultúra megnyilvánulásai értékrendbe állíthatók és az önazonosságra vonatkozó formai jellemző jegyei megállapíthatók.

– A **származás** – vagy „eredettudat” – vizsgálata során rendkívül fontos szerephez jut a szubjektív elemek sora, s ez befolyásolhatja az etnikai identitás értelmezését.

– Jellegénél fogva viszont az etnikai identitáson belül leginkább megfogalmazható és felismerhető a **kulturális identitás**.

Az egyén azonosulása csoportjával elsősorban a kulturális hagyomány elfogadásán és közvetítésén alapszik. Egy etnikai csoport, különösképpen pedig egy kisebbségi (nemzeti-ségi) közösség, elsősorban a hagyományaiban fejezi ki önazonosságát. Amit fontosnak tartunk külön hangsúlyozni (!) – azok számára is, akik kétségbe vonják, ill. tagadják, de legalábbis sietősen és bizonyítatlanul száműzni szeretnék a szlovákiai magyar irodalom és kultúra létét kifejező fogalmat –, mert ui. nem a kultúra szintje, illetve milyensége és más-sága az értékhatározó és fontos, hanem az ahhoz való viszonyulás és az azzal való azonosulás, amely ezáltal az egyénnek a csoportjával, a közösség tagjaival való identitását nyílvánítja ki....S ez már nem csupán az irodalom jogos letéteményét látszik igazolni.

* * *

E kiválasztott néhány szempont is kellően kifejezésre juttatja, hogy az identitással összefüggő kérdések és tisztázandó problémák bonyolultak és összetettek. Ahhoz, hogy igazságosak legyünk, csak nagy vonásokban lehet általánosabb érvényű megállapításokat tenni. Szinte mindig külön-külön, saját meghatározó jellegzetességük közegében szükséges megvizsgálni és értelmezni az egyes etnikumokat, kisebbségi csoportokat, vagy éppen a legkisebb közösségeket és egyéneket. Példának okáért más és más problémák vetődhetnek fel az anyaországhoz tartozó regionális csoportokkal és ismét más kérdések és megállapítások kaphatnak hangsúlyt az idegen államban nemzeti kisebbségként élő csoportokkal kapcsolatban. A csoport- és egyéni identitásban jelentős szerepet kapnak a szokások, különösen a társadalmi élet szokásai, amelyekben az egyén és a közösség egymáshoz való viszonya is kifejeződik. Ebben a kontextusban szükséges újból hangsúlyozni, hogy — az utóbbi időben gyakran emlegetett vallásos hagyományok a kisebbségi lét megőrzésének alapjait képezik, mivel a kisebbségi identitás a vallási élet ritmusában újból és újból megerősödik és megújul.

A hagyományos magyar nemzeti stratégiának – hangsúlyozzák az utóbbi időben meggyőzően a nemzeti egység helyreállításának elkötelezettjei – a kisebbségi helyzet-

ben élő magyarság miatt kell kiegészülnie. A közép-európai régió és benne a magyarság európai uniós integrációja, amelynek az adott történelmi keretekben kell közvetetten elősegítenie a Kárpát-medencében kisebbségi sorsban élő magyarok nemzeti integrációját, fontos részét képezi ennek a stratégiának. Történészek és politikusok nem véletlenül utalnak egyre többször az önazonosság meghatározó szerepére és funkciójára, hangsúlyozva, hogy a közép-európai térséget valójában a regionális identitásoknak az újjáalakítása és intézményesítése által lehetne új keretek közé fogni. Amikor geopolitikai pozíciókra utalnak, akkor is a nemzetek és országok identitásának sajátoságaival támasztják alá gondolataikat, példának okáért, hogy Lengyelország identitását tulajdonképpen egy Németország és Oroszország közötti zóna sajátos helyzete szabja meg, Csehország pedig igazából egyszerűen háttal fordított a közép-európai régiónak, és nemhogy nem érdeklődik egy közép-európai regionális stratégia felépítése iránt, de erős euroszkeptícizmusa még az európai uniós gyakorlatot és példát is csak bizonyos távolságból szemléli. Ez a jelzés is azt sejteti, hogy fokozatosan átrajzolódik Közép-Európa térképe. A történelmi keretek széthullottak, a regionalitásnak azzal a szellemiségével és identitásával, amelynek formát az első világháború végéig tartó államalakulat adott – tetszik vagy kevésbé tetszik – reálisan nem lehet számítani. Az európai integrációs lehetőségekkel – ebben a kontextusban – a régió országai már nemcsak a szűkebb közép-európai térségben, hanem a több perspektívát jelentő, tágasabb európai térben próbálják megtalálni a saját helyüket. Mindennek ellenére – éppen az önazonosság természetes igényének tisztázásával – a közeli és távolabbi jövőben is reálisak lesznek a közép-európai stratégiai integrációs feladatok, különösképpen a kisebbségi magyar közösségek magyar nemzeti integrációjának megvalósítása érdekében.

A nemzeti identitás zavarai

A „*másság*” folyamatos és erősödő jelenléte a kisebbségi és idegen közegben jelentősen befolyásol(hat)ja az emberi és alkotói magatartást, mégpedig a tapasztalatok szerint két ellentétes irányban. Az egyik szélsőséges esetben a kisebbségbe került egyén – a halmozódó problémákat felszámolandó igyekezetében – megpróbál minél gyorsabban igazodni és – ennek megfelelően – asszimilálódni. Másik esetben, éppen ellenkezőleg, meg akarja őrizni azokat a sajátos vonásokat, amelyek megkülönböztetik a nagy átlagtól, s ezzel biztosítja veszélybe került nemzeti identitását. Persze ez utóbbi – nemzeti öntudattal is rendelkező – egyén és alkotó nincs, csak ezáltal, védve a nemzeti/nemzetiségi identitását zavaró tényezőktől, amelyek egyrészt a külső, a társadalmi-természeti változásokat és az időtávlatokat érintő kontextust jelentik. Másrészt a belső, a nemzeti érületet, az anyanyelv használatának és a vallás gyakorlásának sza-

badságát befolyásolják. A két csoportba szorított lehetőség azonban egyszerre, ugyanabban az időben és körülmények között is hathat a kisebbségi és idegen környezetben élő alkotóra. Egy 1986-ban megfogalmazott, nyugaton élő emigráns politológus véleményéből idézek: *„A mai nemzetiségeknek három fő veszéllyel kell számolniuk: a kétnyelvűséggel, a társadalmi mobilitással és – a múlt egyik maradványával, a többségi nemzet nacionalista túlkapásaival. A nemzetiségek nehezen boldogulnak az államnyelv ismerete nélkül, ugyanúgy, ahogy a kis nemzetek se jutnak messzire egy világnyelv nélkül. De a nemzetiségeknek még a kis nemzeteknél is jobban kell vigyázniuk, hogy egyidejűleg megőrizzék saját nyelvüket és kultúrájukat, identitásuk legfőbb hordozóit is.”*⁷²

Megítélésünk szerint az első két tényezőnek – a többnyelvűségnek és a fokozódó társadalmi mobilitásnak – a változó feltételek között bizonyítottan lehetnek pozitív hatásai is, a harmadikként említett többségi nemzeti nacionalizmus azonban, mint mindig, jelenünkben is, csak negatív hatásértékkel bír. Minél erősebb az országhatárokat és a nemzeti különbségeket összemósó együttműködés, Európában határozottabban jelentkeznek egy ellenkező irányú mozgás konkrét körvonalai is, amelyek az egyénit, a sajátosat és a nemzetit hangsúlyozzák. Ez utóbbi szinten, ha nem is minden esetben nemzetek, nemzeti kisebbségek és néptörédek, de legalábbis vidékek és régiók kezdeményezik különállásuk elismerését, fennmaradásuk biztosítása érdekében. Jellemző rájuk, hogy általában nem a meglévő állami keretből szeretnének kitörni és nem területek elcsatolásában keresik a megoldást (bár az aktuális politikában ilyen vélemények is elhangzanak), hanem a nyelv, a kultúra, a történelem és a hagyományok ápolásának szabadságában, a nemzeti szimbólumok tiszteletében, az emberi alapjogok és igények hivatalos elismerésében és támogatásában. E nemzeti kisebbségek és népcsoportok véleményeiben és érveléseiben visszatérő elem a nemzeti identitás megőrzésére való hivatkozás, s minden olyan dologért való küzdelem, ami az identitás útjában álló akadályok lebontását segíti elő. A nemzeti identitás zavarait előidéző tényezők közül itt és most csupán a legfontosabbakat emeljük ki (merítve a szakirodalomból is), azzal a céllal, hogy rámutassunk az utóbbi időben lezajló társadalmi és politikai változások okozta hangsúly-eltolódásokra. Ezek a következők:

- az életforma változása (a hagyományos emberi viszonyok és kapcsolatok megbontása, munkanélküliség, utazás a munka-lehetőség után);
- a (megszokott) múlt fizikai és szellemi felszámolása (a táj, a természet, az épületek, a szellemi hagyományok nem kímélése, melyek a továbbélés alapját jelentik, üzleti vállalkozások előtérbe kerülése);
- az új technológiák erőszakolt alkalmazása (a régi és az új érdekeinek összeütközése, komputerezáció);

Z. ANDRÁS Károly,
Nemzeti identitás,
in *Nyugati magyar*
esszéírók antológiá-
ja. Válogatta és szer-
kesztette Borbándi
Gyula, EPMSZ,
Bern, 1986, 18. o.

3 Miért él a magyar író külföldön fantomok között?
Beszélgetés Cs. Szabó Lászlóval, in *Jelen, múlt, jövő. Műhelybeszélgetések*, szerk. Horváth Lilla, Győr, 1988, 194.

- a művelődés új kontextusainak felerősödése (a többnyelvűség előtérbe kerülése, a nemzetközi kapcsolatok bővülése, az egyéni érdekek önző érvényesítése);
- a nemzeti történelem elhanyagolása (elhallgatása, elferdítése, manipulálása, a jelképek megsemmisítése, hamis propagandák gyártása);
- az emberi alapjogok megsértése (az anyanyelv, a vallás szabad használatának, a személyiség teljes kibontakozásának közvetett akadályozása, alacsonyabbrendűség kialakítása).

A nemzeti identitás természetes helyzetét, állapotát befolyásoló tényezők a vázolt kereten túl még kibővíthetők, hangsúlyok megváltoztatásával értelmezhetők, de szinte minden esetben a társadalmi és politikai változások eredményeként jönnek létre és terjed ki hatásuk. Ezeknek a változásoknak a szintjén generálódnak, illetve telítődnek pozitív vagy éppen negatív tartalommal a különböző egyének és népcsoportok közti viszonyok és kapcsolatok. A határon túli magyar irodalom egyik legjelentősebb írója, Cs. Szabó László, aki közel fél évszázadot élt és alkotott Angliában, írta le meggyőződéssel: „*A nyugaton élő magyar író szemérmesen tartózkodva ábrázolja a mai magyar életet, amelyből kiszakadt, és inkább azt igyekszik megragadni, amit maga körül lát, hiszen ezzel szélesíti a magyar irodalmat. Az én figuráim már rég nem Magyarországon élnek, halnak, szeretnek, szenvednek, hanem kint, de magyarok, mert nemcsak a nyelv, de a hátsó gondolat, végeredményképpen a végső vetület mindig magyar.*”³ Szinte tipizálható a jelenség és több más nemzet emigráns íróinak motívumaira is fel lehet benne ismerni. Azt is jelentheti mindez, hogy a külföldön és a határon túl élő és alkotó magyar íróknak is „*kapaszzkodóra*” van szüksége, a légtüres tér elkerülésére a gyökerekhez való ragaszkodást is az irodalmi hőseinek kiválasztásával hívja életre, s védi nemzeti identitásának kiválasztott formáját.

* * *

A téma kiegészítéseként kérdés formájában reagálhatunk a kisebbségi magyar irodalmak létét kétségbevonó megjegyzésekre: vajon nemzeti/nemzetiségi identitászavarnak tekinthető-e az a fajta vélemény, amely elismeri, hogy léteznek ugyan kisebbségi magyar kiadók, szerkesztőségek, irodalmi intézmények és a körjük csoportosuló alkotók (melyeket elismer kisebbségi nemzeti – erdélyi magyar, szlovákiai magyar – alkotóknak!), de a magyar nemzeti kisebbségi irodalmakról azt állítja, hogy nem léteznek. Az irodalmi fórumok, az alkotók és az irodalom ilyen mechanikusan merev kettéválasztása azontúl, hogy logikai bukfencként hat, nem respektálja az alkotó, a mű, az irodalmi élet és az irodalmi tudat összetevőinek funkcióit és természetes hatásait sem. Az ilyen és hasonló vélekedések, a múltat figyelembe nem vevő egyoldalúságok és ignorációk forrásaként egyértelműen és bizonyítottan a kisebbségi problematika iránti tuda-

tos vagy éppen tudattalan érzéketlenség (esetleg egyéb kimondatlan szándék, hamis identitásmaszk) húzódik meg, amely a műalkotás genezisének alkotói és (esetenként) helyfüggőségét, az intézményesítetttség fórumainak jelentőségét, valamint a történetiség és a hagyomány természetes elveit is tagadja.

A kisebbségi magyar alkotók elkerülhetetlenül vesznek részt kisebbségi közösségük sorsában és a művészet autonómiája első-sorban azt jelenti számukra, hogy a személyiség nem korlátozza saját művészi kifejezésének területét, hanem szuverénül szembesül az „emberlét” kérdéseivel. Ez akkor is érvényszerűen működött, amikor egy korszak a közelmúltban hamis irodalmi kánonokat erőltetett ideológiai alapon, s nyilván ezeket nem irodalmi és esztétikai szempontokra alapozta. Emiatt azonban – nyilvánvalóan – nem szabad kiiktatni az irodalomértelmezésből minden olyan motívumot és jelentésréteget, amelynek közösségi vetületei és értelmezési lehetőségei vannak.⁴

* * *

A közép-európai társadalmi és politikai változások következtében az utóbbi évtizedekben megváltozott az irodalom helyzete, szereptudata és identitása is. Megállapítható, hogy az irodalom, tágabb értelemben a kultúra, a politikai rendszerváltás után visszazerezte a hosszú évtizedeken nélkülözött autonómiáját, ugyanakkor nagyrészt elveszítette azt a közvetlen társadalmi, közéleti befolyását, amelyet függetlenségre törekvő és egyben kritikus szerepet és funkciót vállaló intézményként korábban magára vállalt.

Az irodalom politikai szerepvállalása tulajdonképpen fokozatosan feleslegessé vált, mivel ezt a szerepet átvállalták a politikai pártok és intézményeik, s az irodalmi élet szereplőinek is általános meggyőződésévé vált, hogy – a politikai pluralizmus garanciái mellett – az irodalom visszavonulhat az alkotói lét közegébe, s a közügyeket átengedheti az arra hivatottaknak. Az évek teltével azonban az is bebizonyosodik, hogy a válságokkal szembenező irodalom léte újabb közéleti szerepvállalásra kényszerül, mivel a közélet jelenünkben olyan eseményeket produkál, amelyeket maguk az írók sem hagyhatnak figyelmen kívül.

A mindent elárasztó politika, az eluralkodó politikai ellenségeskedés, akárcsak a társadalmat irányító amatőrizmus és a közvélemény rendszeres manipulálása állásfoglalásra kell hogy készítsék az írókat is, hogy számot vessenek ezekkel a negatív jelenségekkel, elítéljék azokat és szembeforduljanak velük. Az irodalom, a szellem emberei, mint a független értelmiség fontos alkotóeleme Közép-Európában is része kell hogy legyen a közélet intellektuális stratégiájának és helytállásának. Az értelmiségieket éppen a kiküzdött és elért autonómia kötelezi arra (mint a médiavilág hatékony szereplőit), hogy fellépjenek minden olyan törekvés ellen, amely a kultúra értékeinek széles körű nyilvánosságát és tisztaságát, a haladást veszélyeztetik és

4 A kisebbségi magyarság létügyeivel való szembesülés a kisebbségi magyar irodalmak felvállalt hagyományát jelenti, mely elől a kisebbségi írók, költők legjobbjai sohasem tértek ki. Szemléletünkben a nyelvi (anyanyelvi), az emberi és az erkölcsi tartalmak sohasem válnak külön, szótárukban és alkotásaikban a fogalmak feltételezik egymást. Így válhatnak a kisebbségi magyar nemzeti önismeret és öntudat alakításának letéteményeseivé. Az a kisebbségi magyar alkotó, aki ettől megfosztja magát, identitásának egyik fontos sajátosságát veszíti el.

károsítják. Külön szükséges kiemelni azokat a veszélyeket, amelyek a nacionalizmus, a gyűlölködés, az erőszak és az identitásválság jegyében és felhasználásával a Kárpát-medencei magyar nemzeti kisebbségekre nézve jelentenek vissza-visszatérő fenyegetést. Ennek a szerepnek a felvállalásával lehetnek az írók a nemzeti és az európai kultúra értékeinek a védelmezői, az írástudók felelősségével pedig egy virtuális etikai kódex létrehozói, melynek segítségével az irodalomnak a morális jellegű közösségi szerepvállalását biztosítják. S tehetik ezt úgy, hogy távol maradnak ugyan a konkrét politikai küzdelmektől, a pártok és mozgalmak belső problémáitól és életétől, mert az irodalom akkor is az új (társadalmi és emberi) kultúrát építi és a társadalom demokratizmusát szolgálja, ha megmarad a saját művészeti és szakmai keretei között, s ha különböző műfajokban csak szükség esetén (!) emeli fel hangját az emberi és általános értékek védelmében. Erre pedig jelenünkben is szükség van...

Válogatott források

- A magyar irodalom története 1945–1975 IV. kötet. A határon túli magyar irodalom*, szerk. BÉLÁDI Miklós, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.
- Az európai integráció. Tények és adatok*. A könyv az Europa Union Verlag (Bonn) kiadásában megjelent *Europa von A-Z: Taschenbuch der europäischen Integration*, szerk. Werner Weidenfeld és Wolfgang Wessels című kötet 5. és 6. kiadása alapján készült, Europa Institut Budapest, MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2000.
- DUBA Gyula, *Európai magány*, Novellák, esszék, Madách, Bratislava, 1987.
- DIONÝZ DURIŠIN, *A nemzetiségi irodalom mint irodalomtörténeti egység* = Kontextus. Madách-műhely 1985, Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava, 1985.
- FÁBRY Zoltán, *Hazánk, Európa. Válogatott tanulmányok*, szerk. Simon István, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1967.
- FÁBRY Zoltán *Összegyűjtött írásai* 1. kötet (1920–1925), Madách, Bratislava, 1980.
- FÓNOD Zoltán, *Megmozdult világban. Fábry Zoltán élete és munkássága*, Madách, Bratislava, 1987.
- FÜR Lajos, *Kisebbség és tudomány*, Magvető Kiadó, Budapest, 1989.
- Kell-e nekünk Közép-Európa? Századvég* (különszám), Budapest, 1989.
- Danilo Kiš, *Kételyek kora*, Fórum–Kalligram, Újvidék–Pozsony, 1994.
- KONRÁD György, *Európa köldökén*, Magvető, Budapest, 1990.
- Közép-Európa a kapuk előtt*, Savaria Univ. Pr., Szombathely, 2001.
- MÁLYUSZ Elemér szerk., *Erdély és népei*, Maecenas Könyvkiadó, Budapest, 1999.
- MÓDOS Péter, *Az Unió és Magyarország*, Beszélgetés Schöpflin György politológussal, Európai utas, 16. évf. 2005/1.
- POMOGÁTS Béla, *Negyedik Európa*, Gondolat, Budapest, 1992.
- POMOGÁTS Béla, *Kisebbségben és magyarságban*. Tanulmányok a szlovákiai magyar irodalomról, Dunaszerdahely, Nap Kiadó, 1997.
- ÚJVÁRI Zoltán, *Gondolatok az identitás vizsgálatáról*, Debreceni Szemle, 14. évf. 2006/1.

Az Irodalmi Szemle rövid története

Bevezetés

1956-ban szűnik meg a Fáklya, a szlovákiai magyaroknak ezzel két évig nincs irodalmi lapjuk, majd 1958-ban a Szlovákiai Írók Szövetségének lapjaként elindul az Irodalmi Szemle. Eleinte negyedévenként, majd kéthavonta, 1991 végéig évente tíz alkalommal jelenik meg. 1992-től válik havilappá. Az Irodalmi Szemlének nem csak az irodalmi életet kell elvinnie a hátán, mivel a szlovákiai magyarság híján volt bármilyen kulturális vagy tudományos folyóiratnak, így rá hárul a feladat: a felvidéki magyarság összkulturális lapjának kell lennie.

A 60-as évektől kezd mindinkább odafigyelni a Kárpát-medence más kisebbségeiben párhuzamosan zajló irodalmi életre. Próbál független lenni, bár burkoltan, de szembefordul a pártideológiával. Ekkorra már más csehszlovákiai lapokban nyílt társadalombírálat bontakozik ki.

A 60-as évek második fele hozza meg az enyhülést a kultúra, így az Irodalmi Szemle számára is. A prágai tavasz idején több addig publikálatlan cikk is megjelenik a lapban, ilyen például Fábry Zoltán *A vádlott megszólal!* című műve, amelyben ezt írja: „A legyőzöttek csoportjába tartozom újra: magyar vagyok. A legmélyebb megaláztatottság fokáról, nyelvfosztottan, szóbénítottan kiáltok hozzátok, szabad emberek, írók és írástudók, kiknek némasága már feloldódott.”² Ezenkívül megjelentetik Janics Kálmán, a szlovákiai magyarok háború utáni jogfosztottsága időszakával foglalkozó írásait. Így indul meg, ha csak rövid időre is, a nyílt kommunikáció a háború utáni kitelepítések időszakáról, az addig tabuként kezelt „hontalanság éveiről”.³

Tözsér Árpád és Koncsol László szerkesztői munkássága alatt jelenik meg az *Egyszemű éjszaka*, illetve a *Fekete szél* köré tömörülő fiatal generáció.⁴

A 70-es, 80-as években több ankétot is szervez a lap. Így teret kaptak a szlovákiai magyar tudományossággal foglalkozók. Megindul a magyar néprajzkutatás Csehszlovákiában. A lap tájnapokat szervez, ahol egyes vidékek kultúráját mutatják be.

A neoavantgárd törekvéseket, illetve a szocializmus politikáját elutasító fiatalokat a rendszer nem nézte jó szemmel. Több szerkesztő ellen is nyílt támadás indul. 1983-ban Varga Erzsébet veszi át

1 Bár 1946-ban készült, csak 1968-ban jelenik meg, a szlovákiai magyarságot védő polemikus, humanista szellemű írás.

2 FÁBRY Zoltán, *A vádlott megszólal*, Madách Kiadó, Pozsony, 1992.

3 Janics Kálmán 1979-ben megjelent könyve a *Hontalanság éve*i címet viseli, azóta a történelemtudósok közt is elterjedt a kitelepítések időszakára ez a kifejezés.

4 Az *Egyszemű éjszaka* és a *Fekete szél* az Irodalmi Szemléből kikerülő, fiatal írókat tömörítő antológiák voltak.

5 Dobos László,
Negyedszázados az
Irodalmi Szemle,
Irodalmi Szemle,
XXVI. évf., 1983.
október, 684–688.

6 Szlovákiai magyar
grafikus, tipográfus.
A szlovákiai magyar
sajtó egyik legjelen-
tősebb grafikusa az
1950-es évek elejé-
től. A Fáklya, majd
1958 és 1975
között az Irodalmi
Szemle műszaki
szerkesztője.

a lap szerkesztését, hogy ellensúlyozza a párt nyomását, gyakran írja vezércikkeit a pártideológia szellemében.

1990-ben a Csehszlovákiai Magyar Írók Társaságának közgyűlésén Grendel Lajost választják meg a lap főszerkesztőjévé. Célja: az Irodalmi Szemle egy olyan lappá váljon, amelyben rangot jelent publikálni. Az 1992-es közgyűlésen, egy vita során Grendel lemond főszerkesztői posztjáról. A jelen levők Tózsér Árpádot választják meg, bár elképzelései nem igazán különböztek Grendelétől.

1996-ban anyagi okok miatt a lap kiadója, a Madách–Posonium Kft. arra kényszerült, hogy felfüggeszse a lap megjelenését, az újrainduláskor az irányítással Fónod Zoltánt bízzák meg. 2011–2012 között Tóth László a lap főszerkesztője, ő 2013-ban Szalay Zoltánnak adja át a helyét.

A kezdetek – az indulás, kitűzött célok, az Irodalmi Szemle első évtizedei

„Ideje már bizony!” Így indította Fábry Zoltán 1958 kora őszen az Irodalmi Szemle első számát. Minden addigi próbálkozás egy szlovákiai magyar irodalmi lap elindítására kudarcba fulladt. Számos kulturális fórum alakul ki az 50-es évek folyamán, ezek közül az Irodalmi Szemle a legkésőbbi születésű. A szerkesztését 1958 májusában kezdi meg, majd szeptemberben adják ki az első számot. Igaz, a többi szlovákiai magyar lap is közöl irodalmat, de többnyire a saját programjukhoz igazított irodalmak ezek. Kísérletek vannak lapok indítására, de ezek alig pár évet élnek meg, az irodalomcsinálást megnehezíti, hogy nincs méltó irodalmi lap. „Indultunk és máris megtorpan-
tunk: kinek, minnek? Közöny mindig volt, és árgus, figyelő szemek, és lecsapó sorompók: tiltó végzések. Volt úgy, hogy a lap meg sem indulhatott, a kérvény ad acta vagy egyenesen papírkosárba került. Volt folyóirat, amely első és egyetlen számban az őszinteség cinizmusával haldoklóként köszöntötte a nyájas olvasót: »Morituri te sluttant!«”⁵ – írja Dobos László főszerkesztő. Így a közeg elsődleges feladatának tartotta egy irodalmi lap kiadását. Dobos László mellé társ-szerkesztőként Tóth Tibor került. A lap grafikai arculatát Csáder László⁶ alakította ki.

A Szemle indulása kora egyetlen irodalmi lapjaként számos kérdést vet fel: mit képviseljen, kié legyen? „Legyen az irodalomé, de nem lehet csak egyarcú, az irodalmon kívül adjon helyet történelemnek, szociológiának, nyelvészetnek, képzőművészetnek, néprajznak, a nemzetiségi szellemi élet minden ágának, legyen tehát több funkciót betöltő lap.” Dobos László igyekszik kitekinteni a szlovák és a cseh irodalom felé. A szomszédos irodalmakat, fejlődésüket ugyanúgy figyeli, mint a világirodalmat.

Szerkesztési elv többek közt a véleménycsere, a vita. Tárnya: a csehszlovák magyar értelmiség szerepe, a nemzetiségi kultúrák sze-

repe, a nemzetiségi irodalmak felzárkózásának lehetősége a szocialista irodalmak progresszív áramlataihoz és az európai irodalomhoz.

Az első számot Szabó Gyula és Lőrincz Gyula grafikái illusztrálják.

Arról, hogy milyen feladatot szabtak az induló lapnak, a huszonötödik jubileumi számban Tózsér Árpád így ír:

„Így formálódott ki lassan a hatvanas és hetvenes évek fordulójára az a Szemlekonceptió, amely szerint a folyóirat feladata a teljes és egységes irodalom (azaz a világirodalom s benne a mi irodalmunk) szemléje és értékelése, s alakultak ki azok a területek, amelyek rendszeres figyelésével és értékelésével ezt a koncepciót gyakorlatra váltottuk.

Ezek a területek a következők voltak:

– Figyeltük a legszélesebben értelmezett világirodalom alakulását (német, angol és szovjet novellákat, verseket is közöltünk).

– Fontos feladatunknak tartottuk a közép-európai irodalmak közelhozását olvasóinkhoz. Ez annál szükségszerűbb s egyben könnyebb is volt számunkra, mert tudtuk, hogy szinte alig van közép-európai állam, amelynek területén magyar kisebbség ne élne, s ahogy a romániai, jugoszláviai stb. irodalmakat figyeltük, akkor figyeltük az ottani magyar irodalmakat is, az ottani íróbarátaink – fordításaink révén – a román, szerb, horvát stb. nyelvű irodalmak figyelését tették számunkra lehetővé.

– Ezen a törekvésünkön belül célunk volt a romániai, jugoszláviai, magyarországi, kárpát-ukrajnai és hazai magyar szerzők egymás mellett szerepeltetése is.

– Speciális, helyzetükből következő feladatunk volt a cseh és szlovák irodalom szemmel tartása: folyóiratszemléinkben rendszerint a cseh és szlovák irodalmi folyóiratokban tallóztunk, a Műfordítóink műhelyéből című rovatunkban pedig szlovák és cseh szerzők műveit közöltük hazai műfordítóink fordításában.

– Továbbá: a Szemle ugyan nevében is, gyakorlatában is elsősorban „irodalmi szemle” volt, de ez távolról sem zárta ki, hogy igyekezzünk hozzászólni egyéb, az irodalom sorsát így vagy úgy befolyásoló társadalmi problémákhoz is. Azt hiszem, sokak számára emlékezetes maradt például ankétunk (1968/3-4.sz.) a magyar értelmiség helyzetéről és fejlődési távlatairól, s a Vladimír Mináč Egy nemzet él itt című esszéjének közlését követő vitánk.

– S végül, de inkább elsősorban: fóruma s műhelye voltunk irodalmunknak, a szlovákiai magyar irodalomnak.”⁷

A lap indulása egybeesik egy generáció indulásával. Az úgynevezett „második nemzedékével”, ugyanakkor ez évben jelenik meg a Nyolcak emlékezetes antológiája. A Nyolcak türelmetlen újat akarásának időszaka volt ez. A második oldalon Tózsér Árpád *Férfikor így jöjj* című verse. Önkéntelenül is megfogalmazza benne az induló lap programját.

Pár évvel az alakulás után olyan pluszfeladatokat kezd vállalni, mint a képzőművészet, színművészet, zene, néprajz vagy éppen a

7 TÓZSÉR ÁRPÁD,
*Köszöntjük a
negyed százados
Irodalmi Szemlét,*
Irodalmi Szemle,
XXVI. évf., 1983.
október, 689–691.

8 TóTH László,
*Elszigeteltség és
egyetemességigény
ütközőpontján* =
FILEP Tamás Gusztáv
– TóTH László,
*Próbafevételek a
csehszlovákiai
magyar irodalomról*,
Kalligram Kiadó,
Pozsony, 1995.

9 1968 a prágai
tavasz időszaka.

10 TóTH, *I. m.*

társadalomtudományok bemutatása. Az, hogy az Irodalmi Szemle milyen státuszban kezdett működni a kisebbség életében, főleg annak tudható be, hogy nem voltak más, művészetekkel foglalkozó folyóiratok. Egyes számaiban helyi hagyományokat, illetve kultúrákat mutat be egy olyan időszakban, amikor „erős központi törekvés feszül, a centralizáció diktatúrája helyezkedik helyi – főleg magyar – hagyományokkal szemben” – írja Tóth László.⁸

A „világi” Szemle – az Irodalmi Szemle helye a kelet-európai és az európai irodalomban

„Dobos László, az Irodalmi Szemle alapító főszerkesztője annak idején sokszor köszönt úgy be a szerkesztőségbe, hogy „Üdvözlöm az Irodalmi Szemle nevű világlap szerkesztőségét!” – írja Tózsér Árpád a huszonöt éves lap köszöntőjében. Az akkori szerkesztők a kitérülködés, a nyitás igényével fognak hozzá a lap szerkesztéséhez, míg az addigi irodalom nem is akart más lenni, csak szlovákiai magyar irodalom, addig a fiatal generáció, a Szemle írói gárdája nyit a világirodalom felé. S nem az egyszerűség és népiesség jegyében íródó műveket részesíti előnyben. Ekkor közlik például Fábry Zoltán *Res poeticáját*.

1965-ben lesz Tózsér Árpád a lap szerkesztője, 1966-ban a laphoz kerül Koncsol László, így Dobos Lászlóval együtt egy olyan, „klasszikus triászt” alkotnak – ahogy azt Tózsér a már említett köszöntőben írja –, amely elsősorban azt a célt tartja szem előtt, hogy a regionális irodalmat és a világirodalmat minél közelebb hozza egymáshoz.

A lap akkori székhelye az írószövetség épületében volt, ennek is köszönhető számos kapcsolat kialakulása, ugyanis az épületben folyamatosan fordultak meg különböző határon túli írók is, állandó az „írókavargás”. „Tulajdonképpen az irodalom konyhájában élünk” – írja Dobos László. A lap első évtizedében helyben vannak, itt az írószövetség irodájában. A híreket első kézből kapják. Közben az utcákon zajlik a történelem.⁹

Lengyel, szovjet, román, magyar, jugoszláv kapcsolatok születnek szerzőkkel és lapokkal egyaránt. Így egyszerre közölhettek olyan írókat, mint a szovjet Zaligninét, vagy a román Sorescuét. Fontosak lettek ezek a kapcsolatok abból a szempontból is, hogy nemcsak ők, hanem őket is szívesen vendégül látták olyan városokban, mint Moszkva, Katowice, megfordultak Újvidéken, Bukarestben és Prágában. Olyan testvérpapjaik lettek, mint a moszkvai Novij Mir, a katowicei Poglody, az újvidéki Híd, a kolozsvári Korunk, a prágai Plamen, gyakran fordultak meg ezeknek a lapoknak a szerkesztőségében. Ez hozzájárult ahhoz, hogy folytonosan új írásokat tudjanak hozni.

Tóth László így ír erről: „Világirodalmi kitekintésre vetemedik – megkeresve nemcsak a csehből és szlovákból fordító, hanem más (világ)nyelveket is ismerő csehszlovákiai magyar műfordítókat –, ami-

kor mi sem számított nagyobb bűnnek – és hazaárulásnak –, mint szabadon kalandoznia a világban.”¹⁰

A műveket többnyire már vagy lefordítva kapták, vagy ők maguk fordították le. A begyűjtött anyagokat aztán kritikailag igyekeztek értelmezni, így alakultak ki olyan rovatok, mint a *Vendégeink*, *Figyelő*, *Folyóiratszemle*, *Disputa*.

Olyan írókat közöltek már akkoriban, mint Tadeusz Rózewicz, Vasko Popa, vagy Miroszlav Holub, és párhuzamosan aztán a Szemle körében is kialakult egy neoavantgárd csoport, ami Cselényi Lászlóból, Zs. Nagy Lajosból, Tóth Elemérből, Gál Sándorból állt.

A 65-ös évfolyamban már nemcsak a jelen- és jövőkori, hanem a múltbéli irodalom is boncaszitalra kerül, mégpedig úgy, hogy a már létező *Hagyomány* című rovat egy új koncepciót kap, értékelni kezdi az irodalom első nemzedékeinek alkotóit (1918–1938, 1938–1944).

Ugyanebben az évfolyamban egy másik rovat is indul, ami az irodalom jövőjének formálását tűzte ki céljául. Ez a *Vetés* című rovat volt, itt publikálták a pályakezdők írásait, az 1970-ben megjelent *Egyszemű éjszaka* című antológia írói szinte mind e rovat neveltjei.

A Szemle neveltjei – az Irodalmi Szemle hasábjain felnevelkedő írónemzedékek

Visszatekintve a lap több mint ötvenéves történetére, eltekintve attól, hogy milyen szerepeket vállalt, milyen feladatokat tűzött maga elé, vagy attól, hogy sikerül-e ezeket a feladatokat teljesítenie, az Irodalmi Szemle számlájára pozitívumként írható nem egy írói generáció „felnevelése”.

Az első generáció, az alapító generáció sokszor nem is a szépírói körökből került ki „A helyzet kényszere tette őket költővé, íróvá, esetenként irodalomkritikussá.”¹¹ A második világháború után az irodalmi élet fontosabb szereplőit kitelepítik. Az első generáció olyan szereplőket tömörít, mint Dénes György, Gyurcsó István, Ozsvald Árpád, Török Elemér, Mács József, Csanda Sándor, Turczel Lajos, Rácz Olivér és még sorolhatnám.

Az idősebbek közül persze jelen vannak (a teljesség igénye nélkül) olyan nevek, mint Fábry Zoltán, Csontos Vilmos, Szabó Béla, L. Kiss Ibolya stb.

Ezt a korszakot követi az a nemzedék, amelyet a *nyolcakként* tartunk számon. Ez a nemzedék a szlovákiai magyar irodalom olyan jeles alkotóit foglalja magába, mint Cselényi László, Fecsó Pál, Gyüre Lajos, Kulcsár Tibor, Zs. Nagy Lajos, Petrik József, Simkó Tibor, Tözsér Árpád. Ez már egy tudatosan szervezett társaság, melyeket aztán további jeles, tehetséges alkotók követnek Gál Sándor, Tóth Elemér, Batta György, Bárczi István személyében. Itt már az esztétikum és az igényesség nevében folyik az alkotás. Tevékenységüket a politika nem nézi jó szemmel. A tudatos esztétikai igényességre való törekvés és a legújabb neoavantgárd irányzatok követése merőben szem-

11 Fónod ZOLTÁN,
Ötven év =
<http://www.litera.hu/hirek/otveneves-az-irodalmi-szemle>

Hadikutya, Akció, Székelykeve, 1988

ben álltak azzal, amit a párt elvárt volna a költőktől, íróktól. Az *Egyszemű éjszaka* 1970-ben jelenik meg. Költői: Aich Péter, Keszeli Ferenc, Kmeckzó Mihály, Kulcsár Ferenc, Mikola Anikó, Németh István, Szitási Ferenc, Tóth László, Varga Imre. Két évre rá 1972-ben új szerzőkkel adják ki a *Fekete szél* című antológiát, hogy pár nevet innen is megemlítsék, olyan szerzők publikáltak benne, mint Fülöp Antal, Keszeli Ferenc, Kovács Magda, Bereck József stb.

Továbbá a 70-es években megjelenő új generáció is új szintet jelentett a szlovákiai magyar irodalom palettáján. Ekkor mutatkoznak be: Barak László, Bettes István, Soóky László, Grendel Lajos.

1986-ban jelenik meg a *Próbaút* című antológia, M. Csepécz Szilvia, Farnbauer Gábor, Fellinger Károly, Hizsnai Zoltán, Hodossy Gyula, Juhász R. József, Krausz Tivadar és Ravasz József, Hoga György és Talamon Alfonz publikálnak benne.

1989 – a 80-as évek, a bársonyos forradalom és a 90-es évek

A 80-as évek nem kecsegtettek még csak az irodalmi élet szabadságának illúziójával sem. A fiatal írók csoportosulását, az Iródiát betiltják.

1989-ig Varga Erzsébet a lap főszerkesztője, a vezércikkek többnyire olyan hangulatban íródtak, amilyen hangulatot a párt elvárt. Ennek ellenére nem maradtak el a megszorító intézkedések, a rendszer a neki nem tetsző írásokért pénzbüntetéseket szabott ki. A lap mégsem szűnt meg az ellenállás lapjának lenni és progresszív véleményt kifejteni. Tóth László szerint ez annak is köszönhető, hogy a lap „mindig is nagyon határozott esztétikai, társadalmi és erkölcsi értékek, minőségek képviselőjében lépett föl.”¹² A váltás, a 89-es események egyes jelentős személyiségei egyben a lap munkatársai is. Elek Tibor a 90-es évek Irodalmi Szemléjére a kritika, tanulmány és esszé műfajának lapjaként tekint.

Így ír róla Tóth László 1994-es visszaemlékezésében: „... a csehszlovákiai magyar kritikáirás remélhetőleg időleges visszaszorulása után – aminek egyértelmű társadalmi-politikai-ideológiai okai is lehettek (s voltak is!) – maguk a művek, maga az írói alkotómunka (és háttérben a szerkesztői tevékenység) jelzi egy egyre szigorúbb kritikai szemlélet, illetve értékrend fokozatos kialakulását és térhódítását. A kritikai mérlegelés tehát az alkotás létrejöttét megelőző tevékenység része lett, a műalkotások megjelenésük utáni értékelése helyett.”

Az 1989-es váltás nem csak ebben és a politikában hozott fordulatot a lap számára. Az Irodalmi Szemle új szerkesztőgárdát, új főszerkesztőt kapott. Grendel Lajos vette át a főszerkesztői posztot. Radikálisabb változásokat akartak. Több vitát is generált a meglévő helyzet. Elsősorban kiiktatni a politikai szálát, és erősen esztétikai lapnak lenni. Ez Grendel kétéves főszerkesztői munkássága második évében bontakozott ki igazán. Végezetül sikerült a lapot tartalmilag,

13 TÖZSÉR Árpád, *Az Irodalmi Szemle fél évszázada – nevének tükrében* = <http://www.irodalmiszemle.bici.sk/lap-szamok/2008/2008-szeptember/343-tzszer-arspad-az-irodalsmi-szemsle-fel-evsszaszasda-nesvesnek-tueksresben>

14 SZALAY Zoltán: *Szabásminták* = <http://www.irodalmiszemle.bici.sk/lap-szamok/2013/2013-január/1490-szalay-zoltan-szabasmintak>

szerkezetileg is megváltoztatni, illetve a szerkesztőgárda is megújult. Felmerült annak a lehetősége, hogy a lap nevét is megváltoztassák, végül erre nem került sor. Grendel elképzeléseiben társakra talált Hizsnyai Zoltánban, illetve Csanda Gáborban.

Az 1992. évi gyűlés talán az egyik legemlékezetesebb, ez volt az a gyűlés, amikor a szerkesztőgárda hátat fordított a lapnak, hogy egy új irodalmi folyóiratot alapítsanak. Ez lett a Kalligram. A gyűlésen kinevezik az Irodalmi Szemle új főszerkesztőjének Tözsér Árpádot.

Tözsér Árpád az ötvenéves lap köszöntőjében így emlékszik vissza: „1992-ben én vettem át az Irodalmi Szemle főszerkesztését. A szerkesztőség a Mihály-kapu utcából leköltözött a Lőrinc-kapu utcába, a Slovenský spisovateľ üvegpalatájába. Szlovák környezetben szerkesztettem (én is csupa fiatal szerkesztővel) az immár tisztességes korba lépett folyóiratunkat. Igyekeztünk megújulni, hogy mennyire sikerült, nem tárgya jelen eszmefuttatásomnak. Annyi biztos, hogy a szlovák kollégák gyorsan elnevezték a Szemlét Jurodalmi Zsemlének. (Ami magyarul a. m.: Juro zsemlét adott nekem.) Lelkük rajta. Ennyiben legalább biztos, hogy megújultunk. Bár a szlovák barátainktól abban az időben éppen hogy egyre kevesebb »zsemlét«, azaz állami támogatást kaptunk.”¹³

1996-ban aztán valóban megszűnik a lap állami támogatása, sokáig kétséges volt, hogy megmarad-e egyáltalán, hogy új néven indul-e majd újra, végül is a Madách úgy döntött, megtartja és maga finanszírozza a lapot.

1996 novemberében újraindul. Fónod Zoltán szerkeszti tovább.

Éber, nyitott, eleven – az Irodalmi Szemle jelene

Éber, nyitott, eleven. Ebben a három szóban fogalmazta meg Szalay Zoltán a lap 2013. januári számában az Irodalmi Szemle programját. „... a kritikai éberség, amely szerteágazó, kitaró, lankadatlan figyelmet feltételez, és amely nem operál a kímélet szükségtelen, sőt nemegyszer ártó eszközével. Ennek a figyelemnek szűkebb és tágabb környezetünkre egyaránt ki kell hatnia: regionális mozgásokra ugyanúgy, mint globálisakra. Tiszteletben kell tartanunk saját – metaforikusan értett – nyelvjárásainkat, emlékezve a goethei tételre, mely szerint a nyelvjárás »az az elem, amelyben a szellem lélegzik«. A tiszteletben tartás azonban nem a feltétlen méltatást jelenti, hanem a kellő szigort is: így épül fel a kritikai éberség.”¹⁴

2012-ben Tóth László két év után lemond a főszerkesztői posztjáról Szalay Zoltán javára. Maga is próbálta megújítani a lapot, de tudta, hogy a megújulás csakis úgy működhet, ha a főszerkesztő és a szerkesztőgárda maga is a szlovákiai magyar irodalom fiatal nemzedékének tagjai közül kerül ki. Ahogy ő fogalmazta meg, be kellett dobni a fiatalokat a mély vízbe.

A lap az elődjéhez képest teljesen új arculatot kapott, az új grafikus Gyenes Gábor. Szerkesztője Szász Pál, de főmunkatársként megmaradtak a régiiek: Grendel Lajos, Tóth László és Tözsér Árpád.

A lap tematikus számokat szervez. Olyan témákkal foglalkozik, mint a női irodalom, a trash és giccs kultúrája, vagy olyan kényes problémát is a boncasztalra helyez, mint a cigányirodalom vagy cigánykultúra. Ezenkívül folyamatos lapszámbejelentőket tart főként Budapesten és Pozsonyban.

A lap mellett folyamatosan működik az internetes honlapja is, így itt olyan írásokat is publikál, amelyek a nyomtatott sajtóban nem jelennek meg.

Befejezés

Az Irodalmi Szemle 1958-ban indul, maguknak az alapítóknak is aggályaik vannak, mennyit lesz képes megélni a lap. Úgy indul, mint egy összkulturális folyóirat. Gyakran rendszertelenül jelenik meg, van, hogy a pénzhiány miatt le kell állítani a nyomtatását. A magyar irodalmi lapok palettáján nem egyedülálló. Nem tesz hozzá, inkább csak követi a már meglévő hagyományt. A Nyugat óta számos hasonló irodalmi lap jelent meg, gondoljunk csak az Élet és Irodalomra, Tiszatájra, az Alföldre. Egyedivé az teszi, hogy egy kisebb csoportot képvisel, a szlovákiai magyarság lapja.

Az Irodalmi Szemle irodalmárait sokszor a történelem tette íróká, költőkké, ritkább esetben irodalomkritikusokká. A lap esztétikai fellendülése csak később következik be. A rendszerváltás az a momentum, amikor elkezdheti kritikai munkásságát. Nem kell elviselnie a párt folyamatos „piszkálódását”, mert valljuk be, egy művészeti folyóirat sem tud abszolút esztétikai lenni egy olyan rendszerben, amely megköveteli önnön dicsőítését.

Próbáltam a munkát úgy felépíteni, hogy az hiteles képet adjon az Irodalmi Szemle több mint ötvenéves működéséről. Forrásaim egy-egy jubileumi számban megjelent visszaemlékezés, értékelés. Személyes beszélgetések során hallgattam meg egy-egy volt főszerkesztő értékelését a lapról. A dolgozat végén, még ha csak röviden is, megemlítem napjaink Irodalmi Szemléjét.

Fontosnak tartottam a lap öt évtizedének ilyen módon való bemutatását, főleg mert a sok tiszavirág életű lappal szemben fenn tudott maradni. Az elmúlt ötven évben számos változáson ment keresztül. Minősége nem volt egységes egész fennállása alatt, mégis ez volt az a lap, amely kissebbségi irodalmunk számos jelentős alakját nevelte fel. Elsősorban ezért tartom jelentősnek az Irodalmi Szemléjét.

A felejtés elleni regény

Toni Morrison *A Kedves* c. művének értelmezése a rabszolgaság jelensége felől

1 Richard Wright a harlemi mozgalom második nemzedékének legkiemelkedőbb alakja, akit úgy tart számon az irodalomtörténet, mint az afro-amerikai modernizmus megteremtőjét. Jelentősége abban ragadható meg, hogy írásai már nemcsak a feketék számára íródtak. Továbbá ő az első afro-amerikai író, aki nemzetközi ismeret-ségre tett szert írásai-
val, és a szakmája is az írás volt.

2 Toni MORRISON, *A Kedves*, Novella
Könyvkiadó,
Budapest, 2007.

3 Vö. TURY György,
*Amerikai etikai kritika:
irodalom- és kultúr-
tudományi vizsgálódá-
sok a késő huszadiká-
századból*, Kijárat
Kiadó, Budapest,
2009.

4 Az észak-amerikai
rabszolgaságot 1863.
január 1-jén törölte el
Abraham Lincoln.

„Gyönyörű éjszaka!
népemnek arca te!
Gyönyörű csillagok!
népemnek szemei!
Ó, gyönyörű nap!
ó, népem lelke te!”

Langston Hughes

Az első afro-amerikai Nobel-díjas író, Toni Morrison meglepetésszerű témaválasztásai, kezdetben nehézkesnek tűnő írói stílusa sok olvasót megfogott már. Aki egyszer a hatása alá kerül, azt nehezen ereszti egyedi írói kifejezőmódja, amely egyszerre szól a múlttól és a jelenről, a mennyről és a pokolról, a természetfeletről és a valós dolgokról. Sokan úgy mondják, ő a mágiikus realizmus egyik legkiemelkedőbb alakja. Ezt nem is vitatja senki; de ő ennél sokkal több. Sokkal több, mert úgy ír feketéről feketéknek, hogy közben mindenkinek szól. Úgy mond Richard Wright¹ írásmódjával és hatásával lehetne összehasonlítani, de Toni Morrison még Wrightnál is tovább lépett. Ő amellett, hogy össze kívánja kötni az afro-amerikaiakat az afrikai múlttal, és próbálja megértetni a fehérekkel a feketeség velejáróit, egyúttal a női posztmodern hagyomány úttörője is akar lenni. Szinte mindegyik művében elénk tárja a Fekete Nőt: aki amellett, hogy bűnhődik fekete bőre miatt, azért is hátrányos helyzetben van, mert nem férfinak született. Ez a hármasság és az egyedi írói stílus teszi az írónőt kivételessé, az amerikai irodalom egyik legjelentősebb írójává.

Ebben a tanulmányban Pulitzer-díjas regényével, *A Kedvessele*² foglalkozom. Többi regényéhez hasonlóan ez is kitűnően megírt alkotás, telis-tele burkolt utalásokkal, sokszínű szimbólumokkal és változatos szereplőkkel. A regény egyszerre játszódik a múltban és a jelenben, azt jelképezve, hogy a múlt és a jelen között szinte csak árnyalatnyi a különbség. Emellett a regény aktív olvasót kíván – hiszen a történet csak fokozatosan bontakoznak ki –, aki lépésről lépésre rakja össze a hiányzó részeket, és saját maga jön rá a néha fájó, de tanulságos mondanivalóra. Mindezek mellett pedig e regénye azért is jelentős, mert az etikai olvasást³ szolgálja, vagyis akarva-akaratlanul is úgy viszonyulunk az egyes szereplőkhöz, mintha azok hús-vér alakok lennének, és ennek hatására nem tudunk nem ítélkezni a jóról és a rosszról.

A történet a rabszolgaság végén, az 1850-es években kezdődik és már a szabadság éveiben, az 1870-es években ér véget.⁴ A törté-

net elején megismerjük Édes Otthont, a kentucky-i rabszolgáültetvényt, amely minden létező Déli ültetvényt szimbolizál. A történet elején Édes Otthon egy kedves és szép ültetvény, amelyet platánfák szegélyeznek. Minden idillikus: a fekete férfiak igazi férfinak⁵ érezhetik magukat, a fekete nők igazi nőnek, a szabadság pedig csak egy karnyújtásnyira van⁶. Ám az ültetvényes, Mr. Garner halála után minden megváltozik: egy kegyetlen fehér, a Tanító⁷ veszi át az ültetvény irányítását és ezzel nyomorba dönti Édes Otthont. A verések, megaláztatások és negatív változások⁸ miatt Édes Otthon már korántsem édes, és korántsem igazi otthon. A feketék megérik a rabság vasból készített láncait és menekülni próbálnak. Ám ez nem mindenkinek sikerül...

Történetünk főszereplője Sethe, aki terhesen is vállalkozik a szökésre, mert a szökésben látja az egyetlen esélyt a szabadulásra. Számára a szabadság az az eszme, amely megtisztítja őt a gonosz múlttól; és az a hely, ahol szerethet bárkit. Nehéz útja során világra hozza legkisebb gyermekét⁹, és családjával együtt kezdi el új és szabadnak ígérkező életét Cincinnattiben. Önfeléd boldogsága azonban mintegy 28 napig tart, tudniillik a 28. napon rátaláltak a rabszolgavadászok. És hiába élt már szabad földön, szabad emberként, az 1850-ben elfogadott szökött rabszolgákról szóló törvény¹⁰ megpecsételte sorsát.

Sethe, mikor meglátja a rabszolgavadászokat, szinte megtébolyodik, és túlradó anyai szeretettől vezérelve megkísérli megölni gyermekeit.¹¹ A szerencse a szerencsétlenségben az, hogy a négy gyermekből csak az egyiket sikerül megölnie, a csupán kétéves névtelen kislányt, aki már éppen mászni kezdett. Hogy miért tette mindezt? Elsőre nehéznek tűnik a válasz, de nem az. Gondoljunk csak bele abba, hogy mit éreznénk akkor, ha a saját gyermekünket el akarnák tőlünk venni. Azt, aki hús a húsunkból, és teljesen a miénk.¹² És a mellett, hogy elvonnék, rabszolga módra bánának vele; holott ott a másik, a jobb élet reménye. Sethe úgy gondolja, hogy még a halál is jobb a rabszorgalétnél, és túlradó szeretetében kísérel meg a gyilkosságokat. Feltehetnénk a kérdést, hogy ki képes ilyen cselekedetre? Szerintem bárki, aki megtapasztalta, milyen a rabszorgaság, a rabbőrbe bűjtatott szellemi halál

5 Mr. Garner, a tulajdonos férfinak nevelte négeit; ugyanis megengedte nekik, hogy fegyvert hordjanak, hogy engedély nélkül tegyék a dolgukat, hogy feleséget válasszanak, hogy ellent mondjanak neki, valamint, hogy tanuljanak, ha úgy tartja a kedvük. Ezzel az emberi hozzáállással érte el, hogy rabszolgái felnézzenek rá.

6 Karnyújtásnyira van, hiszen Mr. Garner megengedte, hogy Halle (Sethe társa) 5 évnyi külön munkával kiváltsa beteg édesanyját, Baby Suggst. A gazda kedvessége odáig terjedt, hogy még új otthont is segített szerezni volt rabszorgánójének.

7 Míg a Garner házaspár a jó rabszorgatartó megtestesítői, addig a Tanító az aljas, brutális és anyagi rabszorgatartó mintapéldánya.

8 A Tanító nézete szerint a rabszorgák betolakodók az emberi fajban, akik nem emberek, hanem állatok. Véleményében is ez mutatkozik meg: a rabszorgákat úgy kell nevelni, hogy fogatlan örkutyának, vagy szarv nélküli vezérbikának érezzék magukat.

9 Három gyermekét (két fiú és egy kislány) korábban előre küldte anyósához, Baby Suggshoz. Ő férjével, Hallével akart szökni, de mivel a férfi nem jelent meg a megbeszélthelyen, egyedül indult útnak. Halle sosem érkezett meg családjához, több mint valószínű, hogy a Tanító tett vele valamit.

10 Fugitive Slave Act. Ezen törvény lényege az volt, hogy automatikusan megszüntette a néger szabadtságát az északi államokban, mert kimondta, hogy minden Északra szökö rabszorgát vissza kell küldeni a jogos tulajdonosához. Tehát a felszabadított négerekre könnyűszerrel rá lehetett fogni, hogy szökött rabszolga; és eme törvényre hivatkozva nyugodtan vissza lehetett őket toloncolni délre.

11 Sethe története egy megtörtént eseményen alapszik, amelyre Toni Morrison egyik szerkesztői munkája során talált rá. Egy Margaret Garner nevezetű fekete nő családjával Kentuckyból Ohióba szökött, az 1850-es években. Itt azonban rájuk találtak a rabszolgavadászok és vissza akarták őket toloncolni Kentuckyba. Ám Margaret ennek úgy állta útját, hogy végezni akart 4 gyermekével (ne legyen kít visszavinni). Egyet meg is ölt, ami miatt börtönbe, majd az újságok címlapjára került. E téma annyira felkavarta a volt tulajdonost, hogy lemondott rabszorgáiról és hazatért.

12 A rabszorgaság legrosszabb velejárója az volt, hogy az anyák nem érezhették teljesen

anyának magukat, a nők és a férfiak nem érezhették teljesen nőknek, illetve férfiak magukat. Nem szerethettek, nem érezhettek, nem birtokolhattak; csupán dámafigurák voltak, akiket a gazdájuk ide-oda rakosgatott. A szabadságban azonban igazi anyákká, igazi nőkké, igazi férfiakká, tehát teljes jogú polgárokká válhattak.

13 Sethe ezt gyermekkorában megtapasztalta, ugyanis nem ismerte édesanyját; csak annyit tudott róla, hogy Afrikából származott és egy nagy szalmakalapot hordott a fején. Mikor megszőkött gyermekeivel, rájött, hogy ő teljesen az anyjuk akar lenni, aki mindig velük van, és mindig jót akar nekik.

14 Morrison, *I. m.*, 420.

15 Erre az a jelenet utal, amikor a Tanító fiai megfosztották őt tejétől, úgy, mintha egy tehén vagy egy kecske lett volna.

16 Egy sántító kakassal, az Édes Otthoni Miszterrel hasonlítja össze önmagát, és rájön, hogy még a kakasnak is jobb dolga van, mint egy rabszolgának.

17 MORRISON, *I. m.*, 147.

18 *Uo.*, 147.

és az anyai szeretet hiánya.¹³ Mielőtt tehát követ dobnánk Sethe-re és bűnös tetteire, ismerjük meg, milyen is lehetett a sokat emlegetett rabszolgaság a könyv szerint.

A Kedves segít emlékezni az embereknek – elsősorban az afro-amerikaiaknak – arra a múltra, amit meg sem éltek, mégis a lelkük mélyéig bennük él. Úgy is mondhatnánk, hogy kimondja a kimondhatatlant, a szándékosan eltemetett és kulcsra zárt „rabszolga” múltat. De miért is akarták az afro-amerikaiak ezt a múltat elfelejteni? Elsősorban azért, mert ez a múlt semennyire sem volt kedves, és másodsorban azért, mert „nem olyan történet volt ez, amit tovább kell adni.”¹⁴

A rabszolgalét szörnyűsége lassan bontakozik ki a regényben, de egyértelműen kivethető, hogy senki sem gondol rá örömmel vagy nosztalgiával. Sethe a rabszolgaságnak „köszönheti”, hogy anyai szeretet nélkül nőtt fel, hogy nem lehetett igazi feleség és igazi anya, hogy megízlelte, milyen az, ha állatnak tartják.¹⁵ Paul D., a műben feltűnő férfi főszereplő – aki kulcs a leláncolt múlthoz – megtapasztalja, milyen az, ha emberből egyszerre átvedlik állattá,¹⁶ úgy, hogy közben elveszti érzéseit; megéli, milyen az, hogy napról napra szenvednie kell az életéért, illetve milyen az, ha a rabszolgaság szörnyűsége húsz évig nem hagyja nyugton és egyre csak kergeti tovább és tovább. Az ő szájából hangzik el az a felismerés, hogy a „niggernek” annyit kell elviselnie, amennyit csak kibír, illetve hogy a négernek sehol sem élhetnek élhető életet – hiába a felszabadítás –, ugyanis a kemény munka, az üldözöttség és egész fajtájuk súlya nehezedik láthatatlan teherként a vállukra.

Baby Suggs igaz, megízlelte Halle fiának hála a szabadságot, de mégsem tudott teljesen boldog lenni. Ahogy ő fogalmaz: „a fehérek elvettek mindent, amim volt, vagy amiről álmodtam, és a szívem húrjait is széjjelzaggatták.”¹⁷ Itt arra gondol, hogy nyolc gyermekétől megfosztották, hogy hetet eladtak mellőle, a nyolcadikat pedig lelkileg összetörték. Valamint e mellett azt is megtudjuk tőle, hogy nyolc gyermeke hat férfitől fogant, tehát „tenyészállatként” bántak vele. Így nagyszerűen megérthető az a kijelentése, hogy: „nincs más balszerencse a világon, csak a fehérember.”¹⁸

Már ezekből is látható, hogy a rabszolgaság speciális intézménye mennyire embertelen volt. De vegyük szemügyre a további utalásokat is. A regény elején bemutatott idillikus ültetvényes élet nem volt gyakori abban az időszakban, tehát a jólét előre megjósolhatóan nem tarthatott sokáig, mint ahogy Sethe önfeledt boldogsága sem. Mr. Garner halálával Édes Otthon fekete lakói is megismerték az ültetvényen kívül uralkodó állapotokat, vagyis a fehér materialista társadalom életfelfogását. E szerint a perspektíva szerint a feketék primitívek, állatiasak, gyermegek, erősen babonások, és a munkán, illetve tenyésztésen kívül nem vehetik hasznukat. A Tanító volt ennek a felfogásnak a képviselője, aki igyekezett Édes Otthonban is bevezetni a máshol már bevált gyakorlatot: a rabszolgák lealacsonyítását. Ezt a lealacsonyítást úgy érte el, hogy erőszakkal megfosztotta rabszolgáit érzéseiktől, illetve szökésre kényszerítette őket.

Mikor Sethe megszökött, a Tanító rabszolgavadászokat fogadott, hogy kerítsék neki elő Sethe-t és annak gyermekeit. De ezt nem jó szándékból tette, hanem csupán anyagi érdekei hajtották – Sethe és gyermekei nagyon sokat értek egy rabszolgatartó szemében. A keresésben nemcsak a vadászok voltak segítségére, hanem az 1850-ben meghozott szökött rabszolgákról törvény is. Sikerült is megtalálni az elsökött rabszolgákat, ám Sethe örült tette visszalépésre kényszerítette a Tanítót. Ő ebben a tettben azt látta bebizonyosodni, hogy az afrikaiak primitív barbársága nem ismer határokat és Sethe afrikai gyökerei miatt tette, amit tett. Ám Sethe tettét nem afrikai származása sugallta, hanem az a körülmény, amelyet a déli rabszolgatartó alakított ki. Tehát joggal mondhatjuk, hogy igazából nem Sethe bűne a gyermekgyilkosság, hanem a fehér ember társadalma, az úgynevezett „fehér ember dzsungelje”¹⁹ tehet az egészről.

Ez a gyilkosság pedig teljesen megváltoztatta a Cincinnati-ben élő „felszabadult” néger közösséget. Nemcsak Sethe és családja lett szomorú, hanem az egész környék vált azzá. Ahogy Toni Morrison utal rá a regényben: „Ha egy ház leég, akkor eltűnik, de a hely – a képe – megmarad, és nemcsak az emlékezetben, hanem ott kint, a világban is.”²⁰ Sethe gyermekgyilkossága és az a tény, hogy nem segített neki senki,²¹ komorrá, bizonytalanná varázsolta az egykor kedves és segítőkész közösséget. Mindenki csak felejteni akart, el akarta temetni a múltat. De a múlt sötét árnyai ott lebegtek mindenhol: a 124-es házban²² szellemként, a közösségben a bizalmatlanság és elszigetelődés formájában (kerülték a 124-est és lakóit).

A 124-es házban egy kisbaba szelleme kísértett, a megölt kisbabaé. Nem hagyta nyugton a bentlakókat: a két kislányt elkergette otthonról, Baby Suggst a halálba hajszolta, a kutyát pedig nyomorékká tette. Egyedül Sethe és a szökéskor született Denver bírta a megpróbáltatásokat. Sethe azért, mert személyes büntetéseként fogta fel a szellem jelenlétét, Denver pedig két okból is kibékült a szellemmel. Először is azért, mert a szellem és anyja jelentette neki az egyetlen kapcsolatot az emberi fajjal, másodszer pedig azért, mert ő ivott – nővére halála után anyja megszoptatta – testvére véréből és ez által azonosulni tudott vele. Ők hárman – Sethe, Denver és a baba szelleme – mondhatni nyugalomban éltek a 124-esben. Mondhatni, ugyanis senki sem zargatta őket, senki sem érintkezett velük.

Ám ez a „nyugalmas” élet korántsem volt békésnek mondható a ház két hús-vér lakójának: Sethe a lelke mélyén boldogtalan volt, mert nem tudta elfelejteni és elengedni a múltat, Denver pedig nagyon magányosnak érezte magát. Feltehetnénk a kérdést, hogy akkor miért nem költöztek el és miért nem kezdtek új életet? Nem voltak képesek rá. Ugyanis a ház – és egyben a múlt – amellet, hogy bántott, egyszerre védelmezett is. Mondhatni, a ház az összes múltbeli emléket és érzést magába gyűjtötte, és ezzel gúzsba kötötte lakóit.

19 A fehérek azt mondják, hogy a rabszolgák afrikai eredetük miatt dzsungelben élnek. De ha megvizsgáljuk részletesen a témát, akkor rájövünk, hogy a fehér ember ültette el beléjük a dzsungelt (megölték bennük az érzelmeiket, megfosztották őket emberi mivoltuktól), és ez a dzsungel egyre növekedett, míg végül a fehér ember lelkébe is beleásta magát. Ezzel arra utal az író, hogy a rabszolgaság nemcsak a feketékre volt rossz hatással, hanem a fehérre is.

20 MORRISON, *I. m.*, 68.

21 A rabszolgavadászok megérkezése előtti napon Baby Suggs hatalmas lakomát rendezett. Az ünnepség olyan jól sikerült, hogy a vendégek irigyek lettek. Szerintük ugyanis Baby Suggs túllépte a megengedett mértéket, és ezzel kivívta a néger közösség rosszallását. E miatt az ellenszenv miatt nem értesítették Sethé-ket az idegenek érkezéséről, és emiatt nem siettek a segítségükre.

22 A 124-es ház az a ház, amelyben Baby Suggs, Sethe és a gyermekek laktak. Ez a ház a történet színhelye. Eleinte pihenőhely volt a szökött rabszolgák számára – tehát maga a nyugalom és a biztonság – majd a gyilkosság után a mindenki által került kísértet házzá vált. Nevet azért nem kapott, mert így jobban tudja az összes szellem lakta házat szimbolizálni. Mert ahogy Baby Suggs mondotta: „nincsen ház az országba, ami ne vón a szarufáig teli valami meghótt néger fájdmával.” (*I. m.*, 21.)

23 Ez a szó lett rávésvé a baba sírkövére, a megölt kislány eredeti nevét azonban nem tudjuk meg.

24 MORRISON, *I. m.*, 393.

25 *Uo.*, 68.

A kísértetiesen nyugalmas életbe Paul D., az édes otthoni volt rabszolgatárs megérkezése lehelt újra életet. Az ő feltűnése életre keltette az érzéseket, a múltat és a szellemet is. Sethe benne látta azt, aki segíthet kijutni a sivár és nyomorú életből, ugyanakkor Paul D. is Sethe-ben látta azt, aki végre képes lesz őt egy helyben tartani. Ám ez se Denvernek, se a szellemnek nem volt ínyére. Denver egy betolakodót látott Paul. D személyében, és féltette már megszokott nyugalmas életét anyjával és a szellemmel. A szellem is megérezte a veszélyt – azt, hogy elfelejtik, és boldogok lesznek a ház lakói –, ezért újjászületett és hús-vér leányként reinkarnálódott.

Kedves²³ megérkezése – ő a szellem – mindent felbolygatott. Először egy idegen, eltévedt leánynak vélték, ezért befogadták és ápolták. De aztán kezdett maga körül mindent szép lassan tönkretenni: Paul D.-t elüldözte a házból, Denver meg szállottá tette, Sethe-t pedig szépen lassan hatalmába kerítette. Eleinte, amikor felismerték, nagyon örültek neki, de ahogy szép fokozatosan elhatalmasodott és élősködött rajtuk, rájöttek, hogy Kedves kicsit sem kedves. Kedves alakjában ugyanis nemcsak a kisbaba szelleme jelent meg. Ő sokkal több volt Sethe gyermekénél. Kedves ugyanis megtestesülése volt az ősök szenvedésének és a rabszolgaság szörnyű intézményének. Tehát úgy is mondhatnánk, hogy Kedves maga volt az afro-amerikaiak elfeledni kívánt múltja, aki azon ügyködött, hogy a múlt és vele együtt a gonoszság győzedelmeskedjen. Sethe próbálta neki megmagyarázni tettét, de Kedves nem bocsátott meg neki. Sőt, átvéve anyja helyét, gyermekké változtatta Sethe-t, és szép lassan kezdte kiszívni életerejét.

Denver volt az, aki mert változtatni: elment segítséget kérni a néger közösségbe. Azok eleinte vonakodtak, de Ella – Sethe egykori barátnője – javaslatára összefogtak és elűzték a szellemet. Ugyanis Ella felismerte azt, hogy egy ember – esetünkben Sethe – nem szenvedhet minden ember bűnéért, mert a múlt terhe mindenkié. És ez a felismerés hozta meg a kimondhatatlan kimondása révén a végső megnyugvást. Vagyis azzal, hogy mertek emlékezni, el is tudták engedni a múltat. Ella ezt így fogalmazta meg: „a múlt olyan dolog, amit magunk mögött kell hagynunk. És ha nem akar mögöttünk maradni, akkor nincs mese, el kell tiporni.”²⁴

Ez a regény tehát a múlttól, az egyszerre bántó és védelmező múlttól szól. Bánt, mert emlékeztet arra az állapotra, amikor az ember nem lehetett ember. És védelmez, mert összetartja, eggyé formálja az afro-amerikai társadalmat. Toni Morrison nagyszerűen felismeri, hogy a legfőbb gond az afro-amerikai társadalommal az, hogy nem akar emlékezni a múltjára. Pedig, ahogy nagyszerűen rámutat, csak akkor lehet feldolgozni, féken tartani és elengedni a múltat, ha emlékezünk rá, és közösen jobbá tesszük a jövőt. Véleményem szerint ez a regény fő mondanivalója. Hiszen: „vannak dolgok, amik elmúlnak. Megszűnnek létezni. És vannak, amik megmaradnak.”²⁵ És a rabszolgaság is ilyen maradandó dolog, ami szellemként mindig ott fog lebegni minden amerikai – legyen akár fekete, akár fehér – vállá felett; akár akarja, akár nem.

TARY ORSOLYA

Háy János: *A Pityu bácsi fia*

Esszé a novella, a drámaszöveg és egy színházi előadás alapján

Háy János *A bogyósgyümölcskertész fia c.* kötetének novellái egy érdekes, életrajyszerű töredékes regényt tárnak elénk. Akárcsak Kosztolányinál *Esti Kornél*, Háynál sem egészen tisztázható, hogy mennyire beszélhetünk önelbeszélésről vagy alteregóról, annyi azonban bizonyos, hogy a novellák mögött egységes világszemlélet és azonos motívumkincstár jelenik meg, tehát feltételezhető, hogy az elbeszélő azonos: egy bogyósgyümölcskertész legkisebb fia. A fiú életének mindennapjai, egy ember hétköznapi tragédiái adják a kötet főszálát, melyből kiemelkedik *A Pityu bácsi fia c.* novella/fejezet, mely a komikummal tarkított egyéni bukásokon és csalódásokon túl, egy gyermek halálát is elmeséli, a címszereplőét, akinek lényegében csak a végkifejletben van szerepe, mert a történet főszereplője valójában az apja, Pityu bácsi.

A novella az ő pesti, átideologizált, ön- és életidegen új énjének a története. Fiatalon költözött Pestre szerencsét próbálni (mint egy királyfi) és mára (1972) elviekben mindene megvan: élmunkás a Ganzmávagban, ahová mindössze 55 perc csak az út a fejlődés csúcscsával, a metróval. Tulajdonosa egy korszerűen tapétás igazi panellakásnak, amely jó, központi helyen van, nem úgy, mint a budai villák, ráadásul olyannyira praktikus, hogy a wc egyben fürdőszoba is. Van egy (szovjet szemmel nézve státuszszimbólum értékű) rugós, fémszíjas karórája, ráadásul – nem mellékesen – még egy fia is. Az említettek alapján egy agyamosott munkásemberről, egy példás elvtársról, egy groteszk antihősről lehetne beszélni, azonban a prózaszöveg drámaaváltozata olyan aspektusokat ad Pityu bácsinak, mely a novellához képest sokkal árnyaltabb. A drámaszöveg Pityuja kétségbeesetten keresi a magyarázatot a dolgokra és egyben a világra: van-e egy első mozgató, és ha igen, ki? Mert míg Pesten ugye, mindent (ami gép) el lehet könyvelni a szocializmus és a gazdasági dübörgés korszerű technológiájának, addig vidéken (de elsősorban a természetben) ezt nehezebb megmagyarázni: miért kezdenek egyszerre ugatni a kutyák hajnalban? Pityu karaktere az önáltatáson túl tele van szorongató kérdésekkel és dühvel: nem érti, hogy miért kell egy gyereknek olyannak lenni, mint amilyen az övé, és nem érti, hogy gondolhatják róla, hogy képes lenne őt megütni, illetve bárki ellen nevelni, nem érti, hogy miért tartja a felesége mindenért őt a hibásnak, holott nem is csinál semmit. Ennyi megoldatlan probléma mellett

nem csoda, ha alkoholista hajlamai vannak. Érdekes egyébként, hogy a feleség–anyós–gyerek hármasnak Pityuval való igazi viszonyrendszere csak a drámában kerül felszínre, ez a novellából teljes mértékben kimarad. Kiderül, hogy az anyós uszítja a lányát Pityu ellen, hogy a nő emiatt nem beszél, vagy csak veszekszik vele, ráadásul a gyerek is kerül, mert azt mondták neki, hogy különben megveri az apja. Emellett még mindig van hiteltartozás a lakásán, amit egyedül ő fizet – ennek ugyan vége szakad, de nem önerejéből, hanem a „véletlen”/„gonosz” beavatkozásával, azzal, hogy bekövetkezik életpróbálkozásának tragédiája: meghal a fia.

Fontos hangsúlyoznom a „véletlen” cselekményalakító szerepét, ugyanis Pityu lényegében véve egyáltalán nem irányítója a sorsának, utolsó önálló döntésének a Budapestre költözése minősíthető (talán épp ezért annyira büszke rá, és kapaszkodik ebbe), azóta nem hoz döntéseket, nem ő viseli a nadrágot otthon, nem vezet – még autót sem, és még foglalkozása (művezető) is mintha valami látszatszerűséget, élethazugságot hordozna magában. Pityu életét tehát a körülmények alakítják, ez a sodródás pedig még bizonytalanabbá, idegenebbé teszi őt. Szenvedése és panaszkodása azonban süket fülekre talál, mert otthon senki nem hallgatja és érti meg – egyedül a szomszéd főorvos az, akivel néha el szoktak beszélgetni –, pedig tudjuk, hogy Pityu szívesen beszélget, örül az alkalmaknak és keresi azokat. Családtagjaival tulajdonképp el tudnak diskurálni, de csak a felszínesség szintjén, mert azok a nyugtatgatás és mentetegetés módszerével próbálják magukat kivonni Pityu szerencsétlen életéből, legalábbis a jelenlétében nem reflektálnak a vele történő eseményekre, és nem próbálnak meg segítséget nyújtani, vagy legalább ötleteket adni neki. Ugyanakkor egymás közt belátják, hogy Pityu élete romokban hever, megbeszélik élethazugsága és a Budapest-illúzió darabkái: érzik, hogy a kolbász metaforikusan az otthonossággal egyenlő, hogy az a lakás koporsóméretű. Sejtik, hogy Pityu felesége lényegében véve már rég elhagyta a férjét. Tudják, hogy a diófa szekrény farostból van és hogy Pityu iszákos. Egyszer pedig még tovább is szövik Pityu életének egy momentumát: Janiban felmerül, hogy Pityu anyósa nem véletlenül daganatos, elvégre a szomszéd röntgenfőorvos, aki pedig könnyedén tud rákot előidézni – mármint Pityu bácsi elmondása szerint – és Pityu ugyebár jóban van a főorvossal... Nem mellékesen az, hogy a mell-/tüdőrák a röntgensugarak következménye, nem kapja azt „csak úgy” az ember, szemléletes példája Pityu megrögzött „oknyomozó” magatartásának, görcsös válaszkeresésének.

Ha mindennek oka van, akkor vajon miért hal meg Pityu bácsi fia (azon túl, hogy önhibájából)? Ez a gyerek az öntelt, tipikusan városi viselkedése mélyén ugyancsak tragédiát hordoz magában – csak hogy míg Pityu kiváltója a saját szenvedéseinek, addig a fia lényegében véve semmiről sem tehet. Tudhatjuk róla, hogy a szülei nem foglalkoznak vele, sőt valószínűleg nincsenek is túl sokat otthon (hiszen tudja, milyen franciaágyon ugrálni), vélhetőleg a vidámpark és a cirkusz tölti be számukra a gyerekekkel való törődés minden kényszerét; érdekes színpadli megoldás az, hogy Bérczes László a fiú karakterét kinőtt farmernadrágban vitte a nézők elé: a szegénység és szégyen, amit ez Pesten jelenthet, vidéken kivagyisággá alakul a melegítőnadrágok között, ugyanakkor ehhez a régi, kinőtt darabhoz való ragaszkodás jelentheti a múlthoz való ragaszkodást is pl. egy valaha volt szerető, békés családhoz (ha volt ilyen). Pityu bácsi fiában az a paradox magatartás figyelemreméltó, hogy úgy hangsúlyozza szabadságát, hogy valójában is az, hiszen lényegében véve tényleg azt csinálhat, amit akar, még a vidéki nagyanyja sem zaklatja azzal, hogy várja ebédre. Ez kicsit olyasféle habitus, mint amilyen Pityué Janival, amikor érezhetően ki akarja csikarni unokaöccséből, hogy panaszkodjon, hogy még sincsenek olyan jól meg, mint az látszik; hogy mégsem olyan rendes asszony a Marika; és hogy mégis

csak zavaró az a kutyaugatás. Pityu bácsi fia is mintha figyelmet, cáfolatot, esetleg szidalmazást várna, másfelől értelmezhető úgy is ez a magatartás, hogy a keretekhez képest a szabadság maximumát próbálja elérni, értve ezen azt, hogy egy ilyen államszisztemben a szabadság fogalma csak a szénán való ugrálással, illetve a nyaralással kapcsolatban kerülhet kontextusba.

Pityu bácsi fiának szabadságértelmezése a következő: az szabad, aki olyat is csinál, amit nem szabad – vagyis lázadni kell és szabályt szegni –, ilyesféle dolgot azonban csak akkor tehet meg az ember, ha nyaral (elvégre is ballépés lenne magunk alatt vágni a fát azzal, hogy otthon), konklúzióként megfogalmazva tehát: csak idegen környezetben lehet az ember igazán szabad. Itt merül fel a novella relativitáselmélete, hiszen a vidéki fiúk (akik nem nyaralnak), épp azért nem akarnak rosszkodni, mert otthon vannak, a pesti gyerek viszont épp azért akar, mert ő nincs otthon, csak nyaral. A fiú, halálával relatíve nyaralni küldi apját, hiszen visszaköltözik az édesanyjához vidékre, csak hogy ez a típusú szabadság épp azért nem lehet szabadság, mert tragédiából fakad: a fiú halála értelmetlenné teszi a pesti életet, tehát maga mögött kell hagynia a fejlődő fővárost, megdöntve a lineáris fejlődésbe vetett hitét, hiszen ugyanabba a környezetbe tér vissza, amelyből elindult: se feleség, se gyerek, se lakás. A gyerek tragédiája Pityu számára kétszeres tragédia, hiszen a veszteségen túl a visszafordulást is jelenti.

Ugyancsak viszonylagosság jelenik meg Marika és Jani beszélgetésében, mely szerint mindig a legnagyobb város a főváros, és ugyanaz a ház Budapesthez közeledve többet ér, vagy abban, hogy Pityu lakásának nagyszobája csak a kishozzához képest nagy, illet-

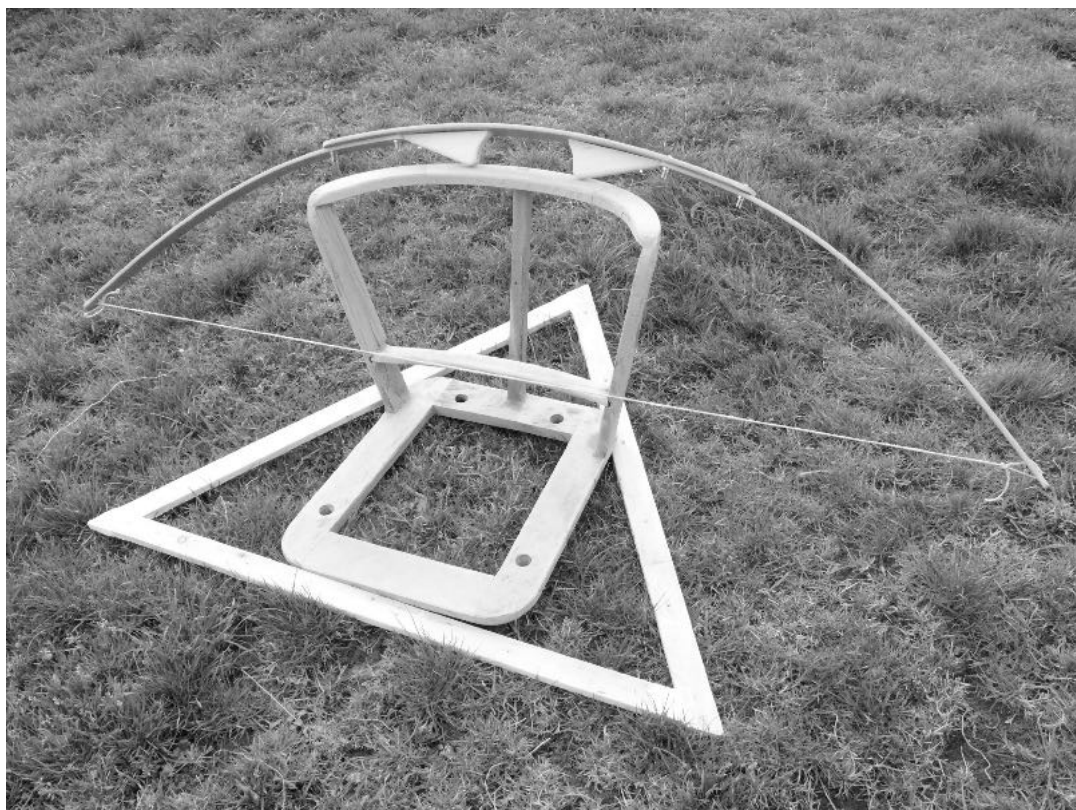
Pongrácz-installáció, Szekszárd, 2005

ve, hogy az 55 perc valóban kevés a 75-höz képest. Janiék fia is csak Pityu fiához képest vidéki, hiszen otthonosan mozog a rockzenében, ő is farmerban akar járni, Budapest csodálata mellett New Yorkért is rajong, és nem fél a mozgólépcsőtől, mint az anyja, és nem úgy látja, ahogyan Pityu bácsi beállítja. Ez egyébként, mármint Pityu metróképzete, tökéletes rálátást nyújt arra, hogy Pityu (szavaival ellentétben) még mindig nem szokott meg Pesten – egész vásári forgatagnak írja le, és élük át vele rokonai a metróélményt, melyben az emberek ide-oda rohannak, egymást lökdösik és a túlélés a tét. Az, hogy a mozgólépcsőre ráugranak, hogy a mozgólépcső körbe jár, és hogy az emberek fel-le utaznak rajta (viszonylagosak a szerepek), eszünkbe juttathatja a Hídavatás haláltáncát, de akár Pokoljárást is beleláthatunk, ha azt vesszük számításba, hogy van dolog (a metró), ami a föld alá fejlődik: elvégre az ember (az élet) is ezt teszi.

Ha már a Poklot említettem, fontos adalék a szöveg, drámaszöveg segítségével való értelmezéséhez, hogy a műfaj megnevezése: ördögjáték, ugyanis nehéz Isten világban való jelenlétét magyarázni úgy, hogy „a földön meghalnak a gyerekek”, az isteni gondviselés tehát kétségbe vonódik, az Isten be nem avatkozóvá, rejtőzködővé válik (akárcsak a nagyapa, így ő szakrális konnotációt kap), ily módon adva teret az ördög játékainak. Akár Pityu bácsi fiának megkísértettségéről is lehetne beszélni akkor, amikor a helyi gyerekek bátorságát kéri számon, és unszolja őket: „Ha följöttek, akkor ti is nyaraltok, ha föl-másztok, érted, akkor ti is, ha utánam jöttök, akkor ti is azt csináljátok, amit akartok, úgyis le fog baszni a nagyfaterod, ha nem jössz föl, akkor is le fog, érted, akkor is, akkor meg

Feszített csapda, 2011

mért nem jöttök föl?” Nem csak a paradicsomi kígyó jut eszünkbe, hanem Kierkegaard is. A gyilkos vasvilla minősülhet ördögi attribútumnak, az pedig biblikus utalásnak, hogy Pityu Angyalföldön lakik, Pityu életén végigtekintve – leginkább a bukott angyalok lakótelepén.

A budapesti étellel kapcsolatos reflexiók érdekes képet festenek a fővárosról, kezdve azzal, hogy ott minden mozog, nagyon bűdös és hangos, egészen apokaliptikus. Ott mindenki beszél, ráadásul összevissza, mindenki mást hisz, és nagyon összezavarják az embereket, elkerülhetetlen hogy ne asszociáljunk ideológiafoszlányokra és a „jóléti társadalom” hazugságaira, a pártállamra történő utalás Jani következő megnyilatkozása is: *„Olyan, mintha lehallgatókészülék lenne a fal, egy nagy mikrofon.”* A röntgennek is van egyféle mögöttes, társadalomra vonatkoztatható tartalma: az átvilágítás. Milyen érdekes az is, hogy megállapítják, hogy ami korszerű, az veszélyes, egy morbid példával élve: a röntgensugarak, a technikai (előre) fejlődés sugarai, rákot generálnak Pityuék világnézetében, ez viszont azon túl, hogy indultatos, hátrafelé is halad. Pityu élete is így fordult vissza: egy halálesettel.

A történet legérdekesebb pszichológiai pillanata az, hogy Janiék fia, a Gyerek, hogyan feledkezhet meg róla, hogy egy szénásvilla van a rakás alján. Gyanúsíthatjuk-e azzal, hogy „szándékosan” nem jutott eszébe, vagy ez is az isten rejtőzködése lenne? Már a drámaszöveg elején elhangzott, hogy a gyerekektől minden kitélik, hogy ön- és közveszélyesek, de miért van ez? Eredhet-e a szülői felügyelet hiányából? Külön érdekes Pityu azon megnyilvánulása, hogy ő nem számol azzal, hogy olyan is lesz, amikor Janiék (vagy netán mindannyian?) nem lesznek, tehát nem foglalkoztatja a halál gondolata, mintha az ő világában nem lenne a dolgoknak vége, az anyósával kapcsolatban sem a halálról gondolkodik, hanem a (*Kék fény* nyomán) a gyilkosságról. És az élet vagy ördög, az, ami rádöbbenti a halál „létezésére”, azzal, hogy a saját gyereket kell eltemetnie, a folytatását – ami innentől kedve nem lesz. A színpadon, az eset után többet nem is jelenik meg Pityu, elhallgat (így nem is értesülünk megrendülésről vagy gyászról), „megsemmisül”, csak utalnak rá, hogy az anyjához költözik.

Lehet-e büntetni valakit más halálával? Minősülhet-e egyáltalán büntetésnek a fiú halála? Elvégre is Pityu az élethazugságon kívül semmilyen bünt nem követett el, semmiképp nem akkorát, hogy azt így kelljen megtorolni. Akkor lehet, hogy ez nem büntetés, hanem megoldás, hogy végre elszakadhasson attól, ami őt mind nyomasztja? Nem, ilyen megoldás nem eredhet Istentől, ez is csak az ördög játéka lehet. Az egész esetben az egyetlen „pozitívum”, öröm az ürömben, hogy a fiú nem szenvedett, *„Nem fájt neki, csak meghalt.”* Arra pedig, hogy ki tehet róla, nem tudnak a karakterek, és mi sem, választ adni. Hogy miért történnek pont úgy a dolgok, ahogy – nem tudjuk, ez magában hordozza a lét alapvető tragikusságát.

FORRÁSOK

BÉRCZES László, *A Pityu bácsi fia* (színházi felvétel), 2007.

HÁY János, *A bogycsümmölcskertész fia*, Bp., Palatinus, 2003.

Horváth Csaba egyetemi adjunktus azonos témájú szemináriuma, KRE-BTK, 2011.

<http://jelenkor.net/main.php?disp=disp&ID=579> (HÁY János, *A Pityu bácsi fia* drámaszöveg)

<http://hay.irolap.hu/hu/nagy-gabriella-ahogy-az-ordog-muzsikal>

http://www.kritikaonline.hu/kritika_06febr_cikkek_pityu.html

<http://www.litera.hu/hirek/mi-a-bogyo>

<http://www.prae.hu/prae/articles.php?aid=336>

N. JUHÁSZ TAMÁS

Dan Brown: Inferno, Robert Langdon visszatér

1 Vö. H. NAGY Péter, *Hamisítás és paranoia*, Opus 23, 2013/2., 62–71.

Robert Langdon visszatér Dan Brown legújabb könyvében, hogy ezúttal (is) megmentse az emberiséget. A kötet 2013 májusában jelent meg angol nyelven, és viszonylag hamar a magyar olvasók kezébe kerülhetett a Gabo Könyvkiadó jóvoltából. Dan Brown ezúttal is egy érdekesítő krimi-thrillerrel rukkolt elő, s az olvasó lényegében egy hullámvasúton érezheti magát a fordulatos cselekménynek köszönhetően. Természetesen ezúttal is egy konspiráció áll a háttérben, ahogy azt korábbi köteteiben is tapasztalhattuk (*Angyalok és Démonok*, *Digitális erőd*). A jelenlegi kötet eseményei nagyrészt Olaszországban játszódnak, így megismerkedhetünk Firenze vagy Velence (majd a történet legvégén Isztambul) kulturális hagyatékaival is, ezen belül pedig a fő irányvonalat Dante Alighieri *Isteni színjátéka* szolgáltatja. Sajnálatos módon sok esetben ez csupán alibizmus a szerző részéről, hogy feldobja a történeteket. Viszont remekül működteti azokat. Robert Langdon eddig jeles szimbólumkutatónak ismerhettük meg a történetekből, ezúttal inkább (irodalom)történészként „tevékenykedik”, ez viszont nem hátrány abból a szempontból, hogy ő válik az idegenvezetőnké az *Inferno*ban.

A kötet elején mindjárt olvashatjuk a már megszokott „tényekre” vonatkozó passzust, amely bár hitelesíteni próbálja a regény cselekményét, de már alapvetően egy konspirációkkal teli világba kalauzolja az olvasókat. És az összeesküvés-elméletek napjainkban igencsak „közkedveltek”.¹ Másfelől ezeket a „tényeket” nem szabad készpénznek vennünk, mivel a szerző ezenkívül is megpróbál játszani az olvasókkal, és megtéveszteni minket. Erre remek példa, hogy a 337. oldalon azt olvashatjuk, hogy az egyik szereplő (Sienna Brooks) azzal téveszti meg a tömeget, hogy rámutat az egyik épületre, majd elkiáltja magát, hogy valaki öngyilkos akar lenni. A tömegpszichózis természetesen remekül beválik, és az emberek elkezdik nézni az épületet, így hőseink nyugodtan be tudnak jutni abba a templomba, ahol Dantét megkeresztelték. Talán pont az ilyen fogásoknak köszönhető az, hogy Brown könyvei ennyire közkedveltek.

A konspirációs elméleteken túlmutatva azonban vannak olyan aspektusai a regénynek, amelyekre érdemes lenne odafigyelnünk. A történet legelején megtudhatjuk, hogy Robert Langdon egy lövésnek köszönhetően koponyasérülést szenved, ennek következtében retrográd amnéziában szenved (később kiderül, hogy mesterségesen hozták létre benzodiazepin segítségével – ez a vegyület törli a rövid távú memóriát, mielőtt bevésoódhatne). A retrográd amnézia az amnézia

egy olyan fajtája, ahol az adott beteget egy súlyosabb trauma vagy egyéb fejsérülés ér, ennek következtében nem emlékszik az adott balesetre, illetve az ahhoz kapcsolható eseményekre sem. Ritkább esetekben ez kihatással van a hosszú távú memóriára is. A retrográd amnéziának két kimenetele lehet: elsőként tehát visszatér az emlékezet (hipnózis vagy különféle „kulcsok” segítségével), másodrészt (vagyis másik végletként) pedig az elme véglegesen zárolja a traumát vagy sokkot okozó emlékképeket. Langdon (és vele együtt az olvasó is) tehát olyan helyzetbe kerül, hogy kénytelen újra megismerni az eseményeket, amelyek már egyszer megtörténtek. Az idő pedig egyre fogy, hogy szereplőnk megakadályozza a „pokol” eljövételét. Dan Brown dramaturgiailag ezúttal is profi munkát végzett, ugyanis ennek köszönhetően megnöveli a paranoid faktort az olvasóban, és mi magunk se tudjuk eldönteni, hogy ki az, akiben megbízhat szereplőnk, és ki az, akiben nem. „Az amnézia egyik mellékhatása az enyhén paranoid bizalmatlanság.” (388.)

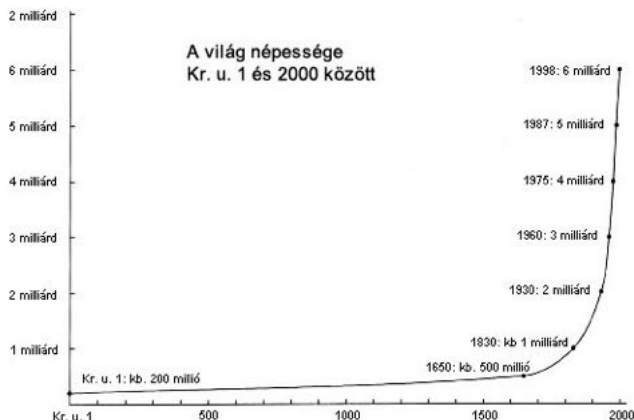
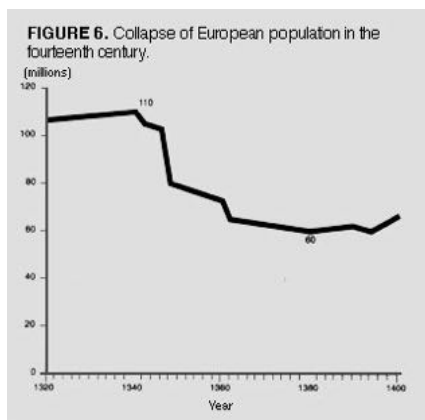
A regényben van egyébként egy (viszonylag) rejtett (nek nevezhető), az e-bookokat érintő „reklám” is.² Ez a mai világban teljesen érthető lépés volt a szerző részéről is, akárcsak az, hogy megemlíti a Dante munkájából készült adaptációkat (még a videojátékokat is). A 325. oldalon olvashatjuk Langdon gondolatát, miszerint: „fel kéne hagynom a bőrkötésű könyveket illető sznobériámmal, emlékeztette magát. Az e-könyveknek is van létjogosultságuk.” Mielőtt még valaki azt hinné, hogy az e-könyvek megjelenésével visszaszorulnának a klasszikus könyvek, nyugodtan elmondhatom, hogy ez nincs így. Ha beletekintենék a statisztikákba, akkor láthatnánk, hogy inkább „növekedő” tendencia mutatkozik a nyomtatott könyvek vásárlásában.

Az *Inferno* fő irányvonalát egy bioterrorista fenyegetés adja meg. Bertrand Zobrist, egy víruskutató titokban, a Konzorcium³ védelmében elkészíti a világ legveszélyesebb vírustörzsét, csak azért, hogy azt kienvedve csökkentse az emberi populációt. „A legtöbb ragályos betegség túlnépesedett, meleg égövi környezetben tud gyorsan terjedni.”⁴ (377.) Ha belegondolunk a dologba, van némi ráció ebben a gondolkodásban. Ahhoz, hogy építhessünk valamit, előbb pusztítanunk kell. Most akkor vázoljunk fel két grafikon, s ejtsünk szót a következményekről.

2 Langdonék kutatásuk során nem találnak nyomtatott *Isteni színjátékok*, így aztán egy hölgy iPhone-ját kölcsönkérve keresik ki a szükséges passzust.

3 A Konzorcium egy olyan „vállalkozás”, amely világ-szintű dezinformációkat készít. A regény példaképpen megemlíti az 1947-es UFO hoaxot (Roswell), vagy az Iraki tömegpusztító fegyvereket.

4 A vírusok és baktériumok globális mértékkel sokkalta veszélyesebbek, ha minél hosszabb a lappangási idejük. Rövidebb lappangási idő esetén hamarabb karanténba lehet zárni az adott zónákat, s ellenlépéseket tenni a fertőzések megakadályozását illetően.

5 „Mire a városi előjárók felismerték, hogy a patkányok hurcolják be a kórt, már késő volt, de Velence még kiadott egy dekrétumot, mely szerint minden érkező hajónak a nyílt tengeren kell horgonyoznia teljes negyven napig, és csak azután engedélyezik a kirakodást. A negyvenes szám – olaszul quaranta – e gyászos emlékét mindmáig őrzi a karantén szó.” (431.)

6 túlnépesedési elmélet.

Az első grafikonon láthatjuk a pestises megbetegedések utáni Európa populációjának számaadatait – Itália kereskedő városállamai is nagyon megtizedelte ez a betegség.⁵ A sötétnek nevezett középkor után jött a reneszánsz, amely lényegében a betegség lecsengését követően kezdődött. Mi okozta a kulturális fejlődést? Lényegében az, hogy a halottak számával a túlélő közösségekre több erőforrás, táplálék jutott, így aztán másra tudták erejüket (és energiáikat) felhasználni. Természetesen (ahogy a nagyobb háborúkat követően lenni szokott) a népesség a későbbiek során jelentős növekedésnek indult, amely napjainkra exponenciálisan megugrott. Most pedig nézzük meg a második ábrát, amelyen láthatjuk, hogy az 1600-as éveket követően milyen drasztikus módon megugrott az emberi populáció száma (itt Brown játékba hozza a malthusianizmust is⁶). Ezzel együtt természetesen ugyanilyen mértékben szükségeltetik élelmiszer, üzemanyag, nyersanyag, azaz a természeti források kihasználtsága. Éppen ilyen irányban növekszik a szennyezettség mértéke is. Az ember egyértelműen az önpusztítás útját járja. Logikus következtetés (ahogy a regényben is mondják), hogy az ekkora populációt a bolygónk egy idő után már képtelen lesz eltartani, ergo össze fog omlani. A regény szerint hiába a WHO (World Health Organization – Egészségügyi Világszervezet) igyekezete, hogy óvszereket (fogamzásgátlókat) osszon szét a harmadik világ országaiban (AIDS megelőzés és népességszabályozás), ha bizonyos vallási körök azt az ördög „eszközének” tartják. Közel az apokalipszis fajunk számára. Morális kérdésként fel is teszi Robert Langdonnak a kérdést, hogy ha nála lenne a piros gomb, amivel kiszabadíthatná a vírust, akkor mit tenne. Megölné az emberiség felét, hogy a másik fele túlélhesse a jövőt, vagy nem nyomná meg, aminek az lenne a folyománya, hogy kihal az egész fajunk. Elgondolkodtató kérdés, igaz?

Később kiderül (elsőre talán ellentmondásosnak tűnhet), hogy Zobrist azért akarja redukálni a populációt, hogy azzal elősegítse a transzhumán (és/vagy poszthumán) kor eljöttét. A férfi génebésszettel foglalkozott, s az volt a célja, hogy genetikailag egy intelligensebb, erősebb, ellenállóbb szuperembert hozhasson létre. „Az embernek a technológia felhasználásával túl kell lépnie az emberi test gyengeségéből adódó korlátokon.” (418.) Ez pedig lényegében nem más, mint az evolúció mesterséges felgyorsítása. Adalékként megtudhatjuk a regényből azt is, hogy már az 1940-es években a náci tudósok kezdetleges kísérletekbe fogtak, amit eugenikának neveztek. Ez a szó ismerős lehet a *Star Trek* sorozatok (és filmek) rajongóinak, ahol a létrehozott szuperegyedek megpróbálták igába hajtani a Földet, és annak lakosságát, azonban sikeresen megfékeztek őket. Csupán néhányan tudtak elmenekülni a bolygóról, az SS Botany Bay fedélzetén – legismertebb eugenikus alakunk pedig nem más, mint Khan.

Zobrist vírusa azonban nem okoz halált, hanem csak meddővé teszi a világ populációjának egyharmadát. A vírus hatása „nagyjából olyan, mint egy recesszív géné... amelyet továbbadnak az utódoknak, de csak egy kis százaléukban válik dominánssá” (623.), azaz a

„transzhumanista fekete halál” (a vírus neve egyébként Inferno) eléggé válogatós, s bár mindenkit megfertőz, nem mindenkinél okoz meddőséget. Tehát egy olyan vírusról beszélünk, amely genetikai szinten „betegíti” meg hordozóját.⁷

A regényben van egy magyar utalás is, mikor hőseink Isztambulban járnak az „elsüllyedt palotában” Liszt Ferenc *Dante szimfóniáját* játssza a helyi zenekar. (573.)

Dan Brown szokásához híven a történet legvégét ügyes cselvetésekkel és árulásokkal teszi még érdekesebbé, de ugyanakkor nagyon ügyesen felépített csavarokkal dolgozik, s így az olvasó sem fogja elveszíteni a fonalat. Ugyanakkor ezúttal meglép egy igencsak váratlan fordulatot. De, hogy az mi, azt már a kedves olvasóra bízom, hogy megtalálja pandora szelencéjének kulcsát.

7 Egy DNS-t módosító vírusvektor, amely képes a levegőben terjedni.

Húrsátor, Lendva, 1998

SZOMBATHY BÁLINT

A Ház- és Haza-építő

Péter László művészetéről

Régtől fogva tudjuk, hogy a székely ember önkifejezésének központi anyaga a fa, mint természet adta ajándék. Mint olyan anyag, amelyből elkészíthetők a hétköznapi élet, tudniillik a létfenntartás legfontosabb eszközei, de azok a magasabb szempontú faragások is, amelyek az ősi kultúra néprajzi és történeti állományának fontos részét adják. Péter László munkásságának úgyszintén a fa az egyik alapvető kifejező anyaga, vagy – ha úgy tetszik – médiuma. Fa iránti vonzalma bizonyára benne van a génjeiben, öröklött hajlamaiban.

Péter László fából ácsolt installációiban a gondolati, avagy a tartalmi háttér úgyszintén őseinek hányatott történelméhez illeszkedik, illetve belőle veszi ihletét. László ugyanis egy roppant lelkiismeretes és egyben alapos ember, azon kevesek egyike, aki szívén viseli elődjének a létért folytatott küzdelmét, nemzedékek sorsát, egyáltalán: a történelmet. A közösségi sorsban pedig érzékeli a hazátlanságnak azt a különös minőségét, melyet a saját életútjában is felismerni volt kénytelen az elmúlt néhány évtizedben. Ősei tudniillik Bukovinából vándoroltak az Al-Duna mentére, Bánát déli peremére, ahol sziget-csoportot alkotva lényegében zárt közösségben kezdtek új életet, vándorolva, mint anno az indián törzsek a történelem vihara elől. S nemcsak Bánátba, hanem az anyaországba, a nyugati féltekére, az óceánon túlra, ama igazi indiánokhoz. Szétszóródtak a nagyvilágban, kisebb-nagyobb sikerrel megőrizve nemzeti azonosságukat.

Péter László feljegyzéseiből tudom, hogy a bukovinai székelyeket nem fogadták valami nagy rokonszenvvel az Al-Duna mentén, hiszen sok mindenben – nyelvjárásukban, mentalitásukban – különböztek a már ott élő emberektől. Közösségi életüket majdhogynem törzsként szervezték meg. Innen az újabb hasonlóság az indiánokkal és a többi nomád népcsoporttal: a székelyek mint indiánok új hazájukban. Most már talán érthetőbb ez a párhuzam. Péter László szinonimaként, rokon értelmű szóként használja az „indián” jelzőt, kicsit magát is annak tekintve. Vagy talán nem is kicsit. Vándoroltak az ősei, vándorlásra kényszerült ő maga is. Karókból, ágakból, lécekből próbálja felépíteni szellemi-spirituális otthonát, a nagybetűs Házat, azon túl pedig a Hazát. Ha elvették tőle, vagy talán oda sem adták neki, akkor majd ő maga felépíti. Tiszta szándék, nincs mögötte semmilyen tudátlékosság vagy beteges küldetéstudat. Péter László egy nagyon egyszerű ember, aki azonosulni tud az indiánok javarészt elvesztett, kihalt

Péter László

népével, és most a vázát készíti annak a nagy építménynek, amely majdan befogadja őseinek évszázados emlékezetét. Azt vallja, kizárólag „nagy ősi átéléstől” indíttatva alkot.

Művei, szerkezeti kompozíciói a hagyományt és a modernitást fűzik kötegbe, illusztrálva, hogy a régi és az új jól megfér ugyanabban a bőrben. Tárgyai, szerkezetei, építményei kultikus erőt sugároznak, és ebben a kultusz-felfogásban az ősök és a kortársak tisztelete egyformán benne van. A kövekkel és csontokkal ékesített fakonstrukciók valójában gondolatokat, szellemi eredőket és lélekrezdüléseket tároló foglalatok. Úgy fogják magukba az emberi ideát, mint a magház a magot. Magukba fogják, hogy aztán kiengedjék őket a lét örökös körforgásába. Az éltető magokat szabadjára engedik, az emlékeket viszont tartósan magukba szorítják, nem feledve az ősi eredet forrását.

Ebben a pillanatban, amikor a jelenkori képzőművészet a friss technológiai vívmányok teljes mérvű kiaknázása felé tart, Péter László fordított irányú utat tapos. Valamiképpen az árral szemben halad. Így is lehet, tudniillik, korszerűnek lenni. A visszaúton járni, befelé fordulni, és megérteni valamit a lét nagy talányaiból. A kortárs magyar művészetben Samu Géza, Bukta Imre és Baji Miklós Zoltán munkássága félmjelzi többek között ezt a markáns vonulatot. Ezeknek az alkotóknak a nyelvhasználata – akárcsak Péter Lászlóé – nem kizárólag a rögzített formákra irányul, hanem természetszerűleg hozzá tartozik az élő emberi cselekvés, a rítust magába foglaló akció és a performansz. Ha jól megnézzük, emberi alkatukban valóban sok minden van a sámánok lelkületéből, habitusából, abból a nem mindennapi képességből, hogy a természet egyik legcsodálatosabb növényéből, a gravitáció erejét is legyőző fából lelki-szellemi foglalatokat építenek. Olyan kollektorokat, melyek megidéznek és egyszersmind összegyűjtik, tárolják az emberi kultúra egyik lényeges tudásköteget és védőburkát. Az emlékezet ugyanis egészséges védőburok, amely a mindenkori szellemi energiát újrhasználó módon megóvja a civilizációs ártalmak sokaságától, azoktól a negatív hatásoktól, melyek megingathatják igaz emberi magatartásunkat.

A múltnak ugyanakkora az előrevívó ereje, mint a hátrahúzó. Ki kell belőle mernünk azokat a tulajdonságokat és minőségeket, amelyek a jövő zálogát jelentik, a túlélés lehetőségét szavatolják egy olyan korszakban, amikor egyre többet gondolunk a földi természet véges voltára. Péter László egyike azoknak, akik megértették ennek szükségességét. A természet legnemesebb anyagait azok újránemző állapotában helyezi elénk, a maguk szakrális kiterjedésében. Megtalálta a választ, a válaszok egyikét.

Hadikutya, akció, Székelykeve, 1988

MUNKATÁRSAINK

Alabán Ferenc (1951, Guszóna) irodalomtörténész, a Bél Mátyás Egyetem Hungarisztika Tanszékének vezetője. Legutóbbi könyve *Hungarológia és önismeret* címmel 2012-ben jelent meg. Nyitrán él.

Baka L. Patrik (1991, Brünn) prózaíró, kritikus, a Selye János Egyetem magyar-történelem szakos hallgatója. Regénye *Az Égiek legendája* címmel 2007-ben jelent meg. Százdon él.

Balázs F. Attila (1954, Marosvásárhely) költő, prózaíró, műfordító. Legutóbbi verseskötete *Minimál* címmel 2012-ben jelent meg. Ekecsen él.

Barak László (1953, Muzsla) költő, novellista, publicista, a NAP Kiadó igazgatója. Legutóbbi könyve *Hülyegyerekek drága játszmái* címmel 2013-ban jelent meg. Kisudvarnokon él.

Csehy Zoltán (1973, Pozsony) költő, műfordító, irodalomtörténész, a Comenius Egyetem oktatója. Legutóbbi könyve *Szodoma és környéke* címmel 2014-ben jelent meg. Dunaszerdahelyen él.

Csikós Attila (1969, Szombathely) író, dramaturg. *Díszítők* c. drámakötete 2014-ben jelent meg. Budapesten él.

Fehér László (1975, Budapest) prózaíró, fordító, publicista. Első novelláskötete megjelenés előtt áll. Budapesten él.

Gužák Klaudia (1989, Rimaszombat) a Selye János Egyetem magyar-történelem szakos hallgatója. Rimaszombatban él.

N. Juhász Tamás (1987, Komárom) irodalom- és filmkritikus, tanár. Fűrön él.

Kulcsár Ferenc (1949, Szentés) költő. *Mindig* c. összegyűjtött verseit tartalmazó kötete 2013-ban jelent meg. Dunaszerdahelyen él.

H. Nagy Péter (1967, Budapest) irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő, a Selye János Egyetem oktatója. Legutóbbi könyve *Párhuzamos mintázatok* címmel 2013-ban jelent meg. Érsekújváron él.

Nyerges Gábor Ádám (1989, Budapest) az Apokrif c. folyóirat alapító főszerkesztője, költő, prózaíró, kritikus. Legutóbbi kisregénye jelent meg *Sziránó* címmel (2013). Budapesten él.

Rácz Boglárka (1986, Losonc) költő, a Selye János Egyetem hallgatója. Legutóbbi kötete *Holdmagány* címmel 2011-ben jelent meg.

Szombathy Bálint (1950, Pacsér – Újvidék) költő, képzőművész, művészeti író, a Magyar Műhely szerkesztője. Budapesten él.

Tary Orsolya (1989, Budapest) a Károli Gáspár Református Egyetem irodalom- és kultúratudomány szakos hallgatója. Budapesten él.

L. Varga Péter (1981, Székesfehérvár) irodalomtörténész, kritikus, a *Prae* szerkesztője, az ELTE oktatója. Legutóbbi, Fodor Péterrel közösen írt kötete *Az eltűnés könyvei – Bret Easton Ellis* címmel 2012-ben jelent meg. Budapesten él.

Vilcsek Béla (1956, Budapest) irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi könyve *A kritika válsága. A válság kritikája* címmel 2014-ben jelent meg. Budapesten él.

Vrábel Tünde (1987, Komárom) a Selye János Egyetem doktorandusza. Martoson él.

Zalán Tibor (1954, Szolnok) író, költő, drámaíró. Legutóbbi könyve, *Papírváros három – letarolva* című regénye 2013-ban jelent meg. Budapesten él.

A folyóirat idei hat számát az SZMÍT ajándékba adja a tagságnak, az irodalmi szerzőknek és a folyóirat-szerkesztőségeknek.

Ára: 780 Ft

